

MIHAEL BRI (MICHAEL BRIE),
KRISTOF ŠPER (CHRISTOPH SPEHR)

ŠTA JE SOCIJALIZAM?

SLOBODA KROZ SOCIJALIZAM

SLOBODA I SOCIJALIZAM

SLOBODA ILI SOCIJALIZAM

KONCEPTI – PRAKSE – PROBLEMI

**MIHAEL BRI (MICHAEL BRIE),
KRISTOF ŠPER (CHRISTOPH SPEHR)**

ŠTA JE SOCIJALIZAM?

KONCEPTI – PRAKSE – PROBLEMI

IMPRESUM

Publikacija: Šta je socijalizam? Koncepti – Prakse – Problemi

Izdavač: Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe,
Gospodar Jevremova 47, 11000 Beograd, www.rosalux.rs

Autori: Prof. Dr. Michael Brie (1954) je direktor Instituta za društvenu analizu pri Rosa Luxemburg Stiftung u Berlinu.

Dr. Christoph Spehr (1963) je portparol partije Die Linke (Levica) u Bremenu.

Ovaj tekst je skraćena verzija nemačkog originala: Michael Brie, Christoph Spehr:
Was ist Sozialismus? (kontrovers 1/2008)
Berlin (Rosa Luxemburg Stiftung i WISSEN Transfer).

Prevod sa nemačkog: Đorđe Tomić

Korektura: Petar Atanacković i Miloš Jadžić

Redakcija: Miloš Jadžić, Ana Veselinović i Boris Kanzleiter

Sve ilustracije su iz kolekcije Međunarodnog instituta za socijalnu istoriju
(International Institute for Social History - IISG) u Amsterdamu.

Dizajn i prelom: Ana Humljan

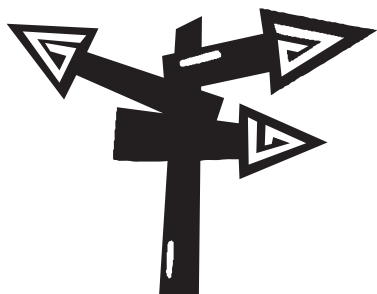
Priprema za štampu: Dejan Dimitrijević

Štampa: Pekograf, Vojni put II 258/d, Beograd (Zemun).

Tiraž: 1000

SADRŽAJ

- 05** Za početak
- 07** 1. Socijalizam je mrtav! Živeo socijalizam?
- 10** 2. Socijalizam – jedna istorijska retrospektiva
 - 10** 2.1. Od ranog socijalizma do 1917. godine
 - 25** 2.2. Od ruske revolucije do 1968. godine
 - 40** 2.3. Od Nove levice do 1975. godine
 - 52** 2.4. Od pobede neoliberalizma do danas
 - 74** 2.5. Ponovno oživljavanje socijalističkih vizija
- 79** 3. Socijalizam u 21. veku

ZA POČETAK

Širom sveta je počela jedna nova diskusija o socijalizmu. Iz krize neoliberalizma izrasta potraga za alternativama. Kapitalizam nije poslednja reč istorije. Ali da li je socijalizam sledeće poglavlje? I šta uopšte on znači? Koji konflikti su obeležavali socijalizam u njegovoj istoriji? Koje kontradikcije danas obeležavaju socijalističko mišljenje i delovanje? Kakvu budućnost socijalizam ima u 21. veku?

Publikacija koja je pred vama pokušava da razmotri pitanje može li se na početku trećeg milenijuma zamisliti i realizovati jedan novi socijalizam koji bi ponudio bolja rešenja za savremene globalne probleme. S tim ciljem, autori ove brošure, Mihael Bri (Michael Brie) i Kristof Šper (Christoph Spehr), predstavljaju nam kratak istorijat dvovekovnih ideja i borbi za jedno drugačije društvo, humanije i racionalnije od kapitalizma, ali i tekuće diskusije o novim mogućnostima socijalističkog prevazilaženja postojećeg poretka. U momentu snažne globalne ekonomske krize, kada definitivno postaje jasno da neoliberalni kapitalizam nije krajnji horizont istorijskog razvoja, i kada ponovo postaje moguće „misliti nemoguće“, čini nam se da nema bolje teme od ponovnog promišljanja socijalističkih alternativa.

Posebno je zanimljivo objavljivanje teksta pod ovim naslovom, baš na ovim prostorima. Jezik na koji je brošura prevedena do pre 20 godina je bio službeni jezik države koja se nazivala socijalističkom. Nakon jugoslovenskog kolapsa, države koje su je na krvav način nasledile, okrenule su leđa svom socijalističkom nasleđu. To im nije donelo mnogo dobrog. Paradoksalno je da danas baš u ovim „post-socijalističkim“ regionima, koje aktuelna kriza posebno pogađa, nedostaje diskusija o alternativama postojećem poretku.

Nadamo se da će ova publikacija dati skroman doprinos pokretanju jedne preko potrebne debate, kako o nedostacima istorijskog socijalizma, tako i o mogućnostima jednog savremenog demokratskog socijalizma.

Ana Veselinović, Miloš Jadžić i Boris Kanzleiter
Beograd, decembar 2011. godine

1.

SOCIJALIZAM JE MRTAV! ŽIVEO SOCIJALIZAM?

Diskusije o socijalizmu se ne prekidaju

Sedamdeset i jedan dan crvena zastava se 1871. godine vijorila nad Parizom i simbolizovala prvu socijalističku republiku, komunu radnika. Preko sedamdeset i četiri godine vijorila se nad zgradama vlade Sovjetskog Saveza (SSSR). Pobjeda nad Hitlerovim fašizmom pre svega i jeste izvojevana pod crvenom zastavom. Jedno vreme trećina svetskog stanovništva živela je u državama koje su se zvale socijalističkim. Kada je crvena zastava u noći između 31. decembra 1991. godine i 1. januara 1992. godine spuštena sa Kremlja, izgledalo je kao da je „epoha socijalističke revolucije“ definitivno završena.

Ipak, „duh“ socijalizma preživeo je i propast socijalističkog svetskog sistema. Širom sveta otpočela je jedna diskusija o „socijalizmu u 21. veku“. U Venecueli on je po-

stao program vlade izabranog predsednika Uga Čaveza (Hugo Chavez). U Ekvadoru on treba da postane ustavni cilj. U Boliviji je „Pokret za socijalizam“ došao na vlast. A u Nemačkoj predsednik FDP-a¹, Gido Vestervele (Guido Westerwelle) skandira: sloboda umesto socijalizma. Od Gregora Gizija (Gregor Gysi) stigao je odgovor: sloboda i socijalizam. A Oskar Lafonten (Oskar Lafontaine) dodaje: sloboda putem socijalizma!²

Skoro polovina građanki i građana u starim saveznim pokrajinama (Nemačke) i dve trećine u novim saveznim pokrajinama vide socijalizam kao dobru ideju koja je loše ostvarena. Takođe, na suprotstavljenost između socijalizma i demokratije danas se ni izbliza ne gleda toliko oštro kao samo pre nekoliko godina: jedna trećina stanovništva u zapadnoj i polovina u istočnoj Nemačkoj vidi mogućnost da se socijalizam i demokratija usklade. Šta je, međutim, socijalizam?

Socijalizam, kao prvo, nije ništa drugo nego ono, čemu teže socijalistkinje i socijalisti, ono što politički čine i ono što su posledični efekti toga. To je jedna od osnovnih političkih struja koja se uvek iznova otkrivala, a i trenutno se suštinski obnavlja. U skladu sa razmerom promene kapitalizma menja se i socijalizam, a i sam je često imao odlučujućeg uticaja na kapitalizam. U daljem tekstu po-

1 FDP (Freie Demokratische Partei = Slobodna demokratska partija) – liberalna partija koja trenutno učestvuje u vladi SR Nemačke. Gido Vestervele trenutno (2011.) je ministar spoljnih poslova SR Nemačke, ali više nije na čelu partije. Prim. prev.

2 Gregor Gizi i Oskar Lafonten su vodeći političari partije Levice (Die Linke.) u SR Nemačkoj.

kušaćemo da odgovorimo na pitanje „šta je socijalizam“, time što će se prikazati suprotnosti koje su karakteristične za socijalizam kao pokret prakse već 200 godina i koje su odredile njegov kontradiktoran razvoj. To će biti učinjeno na osnovu primera, a u središte pažnje biće postavljeni glavni konflikti. Na kraju će biti izveden sistematičan pokušaj prikaza najvažnijih izazova socijalizma u 21. veku, koji se hvata u koštac sa skupom svih fundamentalnih kontradikcija solidarne emancipacije.

2.

SOCIJALIZAM – JEDNA ISTORIJSKA RETROSPEKTIVA

2.1. OD RANOG SOCIJALIZMA DO 1917. GODINE

Rani socijalizam i rani komunizam (1793-1848.)

Prosvetiteljstvo, velika Francuska revolucija krajem 18. veka i industrijska revolucija u Engleskoj, koja je započela otkrićem parne mašine i mašine za tkanje, stvorili su idejne, političke i ekonomsko-socijalne preuslove za moderni socijalizam.

Od antičkog doba u svim velikim civilizacijama uvek je postojala vizija zlatnog doba slobode, jednakosti i solidarnosti – bilo kao idealizacija prošlosti, kao nada u budućnost ili kao udaljeno mesto. Revolucionarni događaji kasnog 18. veka, međutim, stvorili su jednu sasvim novu situaciju: izgledalo je kao da oni mnogim savremenicima dokazuju da se društva suštinski mogu iznova (revolucionarno) obli-

kovati po principima razuma i pravde. Oni su pružili nadu da će svi ljudi moći da žive u blagostanju. Brzim povećanjem produkcije dobara postalo je jasno: siromaštvo većine nije više uslov blagostanja manjine. Ono je takođe učinilo jasnim da narod sam može da stvara istoriju, tj. može da postane odlučujući akter promene.

Međutim, politička revolucija u Francuskoj i ekonomska revolucija u Engleskoj imale su toliko upečatljiv uticaj na savremenike ovih događaja upravo zato što su, sasvim očigledno, često postizale suprotan efekat od onog koji su njihovi pokretači želeli: vladavina prava prerasla je u teror, republika naroda u carstvo, poruka o bratstvu u dva-desetogodišnji rat u kom je napoleonska Francuska postala osvajač kontinentalne Evrope. Objava ljudskih prava nije ni pomenula žene i robove, a u građanskom zakoniku podvela ih je pod vlasništvo (belog) muškarca. Višestruki porast produkcije dobara tokom industrijske revolucije bio je obeležen jednim do tada nepoznatim osiromašenjem ljudi i širenjem jedne stalno rastuće klase koja nije posedovala ništa osim radne snage svojih ruku: to je klasa proleterijata.

Posebnost ove nove eksploatacije, ovog izopštavanja i porobljavanja, ovih novih diktatura u državi i fabrici, ovog novog jaza između neverovatnog bogatstva i najstrašnije bede, bila je u tome što sve to nije bilo istorijski sazrelo, već je svesno stvoreno – u ime ideja koje su obećavale potpunu suprotnost. U Geteovom „Čarobnjakovom šegrtu“ iz 1797. godine promišlja se ova situacija: moć razuma dospela je, to je opšti stav, u nespretnu ruku. A korišćena sredstva – tako su smatrali prvi socijalisti – protivrečila su velikim idealima slobode, jednakosti i bratstva.

Neposredno nakon kraja napoleonskih ratova evropska reakcija pokušala je jedno, što je moguće šire, obnavljanje predrevolucionarne situacije, a da pritom nije mogla ponovo da uspostavi stare odnose vlasništva i moći. Istovremeno, kucnuo je čas vizionara: 1819. godine izašao je spis Roberta Ovena (Robert Owen) „Poruka radničkim klasama“, 1821. godine publikovano je prvo ključno delo Šarla Furijea (Charles Fourier), „Veliki traktat“, 1820–22. godine objavljen je prikaz Anrija de Sen-Simona (Henri de Saint-Simon) „Industrijski sistem“. Istovremeno su i u Engleskoj i u Francuskoj stvarani elementi jedne nove idejne struje – socijalizma. Bio je to jedan „pojam pokreta usmerenog ka budućnosti“ (Volfgang Šider / Wolfgang Schieder).

U martu 1837. godine, u časopisu „Novi moralni svet“ („New Moral World“), glasilu ovenista, objavljen je na naslovnoj strani članak koji je predlagao da se za pripadnike ovog Novog moralnog sveta ne koristi više naziv „ovenisti“, već pojam socijalisti, pojam koji ima prednost i zbog „kritike koju ističe prema svim drugim oblicima ljudske kooperacije“. Bio je to pojam fundamentalne kritike postojećih društava i orijentacije ka jednom novom uspostavljanju zajedničkog života ljudi. Već 1836. godine, u Francuskoj je objavljena serija članaka koja je pomenute tri teorijske škole predstavila pod nadređenim pojmom „moderni socijalisti“. Ubrzo je ovaj pojam proširen na sve škole društvene kritike i alternativne koncepte društva.

Robert Owen je razvio viziju o velikim komunama sa petsto do hiljadu članova zasnovanih na demokratskom upravljanju, udruženoj proizvodnji i zajedničkom vaspitanju, koje se snabdevaju autarhično. Novi svet i novi čovek, ši-

renjem ovih komuna, trebalo je da nastanu postepeno i putem efekta uzora.

Sensimonisti su želeli da plansku podelu sredstava, prema potrebama koje je trebalo zadovoljiti, realizuju preko jedne centralne banke i lanca specijalnih banaka. Kredite je trebalo odobravati preduzetnicima i radnicima prema njihovim sposobnostima da ih iskoriste bolje nego drugi.

Šarl Furije je glavni problem video u tome što se novo društvo asocijacije i socijalnih garancija može nametnuti umesto konkurencije samo ukoliko je ljudima privlačnije. Njemu je bilo bitno da rad na bazi masovne produkcije tako koncipira i tako preraspodeli, da svako može slobodno da ispolji svoja opredeljenja, prirodne nagone i potrebe: „Ako siromašni, radnička klasa, u socijalizmu nisu srećni, ometaće ga neprijateljstvom, krađom i nemirima.“ Naspram svake strasti trebalo bi da stoji neki rad, kojim ona može biti zadovoljena. Suprotnost između „gore“ i „dole“ trebalo bi da se ukine time što bi se uklonila njena osnova, podela rada na „više“ i „niže“ poslove.

Nešto kasnije u odnosu na rani socijalizam nastao je onaj pokret koji je nakon 1840. godine sažet pod pojmom *komunizam*. Time su, s jedne strane, bile označene pristalice konsekventno egalitarnog društva (Etijen Kabe (Etienne Cabet), Žan Žak Pijo (Jean-Jacques Pillot), Teodor Dezami (Theodore Dezamy) i dr.), a s druge strane, predstavnici jedne nasilne promene odnosa i privremenog uspostavljanja revolucionarne diktature radnika (Luj Ogist Blanki (Louis-Auguste Blanqui) i dr.). U pozivu Pobunjeničkog komiteta iz 1839. godine rečeno je: „Izdana Francuska, krv naše ubijene braće, poziva na osvetu. Ona će biti užasna...

Izrabljivanje mora konačno prestati, a jednakost mora se pobedonosno izdići nad ruševinama kraljevstva i aristokratije“. Crvena zastava postala je simbol revolucionarnih komunista.

U godinama između 1836. i 1842. u Engleskoj je nastao prvi veliki radnički pokret, pokret čartista, čije su zahteve za opštim, ravnopravnim i tajnim izborima, kao i za ograničavanjem radnog dana na deset sati dnevno aktivno podržali milioni ljudi. U Francuskoj su 1831. i 1834. godine izbile prve pobune radnika, tkača svile. Nemačke zanatlije počele su da se organizuju u politički orijentisanom Savezu poniženih (kasnije Savez pravednih, odnosno Savez komunista). Duhovni vođa postao je Vilhelm Vajtling (Wilhelm Weitling) („Čovečanstvo kakvo jeste i kakvo bi trebalo biti“, 1839.). Samoorganizovani radnici postajali su jedna potpuno nova istorijska snaga. Postepeno je dolazilo do približavanja novih socijalističkih i komunističkih ideja i novog društvenog pokreta radnika.

Osnovne karakteristike ranog socijalizma koncizno je naveo nemački sociolog Lorenc fon Štajn (Lorenz von Stein) u svom spisu „Socijalizam i komunizam današnje Francuske“ (1842.), proizašlom iz konkretnih posmatranja. Karakteristična za socijalizam i komunizam bila je, prvo, veza sa modernim proletarijatom: „Ova klasa, njena opravdanost i njena sudbina je ono što i socijalizam i komunizam imaju u vidu.“ Drugo, on je u njima video jednu primenu ideja francuskog prosvetiteljstva, i treće, on je socijalizam shvatao kao „nauku o društvu“.

Karl Marks (Karl Marx), pod uticajem pre svega Mozesa Hesa (Moses Hess), kao i svojih prvih susreta kako sa ne-

mačkim tako i sa francuskim socijalistima i komunistima u egzilu u Parizu, počeo je oko 1844. godine i sam da se pozitivno poziva na ove nove ideje. U njegovim „Ekonomsko-političkim rukopisima“, napisanim u ovom periodu, on je komunizam shvatao kao neposredno uklanjanje kapitalističke privatne svojine od strane jednog društva u kome svi zajedno postaju „opšti kapitalista“, a svaki pojedinac radnik. To je, međutim, jedan „sirovi komunizam“, koji još negira ličnost: „Komunizam je neophodan oblik i energični princip najbliže budućnosti, ali komunizam kao takav nije cilj ljudskog razvoja“. To je pozitivni komunizam ili socijalizam, koji je zasnovan na jednom novom načinu proizvodnje i na jednom novom odnosu prirode i čovjeka. Time se pokušalo povezivanje kontradiktornih pristupa komunizma i socijalizma, jednakosti i slobode, zajedničke svojine i „stvarne lične svojine“, revolucije i evolucije, jedinstva i raznovrsnosti.

Shodno tome, Marks i Engels su se ipak odlučili, kao i predvodnici Saveza pravednih, za pojam komunizam, jer, kako je Fridrih Engels (Friedrich Engels) pisao 1845. godine, u Nemačkoj „reč socijalizam ne znači ništa drugo nego različite zamagljene, neodređene i neodredive predstave onih koji vide da nešto treba da se uradi, a koji se ipak ne mogu odlučiti da se bezuslovno okrenu sistemu zajednice“. U februaru 1848. godine, u Londonu je izašao „Komunistički manifest“ Marksa i Engelsa, a zatim i u revolucionarnoj Francuskoj. U ovom spisu su autori pokušali da, u obliku jednog programskog pamfleta, socijalizam i komunizam sistematski prikažu kao „uvid u uslove, tok i opšte rezultate proleterskog pokreta“. Komunistička revolucija je pritom „najradikalnije raskidanje sa nasleđenim

svojinskim odnosima“. Zatim, u jednom dužem procesu, bili bi stvoreni uslovi za stvarnu slobodu: „Kad u toku razvitka budu iščezle klasne razlike i cela proizvodnja bude koncentrisana u rukama udruženih individua, javna vlast izgubiće politički karakter... Na mesto starog buržoaskog društva s njegovim klasama i klasnim suprotnostima stupa udruživanje, u kojem je slobodan razvitak svakog pojedinca uslov slobodnog razvitka svih.“¹ Sasvim nove proizvodne snage morale bi da stvore uslov za ukidanje stare podele rada.

Nove napetosti: državni socijalisti i anarhisti, reformatori i revolucionari (1848-1914.)

Revolucije 1848/49. godine u Francuskoj, Nemačkoj, i nizu drugih evropskih država, završile su se, konačno i zbog ponovne vojne intervencije carske Rusije, jednom novom fazom restauracije. Niti je buržoasko-demokratski prevrat mogao biti uspešno doveden do kraja, niti je pronađeno rešenje za socijalno pitanje koje je nastalo stvaranjem jedne velike klase ljudi bez svojine, na čijim plećima se zasnivala proizvodnja materijalnog bogatstva društva.

U narednih dvadeset godina došlo je zatim do jednog uspona sindikalnih i zadružnih pokreta radnika, kao i reformskih pokreta za skraćivanje radnog dana i radno i socijalno zakonodavstvo u Engleskoj i drugim evropskim državama. U Nemačkoj je osnivanjem Opšteg nemačkog udruženja

1 Preuzeto iz reizdanja srpskohrvatskog prevoda (prev. Moša Pijade): Marks, Karl; Engels, Fridrih (2005): Komunistički manifest. Beograd: Liber – CLS. URL: http://www.liber.org.rs/fantom/tekstovi/komunisticki_manifest.html, poslednji pristup: 14.12.2011.

radnika (Allgemeiner Deutscher Arbeiterverein) 1863. godine stvorena politička partija radničke klase koja je putem opšteg prava glasa i državne pomoći proizvodnim zadrugama želela da ostvari napredak u pravcu socijalizma.

U Londonu je, 1864. godine, nastalo Međunarodno udruženje radnika (MUR), koje je težilo tome da uspostavi „centar povezivanja i zajedničkog delovanja između radničkih udruženja koja postoje u različitim zemljama“. U statutima koje je sastavio Marks, stajalo je „da je ekonomska potčinjenost radnika prisvajaču sredstava rada, tj. izvora života, u osnovi ropstva u svim njegovim oblicima – cele društvene bede, cele duhovne zakržljalosti i političke zavisnosti“. Politički pokret zato je samo sredstvo i mora se podrediti krajnjoj svrsi, „ekonomskoj emancipaciji radničke klase“.

Sa ovom pozicijom stvorena je osnovna napetost između socijalističkih i komunističkih partija i sindikata. Dok su ovi prvi delovali sa ciljem temeljnog društvenog prevrata, za ove druge najčešće je konkretno zastupanje neposrednih interesa u vezi sa višim zaradama, skraćivanjem radnog vremena, uključenošću u odlučivanje i socijalnom sigurnošću stajalo u prvom planu.

Napori jačajućeg radničkog pokreta, sindikata i nastajućih levih partija pri zalaganju za konkretne državne socijalne reforme, Lasalov (Ferdinand Lassalle) predlog da se zadruge podrže državnim kreditima, sve preciznije predstave o preuzimanju državnog aparata nakon revolucija ili čak putem demokratske transformacije, iskustva Pariske komune i dr. postavili su u ovom periodu pitanje odnosa prema državi: da li je ona u datom, ili u jednom radikalno izmenjenom obliku, moguć instrument uspostavljanja jed-

nog novog društva ili bi to samo vodilo ka novoj diktaturi? U okviru MUR-a izbila je svađa između pristalica Mihaila Bakunjinina (Michail Bakunin) i Marksa, što je konačno i razbilo Prvu internacionalu.

Bakunjin i njegove pristalice okrenuli su se protiv uspostavljanja nove državne vlasti (diktature proletarijata) i zahtevali su ukidanje svake vladavine ljudi nad ljudima putem direktnog samoodlučivanja i samoupravljanja kao neposrednog cilja i jedinog mogućeg načina da se spreči nova vladavina. Podela upravnih i izvršnih delatnosti trebalo je odmah da se ukloni. Oni su zato odbijali i osnivanje političkih partija kao organa reprezentacije i zauzimali odbojan stav prema svakoj vrsti reformske politike postojećih institucija. Oni nisu želeli nikakav zaobilazni put preko nove vladavine u ekonomiji i politici, nego neposredan napredak pri prevazilaženju svakog oblika vladavine uopšte. Pritom su se nadovezali na socijalističko-anarhističku poziciju Pjera Žozefa Prudona (Pierre Joseph Proudhon) koji je već 1840. godine pisao: „ ... kao što čovek pravdu traži u jednakosti, tako društvo red traži u anarhiji“.

U svom spisu „Državnost i anarhija“ iz 1873. godine Bakunjin piše: „Narodnu vladu oni (marksisti) shvataju kao vladu naroda posredstvom malog broja predstavnika koje narod bira. Opšte i jednako pravo na izbor takozvanih narodnih predstavnika i vlade države za ceo narod – ova poslednja reč marksista kao i demokratske škole je jedna laž iza koje se krije despotizam jedne vladajuće manjine, i to one koja je utoliko opasnija, što se više predstavlja kao izraz takozvane narodne volje... Ovu manjinu, međutim, tako tvrde marksisti, činiće radnici. Bivši radnici, ako dopustite, koji, međutim, čim postanu predstavnici naroda i

Poster iz 1890. godine najavljuje obeležavanje godišnjice masakra na čikaškom trgu Hejmarket koje je označilo ustanovljavanje proslave Prvog maja kao međunarodnog dana radničkog pokreta.

Collection, International Institute of Social History (Amsterdam).

THE PEOPLE'S MARTYRS

AN ANNIVERSARY MEETING

IN COMMEMORATION of the
above who were Murdered and
Imprisoned in Chicago and London
(Trafalgar Square) in November,
1887, will be held at

**MILTON HALL,
HAWLEY CRESCENT, KENTISH TOWN ROAD,
ON TUESDAY, NOVEMBER 11, 1890.**

The following Speakers will Address the Meeting—W. Morris, F. Kitz,
R. W. Burnie, J. Turner, Mrs. Lahr, Miss Lupton, Mrs. Schack, D. Nicoll,
C. W. Mowbray, and Louise Michel.

The Choir of the Socialist League will sing Revolutionary Songs
during the Evening.

**Doors Open at 8 p.m. Commence at 8.15 p.m.
ADMISSION FREE.**

dospeju na vlast, prestaju da budu radnici i počinju štaviše da s visine države gledaju na ceo svet običnih radnika; i već time će početi da predstavljaju ne narod, nego sebe i svoju pretenziju da vladaju narodom. Ko u to sumnja, taj ne poznaje ljudsku prirodu.“

Glavna zamerka koju je stalno iznosio Karl Marks, ali i mnogi socijalistički reformski političari, bila je ta da se sredstva borbe za oslobođenje radničke klase i naroda ne mogu proizvoljno odabrati. Naime, u realnu politiku se mora umešati koristeći postojeće mogućnosti. Stoga nacionalne partije, sposobne da deluju na osnovu statuta, pripadaju MUR-u. Pariska komuna je pokazala kakva bi diktatura proletarijata mogla biti: ukidanje stalne stajaće vojske i policije i naoružavanje radnika, mogućnost izbora svih činovnika i neposredna odgovornost kao i njihovo plaćanje prema proseku radnika. Polazeći od toga „skup svih zadruga mogao bi da reguliše nacionalnu proizvodnju po jednom zajedničkom planu“.

Na londonskoj konferenciji MUR-a, u septembru 1871. godine, Fridrih Engels objasnio je: „Revolucija... je najviši akt politike, i ko je želi, mora želiti i sredstvo – političku akciju, koja priprema revoluciju, koja radnike vaspitava za revoluciju... Političke slobode, pravo na javna okupljanja i udruživanje, slobodu štampe, to je naše oružje... Kažu da svaka politička akcija znači priznavanje postojećeg. Ali ako nam to postojeće daje sredstva da bi smo protestovali protiv postojećeg, onda primena tih sredstava nije priznavanje postojećeg.“

Uspesi socijaldemokratskih i socijalističkih partija u društvu i na izborima, pokušaji vlasti da socijalnim reformama,

kao npr. pod Bizmarkom, socijalističkom radničkom pokretu oduzmu bazu, nastanak socijalno-državnih reformskih snaga u privredi, politici i nauci koje su sezale sve do katoličke crkve, stvorili su osnovu za jedan drugi konflikt – socijalna reforma ili revolucija.

Ovaj konflikt mora se shvatiti i iz perspektive jačajućeg imperijalizma i militarizma, opasnosti svetskog rata, koja se pojavljivala od kraja 19. veka i mogućnosti revolucionarne krize u Rusiji i drugim zemljama poput Meksika, kao i iz perspektive antikolonijalnih pokreta koji su tada formirani (Indija i dr.): da li je jedna mirna evolucija moguća ili je jedna suštinska promena moguća samo revolucijom?

Latentni konflikt praktično je eskalirao 1899. godine pristupanjem francuskog socijaliste Aleksandra Mijerana (Alexandre Millerand) jednoj buržoaskoj vladi i to protiv volje njegove partije. Pitanje je bilo: da li se sa pozicije vlasti uopšte može voditi socijalistička politika?

O osnovnim teorijskim pitanjima u vezi sa ovim konfliktom samo nekoliko godina ranije u Nemačkoj se diskutovalo u okviru Bernštajnovе (Eduard Bernstein) revizije marksizma tadašnje socijaldemokratije, u njegovoj seriji članaka „Problemi socijalizma“, kao i u okviru odgovora Roze Luksemburg (Rosa Luxemburg), u njenom spisu „Socijalna reforma ili revolucija“.

Kao prvo, Eduard Bernštajn je ukazao na to da kapitalizam ni u kom slučaju ne mora nužno da vodi ka sve jačoj socijalnoj polarizaciji i da pritom i stari i novi srednji slojevi igraju značajan ulogu. Kao drugo, iz toga je izvukao zaključak da još ne postoje uslovi da se neposredno pređe na jedinstvenu kolektivnu svojinu: „Mi se moramo upoznati sa idejom o

jednoj delimičnoj kolektivnoj zajednici.“ Prvi put jedan uticajan socijalista izražava sumnju u mogućnost potpunog podruštvljavanja putem kolektivizacije ili nacionalizacije. U najmanju ruku, tokom jednog dužeg perioda, razmatrala se opcija mešovite privrede koja bi pripremila put ka potpuno „kolektivistički uređenoj privredi“. Ideja o društvenoj svojini, koju su uveli nemački reformatori socijalne države, a čije bi stvaranje trebalo omogućiti uvođenjem socijalnih obaveza za sve vlasnike proizvodnih sredstava, ostaje u pozadini. Kao treće, Eduard Bernštajn je ukazao na to da prenošenje svojine nad proizvodnim sredstvima u javne ruke nije samo sebi svrha, već samo sredstvo za povećanje opšteg blagostanja. Time promena svojinskih odnosa gubi svoj status konačnog cilja i meri se realnim rezultatima. Posebno iskustva sovjetske Rusije ojačaće ovu poziciju. Kao četvrto, Bernštajn je glavni put napretka video u daljoj demokratizaciji datih društava i sve jačoj regulaciji svih ekonomskih odnosa u interesu radnika i celog društva. Pritom bi pokretačka snaga bila jedna civilizovana klasna borba. Ne može se očekivati da „propast buržoaskog društva“ predstoji neposredno, te je zato, pisao je Bernštajn 1899. godine, neophodna jedna druga strategija i taktika: „I pored svih trzaja reakcionarnih snaga i slepog udaranja oko sebe, ja ipak vidim da sama klasna borba poprima sve civilizovanije oblike, a upravo u ovom civilizovanju klasne borbe, političkih i ekonomskih borbi radnika, ja vidim najbolju garanciju za ostvarivanje socijalizma.“ Prvi svetski rat i Hitlerov fašizam pokazali su koliko brzo civilizovanje kapitalizma može da se pretvori u otvoreno varvarstvo.

Međutim, Roza Luksemburg (Rosa Luxemburg), do danas najpoznatija predstavnica revolucionarnog socijalizma u

SPD-u², formulisala je pet centralnih zamerki na račun svakog učešća u vladi levih partija: (1) „Sam od sebe kapitalizam se ne može bitno promeniti“; (2) samo revolucija može rešiti suštinske probleme; (3) država je samo politički instrument vladanja ekonomski vladajuće klase; (4) učešće u vladi neminovno slabi levicu i (5) svojim učešćem u vladi levica čini uopšte i mogućim nastavljanje desničarskih politika.

Kako piše Roza Luksemburg: „Samo, daleko od toga da praktične, opipljive uspehe, neposredne reforme naprednog karaktera učini nemogućim, principijelna opozicija, uopšte za svaku partiju u manjini, a posebno za socijalističku, jedino je efikasno sredstvo da bi se ostvarili praktični uspesi.“ Ona je smatrala da se koncesije buržoaskoj većini mogu oteti jedino na tri načina: tako što se socijalističkim zahtevima, koji idu najdalje, stvara opasna konkurencija buržoaskim partijama i što se one pod pritiskom glasačke mase teraju napred; zatim, tako što socijalisti razotkrivaju vladu pred celom zemljom i što na nju utiču putem javnog mnjenja; konačno, tako što svojom socijalističkom kritikom, u i van (doma) parlamenta, sve više grupišu oko sebe narodne mase i tako narastaju do snage koja izaziva poštovanje i na koju i vlada i buržoazija moraju da računaju.

Prvi svetski rat – prelom epohe

Prvi svetski rat sahranio je sve nade u postupno civilizovanje kapitalizma. Želja za ratovanjem jednih, nesposobnost ili nedostatak volje drugih grupa vladajućih klasa da se

2 Socijaldemokratska partija Nemačke, prim. prev.

suprotstave pretećoj katastrofi, potpuni neuspeh Druge internacionale prilikom izbijanja rata, neposredno okretanje od proleterskog internacionalizma ka bezuslovnoj „odbrani otadžbine“, markirali su jedan prelom epohe i otvorili alternativu: socijalizam ili varvarstvo. Socijalizam je konačno došao na dnevni red kao praktičan zahtev.

U svom spisu „Krizu socijaldemokratije“ Roza Luksemburg je 1915. godine napisala: „Oskrnavljeno, obeščašćeno, kupajući se u krvi, natopljeno prljavštinom – tako izgleda buržoasko društvo, takvo ono i jeste. Ne kada, ulizano i vaspitano, simulira kulturu, filozofiju i etiku, red, mir i pravnu državu – nego kada se, kao zver koja rastrže, kao veštičija misa anarhije, kao zadah kuge za kulturu i čovečanstvo, pokazuje u svom pravom, ogoljenom obliku. U sred ove veštičije mise odvila se jedna katastrofa svetske istorije: kapitulacija međunarodne socijaldemokratije... Posrnuće socijalističkog proletarijata u trenutnom svetskom ratu je bez presedana, ono je nesreća za čovečanstvo. Izgubljen bi bio socijalizam ako međunarodni proletarijat ne bi hteo da proceni dubinu ovog pada, da iz njega nauči.“

Iz ruševina Druge internacionale formirali su se elementi jedne nove levice, čije je prvo svedočanstvo bio manifest Cimervaldske konferencije objavljen u septembru 1915. godine. Već činjenica da je autor nacrtu ovog manifesta bio jedan ruski socijalista, Lav Trocki (Leo Trotzki), ukazivala je na pomeranje težišta levog pokreta. U ovom manifestu kaže se: „U ovom neizdrživom stanju neuspeha Internacionale, okupili smo se mi, predstavnici socijalističkih partija, sindikata i njihovih manjina, mi, Nemci, Francuzi, Italijani, Rusi, Poljaci, Letonci, Rumuni, Bugari, Šveđani, Norvežani, Holanđani i Švajcarci, mi, koji stojimo ne na

osnovama nacionalne solidarnosti sa klasom izrabljivača, nego na osnovama međunarodne solidarnosti proletarijata i klasne borbe, da bismo ponovo spojili pokidane niti međunarodnih odnosa i da bismo pozvali radničku klasu da se osvesti i da krene u borbu za mir. Ova borba je borba za slobodu, za bratimljenje naroda, za socijalizam.“

Vođa boljševika V. I. Lenjin u jednom dodatnom protokolu zahtevao je pretvaranje imperijalističkog rata u rat protiv vladajućih klasa. U Nemačkoj je Karl Libknecht (Karl Liebknecht) izrekao parolu: „Neprijatelj stoji u sopstvenoj zemlji!“

U februaru 1917. godine u „najslabijoj karici“ imperijalizma, u Rusiji, izbila je Februarska revolucija. Carizam je srušen i jedna privremena vlada došla je na vlast. Ona, međutim, niti je želela, niti je bila sposobna da reši hitna pitanja okončavanja rata, prevazilaženja polufeudalnih veleposeda, samoopredeljenja naroda kojima je vladala Rusija, kao i učešća radnika u kontroli preduzeća. Pitanje prelaska na socijalizam – na koji socijalizam i na koji način? – postalo je u periodu od nekoliko godina najvažnije praktično pitanje socijalističkog pokreta.

2.2. OD RUSKE REVOLUCIJE DO 1968. GODINE

Sovjetski put

Pobuna pod vođstvom Lava Trockog, dovela je do vojnog rušenja privremene vlade, 25. oktobra 1917. godine (po gregorijanskom kalendaru: 7. novembra). Na Drugom sveruskom sovjetskom kongresu V. I. Lenjin imenovan je za predsedavajućeg Saveta narodnih komesara. Prethodno su iz protesta protiv pobune kongres napustili desni socijalni revolucionari (eseri) i menjševici. „Dekretom o miru“, „Dekretom o zemlji“ i „Dekretom o pravima naroda Rusije“ napravljen je radikalna prelom u odnosu na reakcionarnu unutrašnju i imperijalističku spoljnu politiku carskog režima. Zemlja je proglašena javnim dobrom i bez nadoknade je predata na korišćenje seljacima, a fabrike su stavljene pod kontrolu radnika. Objavljeno je pravo na nacionalno samoopredeljenje.

Preduzimajući ove korake revolucija je odgovorila očekivanjima i nadama velikog dela stanovništva. Istovremeno, boljševici su se ogromnom silinom borili za isključiv pristup moći, što ih je već u kratkom vremenskom periodu odvelo u suprotnost spram ovih opštih ciljeva. Zajedno sa Vojno-revo-

lucionarnim komitetom, oni su osnovali tajnu službu, kasniju Čeku, koja je delovala sa posebnim ovlašćenjima, raspustili su ustavotvornu skupštinu u januaru 1918. godine i otpočeli ukidanje svih sovjeta kojima nisu oni sami dominirali.

U fazi „ratnog komunizma“ pokušalo se osigurati snabdevanje gradskog stanovništva time što se konfiskovala seoska proizvodnja, a to je vodilo seljačkim pobunama koje su krvavo gušene. Suzbijanje samoorganizacije radništva eskaliralo je u nasilnom razbijanju otpora radnika i vojnika u Kronštatu 1921. godine. „Radnička opozicija“, kojoj je pripadala i feminističko-socijalistička revolucionarka Aleksandra Kolontaj (Alexandra Kollontai), kritikovala je, unutar boljševističke partije, prebacivanje vlasti sa radnika na birokratske aparate; grupa je zabranjena 1922. godine.

Nakon Lenjinove smrti 1924. godine ove tendencije ka zatvorenoj diktaturi komunističke partije učvrstile su se, a samom partijom zavladao je jedna hijerarhijska elita moćnih (nomenklatura). U okviru „čišćenja“ 1926/27. godine trockisti su proterani iz SSSR-a. Nasilna kolektivizacija poljoprivredne proizvodnje od 1930. godine trebalo je da omogući forsiranu izgradnju teške industrije i bila je praćena masovnim deportacijama seoskog stanovništva. Eksploataisanje seljačke proizvodnje dovelo je 1932/33. godine do katastrofalne gladi. Kao rezultat masovnih hapšenja i deportacija razvio se ozloglašeni sistem logora koji je u vreme Staljinove smrti 1953. godine obuhvatao 2,75 miliona ljudi čiji je prinudni rad trebalo da služi kao osnova za ubrzanu industrijalizaciju.

U periodu između 1936. i 1938. godine, režim je u Moskvi održavao „javna suđenja“ na kojima su vodeći članovi

Sovjetski poster iz 1919. godine: proslava u spomen na dvogodišnjicu revolucije.

Collection, International Institute of Social History (Amsterdam).

НЕИЗВЕСТНЫЙ ХУДОЖНИК.
ЧТО ДАЛА ОКТЯБРЬСКАЯ РЕВОЛЮЦИЯ ТРУДЯЩИМСЯ.
1919 г.

KP osuđivani na osnovu iznuđenih samooptužbi i u velikom broju pogubljeni. KP SSSR i njene vodeće grupe, svim sredstvima su nastojale da pretenziju na monopol u predstavljanju radničkih interesa nametnu i izvan SSSR-a. Komunistička internacionala (Komintern) usmeravala je komunističke partije svih zemalja ka tome da na prvom mestu zastupaju interese SSSR-a. U Španskom građanskom ratu 1936-39. godine, u kome se Narodni front i sa njim povezan masovni pokret borio protiv fašističkog preuzimanja vlasti, leve grupe koje se ne bi podredile KP-u sistematski su potkopavane. Orijentacija Kominterne ka podeli sindikalnog pokreta izgradnjom sopstvenih „revolucionarnih sindikata“ ostavila je mnoge komuniste izolovanim od radničkog pokreta u evropskim zemljama.

U Austriji je Oto Bauer (Otto Bauer) razvio koncept „integralnog socijalizma“, koji je trebalo da predstavlja most između zapadnog „reformskog socijalizma“ i SSSR-a, tj. komunističkih partija koje je on predvodio. Po mišljenju Bauera, ekonomski poredak, stvoren u SSSR-u, trebalo je dopuniti demokratizacijom, a istovremeno je trebalo skovati široki savez protiv fašizma, koji bi na kraju vodio ka jednom demokratskom socijalizmu i na istoku i na zapadu. Pritom se moglo nadovezati na politiku austrijskih socijaldemokrata u *Crvenom Beču* između 1919. i 1934. godine: izgradnja socijalnih stanova, besplatne zdravstvene usluge, radikalna reforma obrazovanja i novo poresko zakonodavstvo koje jače opterećuje bogate, bili su elementi jedne jasno leve politike.

U SSSR-u je „kolektivizacijom“ i industrijalizacijom stvorena ekonomska osnova za jedan socijalizam čije su glavne karakteristike pored vladavine partije i njenog vođstva bile

centralizovana planska privreda („privreda centralne uprave“, „komandna privreda“) i pretenzija na idejni monopol u tumačenju marksističko-lenjinističke ideologije. Stara podela rada na postavljanje ciljeva i njihovo izvršavanje poprimila je birokratizovan oblik. Brza nadoknađujuća industrijalizacija išla je rame uz rame sa izgradnjom jednog totalitarnog bezbednosnog aparata i sa masovnim represijama i terorom, koji su milione koštali života.

Smrcu Staljina 1953. godine ova faza otvorenog terora je zaključena. Lavrentij Berija, narodni komesar za unutrašnje poslove i tajnu službu, odgovoran i za logorski sistem, uhapšen je i pogubljen. Godine 1956. održan je XX partijski kongres KP SSSR koji je predstavljao uvod u „destaljinizaciju“.

Španski eksperiment 1936-1939.

U Španiji su radnici krajem 19. veka i u prve četiri decenije 20. veka preduzimali pokušaje da se na osnovu jednakosti i samoupravljanja kao i što je moguće veće decentralizacije organizuju u preduzećima i sindikatima. U vreme vlade Narodnog fronta od 1936. godine došlo je do jednog širokog pokreta podružtvljavanja odozdo – u mnogim gradovima, pre svega u Kataloniji, ali i u selima. Delimično je čak ukinut i novac. Saveti radnika i seljaka organizovali su proizvodnju i raspodelu. Osnovni principi bili su radnička solidarnost, direktna akcija (umesto delegiranja moći) i radničko samoupravljanje.

Jevrejski pokret kibuca

Prvi kibuc osnovan je 1909. godine u Palestini, tada još delu Otomanskog carstva. U početku su to bile pre svega seoske

komune. Osnovni principi postali su (1) kolektivna svojina, (2) podela rada na bazi internih potreba kibuca i s obzirom na individualne naklonosti i želje, (3) ispunjavanje zadataka u domaćinstvu i vaspitanju, koje su ranije ispunjavale žene, putem oblasti kolektivne uslužne delatnosti (uključujući zajedničko vaspitanje dece), (4) nametanje principa „svako prema sposobnostima, svakome prema potrebama“ (nije bilo nadoknade prema učinku), kao i (5) kolektivno samoupravljanje i izbor funkcionera bez materijalnih povlastica i na ograničeno vreme (smena nakon jedne ili dve godine).

Širenje komunizma

Nemački nationalsocijalizam i međunarodni fašizam tridesetih godina 20. veka postali su odlučujući izazov ljudskoj civilizaciji. Rat za uništenje naroda Istočne Evrope i industrijski sproveden genocid nad evropskim Jevrejima, Romima i Sintijima i drugima privremeno je na međunarodnom planu potisnuo sve druge razlike i istovremeno postavio pitanje koji su bili društveni uzroci takve kataklizme. Čak je i CDU¹ 1947. godine u svom *Alenskom programu* zahtevala neposrednu nacionalizaciju proizvodnje uglja i zaključila: „Nakon užasnog političkog, ekonomskog i socijalnog sloma kao posledice jedne zločinačke politike moći, može uslediti samo jedan iz korena promenjen nov poredak. Sadržaj i cilj ovog socijalnog i ekonomskog novog poretka ne može više biti kapitalistička težnja za

1 Hrišćansko-Demokratska Unija, najveća konzervativna partija u SR Nemačkoj. Trenutno (2011.) zajedno sa liberalima (FDP) u vladajućoj koaliciji, do septembra 2009. godine u tzv. „Velikoj koaliciji“ sa Socijaldemokratskom partijom Nemačke (SPD). Prim. prev.

dobiti i moći, već samo blagostanje našeg naroda. Javnim privrednim poretkom nemački narod treba da dobije jedno ekonomsko i socijalno utemeljenje koje odgovara pravu i dostojanstvu čoveka, koje služi duhovnoj i materijalnoj izgradnji našeg naroda i koje garantuje unutrašnji i spoljni mir.“ Ono što je kod CDU-a bilo formulisano samo na kratak rok, za mnoge druge snage u Nemačkoj, Evropi i uopšte na međunarodnom planu bilo je trajna činjenica: Nakon pobeđe nad fašizmom moraju se prevazići imperijalizam, kolonijalizam, rasizam, kao i kapitalizam.

Odlučujući doprinos SSSR-a u pobeđi nad Hitlerovim fašizmom i fašističkim savezom Nemačke, Italije i Japana u Drugom svetskom ratu, njegovi izuzetno veliki uspesi u prevazilaženju zaostalosti i imperijalne zavisnosti, njegov uspon ka svetskoj sili koja izaziva SAD, doveli su do toga da je SSSR nakon 1945. godine postao uzor mnogim pokretima u razvijenim kapitalističkim zemljama, kao i u kolonijama. Mnogi antikolonijalni oslobodilački pokreti u određenoj meri su se orijentisali prema SSSR-u, došlo je do uspona komunističkih partija posebno u Zapadnoj Evropi, ali i u Latinskoj Americi i Aziji, kao i u delovima Afrike. Tražile su se suštinske alternative u odnosu na kapitalizam. Pored „izvoza“ sovjetskog socijalizma, pre svega u Istočnu Evropu, u nekim zemljama došlo je do veoma samostalnih socijalističkih revolucija (Jugoslavija, Kina, Vijetnam, Kuba).

Kineski put

Razvoj revolucionarne Kine ponovio je mnoge karakteristike sovjetskog razvoja. Nakon građanskog rata 1927–1949. godine, koji je istovremeno bio i rat protiv inostrane in-

tervencije, Crvena armija konačno se izborila za prevlast. Već tokom građanskog rata ona je u oblastima koje je kontrolisala sprovela agrarnu reformu, koja je često bila ujedno i ofanziva usmerena protiv zemljoposjednika i seljaka s većim posjedima. Elementi centralnog planiranja, posebno u domenu industrije, pokazali su se u početku kao efektivan razvojni model za Kinu kao ogromnu zemlju u razvoju. Ipak, u rukama vođstva koje nije bilo demokratski kontrolisano, državno razvojno planiranje predstavljalo je jedan opasan i često katastrofalan instrument: kolektivizacija poljoprivrede i eksploatacija poljoprivredne proizvodnje usmerene na izvoz (kako bi se dobile devize za ubranu izgradnju industrije) – takozvani „veliki skok“ 1958. godine – doveli su do gladi od čijih posledica je od 1959. do 1961. godine umrlo između 15 i 30 miliona ljudi. Žrtvama oduzimanja svojine, radnih logora i terora kulturne revolucije postalo je (prema procenama) dodatnih 20 miliona ljudi.

Komunistička revolucija u Kini još jače nego ruska revolucija je protivrečila izvornom očekivanju Marksa i Engelsa da će socijalizam prvo biti izboren u industrijski najrazvijenijim zemljama. U teoriji Mao Cedunga, koji je kao predsednik KP Kine sve do svoje smrti 1976. godine faktički vladao zemljom, priznavanje raznovrsnih kontradikcija u okviru socijalističkog društva (između još postojećih klasa, ali i između vlade i naroda, birokratizacije i pokreta) igralo je centralnu ulogu. Pošto se odluka o pitanju da li je konkretan sukob bio izraz kontradikcije „u narodu“ ili „između naroda i njegovih neprijatelja“ nalazila isključivo u rukama centralnog političkog vođstva, priznavanje kontradikcija nije bila osnova demokratizacije, nego terorističkog proganjanja.

Na osnovu toga se razvila, za Maoa tipična, politika kampanja, u okviru koje je javnu kritiku (kao u pokretu Sto cvetova 1956–57. godine) ili akcije protiv birokratizacije partije i društva (kao u „Kulturnoj revoluciji“ 1966–69. godine) prvo zahtevao i koristio kao oružje protiv protivnika unutar partije, da bi ih zatim odbacio i potiskivao. Kulturna revolucija, koja je na osnovu obećanja jedne „stalne revolucije“, ukidanja starih podela rada i oslobođenja narodnih masa od birokratskog ugnjetavanja vršila velik međunarodni uticaj, bila je, međutim, istovremeno i fatalan primer za to kako se manipulacijom i fanatizmom društvene kontradikcije mogu iskoristiti kao ubitačno oružje protiv intelektualaca i navodno „buržoaskih“ grupa i slojeva. Tek nakon Maove smrti 1976. godine i rušenja „Bande četvorke“ koja je nastavila njegovu politiku 1977. godine, kineski socijalizam distancirao se od principa organizovanog građanskog rata, između ostalog i zato što se time nije mogao postići jedan stabilan ekonomski razvoj u uslovima tehnološke revolucije.

Kuba

Socijalizam se nakon Drugog svetskog rata širio svetom sve do vrhunca stvaranja socijalističkih država sredinom sedamdesetih godina. Revolucija na Kubi 1959. godine imala je karakter uzora za pokrete u celoj Latinskoj Americi. Revolucionarno rušenje vojne diktature koju su podržavale SAD, pretenzija na pokretanje jedne suštinske obnove celokupnog ekonomskog, socijalnog i političkog života i stvaranje „novog čoveka“ koga više ne obavezuju egoizam i pohlepa za profitom, imali su odjeka. Stvoreni su zdravstveni i obrazovni sistem, uzorni za jednu zemlju u razvoju.

U Aziji i Africi mnoge snage antikolonijalnog oslobođenja povezale su se sa idejom novog socijalističkog uređenja društva. U prvom planu su pritom stajali ekonomski razvoj putem državne svojine i centralnog planiranja, kao i nacionalno ujedinjenje mnogostruko podeljenog postkolonijalnog društva uz pomoć jedinstvene ideologije. Postojale su i jake tendencije jednog progresivnog nacionalizma.

Tanzanija – socijalistički razvojni model

Pokreti nastali u mnogim zemljama, koji su nacionalno oslobođenje od kolonijalizma želeli da povežu sa socijalističkim ciljevima, nadovezali su se pritom i na pretkolonijalne afričke tradicije (afrički socijalizam). Godine 1967. predsednik Tanzanije, Julijus Kambarage Nijerere (Julius Kambarage Nyerere), najavio je u *Deklaraciji iz Aruše* jedan socijalistički koncept razvoja, u čijem središtu je bila nacionalizacija banaka, opširna reforma obrazovanja, prelaz na "veliku nezavisnost" od svetskog tržišta i stvaranje novih seoskih zajednica (ujamaa). Život i rad trebalo je da su zasnovani na međusobnom poštovanju, zajedničkoj svojini i radnoj obavezi. Ipak, nasilni postupci i sve veća ekonomska neefikasnost doveli su do propasti projekta, ali su ostvareni trajni uspesi u oblasti obrazovanja.

DDR²

Raskid sa kapitalističkim svojinskim poretkom učinio je da mnogim emigrantima DDR deluje kao „bolja Nemačka“.

2 Deutsche Demokratische Republik = Nemačka Demokratska Republika. Iz razloga veće rasprostranjenosti originalne skraćenice od skraćenice NDR, ona će biti zadržana u tekstu. Prim. prev.

Ekonomski i socijalni uspjesi bili su zaista veliki. DDR je već 1957. godine dostigla obim proizvodnje koji je bio dvaput veći od onoga što je na njenoj teritoriji proizvedeno pre Drugog svetskog rata. U hemijskoj industriji imala je stopu rasta koja je bila druga po veličini na svetu, a do 1965. godine industrijska proizvodnja dostigla je pet puta viši nivo u odnosu na pre rata. Životni standard stalno je rastao sve do osamdesetih godina. Postignut je visok nivo obrazovanja i zdravstvenog osiguranja. Socijalna sigurnost i sve bolje osnovno snabdevanje (stanovi, automobili itd.) uspešno su ostvareni. Istovremeno je od šezdesetih godina konstantno rasla zaostalost u razvoju produktivnosti u odnosu na Saveznu Republiku Nemačku i druge zapadne države.

Reformski pokret u Istočnoj, Srednjoj i Jugoistočnoj Evropi

Podela sveta na jednu komunističku i jednu kapitalističku sferu koje su koegzistirale u znaku „Hladnog rata“, u mnogome je sputavala razvoj socijalizma, a posebno dalji razvoj odlučujućeg, ali napetog odnosa između demokratije i socijalizma. U Istočnoj Evropi su nakon sovjetske okupacije svuda nastale satelitske socijalističke države čime su svi naponi za stvaranjem jednog kreativnog i naprednog socijalizma konačno ugušeni.

U Jugoslaviji je komunističkim snagama pod vođstvom Josipa Broza Tita uspelo da 1944. godine samostalno oslobode zemlju od okupacije nemačkih i italijanskih fašista. Godine 1948. dolazi do prekida odnosa sa Moskvom koja je zahtevala bezuslovnu lojalnost. Federalna autonomija, radničko samoupravljanje i nesvrstanost trebalo je da utru put jednom demokratskom i slobodnom socijalizmu.

U svojoj kritici realnih odnosa u Jugoslaviji, Milovan Đilas razvio je teoriju po kojoj kontrola proizvodnih sredstava od strane centralizovane državne birokratije ide na ruku stvaranju jedne „nove klase“ što će dovesti do sputavanja društvenog i ekonomskog razvoja. Da bi se suzbila ova tendencija, neophodni su decentralizacija, demokratizacija i radnička kontrola u preduzećima.

U Mađarskoj, Poljskoj i Čehoslovačkoj sredinom pedesetih godina odvijala se diskusija o promeni ekonomske politike. Napuštanjem politike ubrzanog razvoja teške industrije i izvoza zahtevala se jedna nova, implicitno više demokratska ekonomska politika. Akcenat je stavljen na stimulaciju proizvodnje robe široke potrošnje, bolju alokaciju viška vrednosti radi podizanja životnog standarda stanovništva i šire prihvatanje lične inicijative i delimične privatne svojine, posebno u poljoprivrednoj proizvodnji. Češki ekonomista Ota Šik zahtevao je napuštanje ekonomskog centralizma zarad planske ekonomije koja ne bi intervenisala direktno, nego putem drugih ekonomskih mehanizama, a čiji okvirni planovi ne bi bili razvijani samo unutar centralnog političkog vođstva, već u okviru kolektivnih demokratskih procesa. Time bi se uveli načini regulisanja slični tržišnim (slobodno postavljanje cena, sloboda odlučivanja preduzeća, učešće u dobiti zaposlenih), a bili bi istovremeno kontrolisani okvirnim pravilnikom (nemogućnost privatizacije proizvodnih sredstava, utvrđivanje centralnih faktorskih cena, barijere za visinu učešća u dobiti, državni sistem kreditiranja, radnička kontrola u preduzećima). Ova teorija bitno je uticala na ekonomski deo „Akcionog programa“ koji je češka KP proklamovala na vrhuncu „Pražkog proleća“.

„Praško proleće“ bio je najpoznatiji primer jednog daljeg razvitka socijalizma u industrijskim državama, koji je ugušen spolja. Pored pitanja demokratije i ekonomske reforme u središtu kritičkog razvitka bio je i odnos između društva i individuuma, između pojedinca i kolektiva. Kafkina konferencija u Liblicama 1964. godine nije slučajno imala jedan ogroman odjek na reformski pokret u Istočnoj Evropi. Otuđenje je postalo centralna tema daljeg socijalističkog razvitka, kao izraz nedostajućih mogućnosti uticaja i koncipiranja i nedovoljne kreativne kontrole sopstvenih životnih uslova.

Zapadna i Južna Evropa

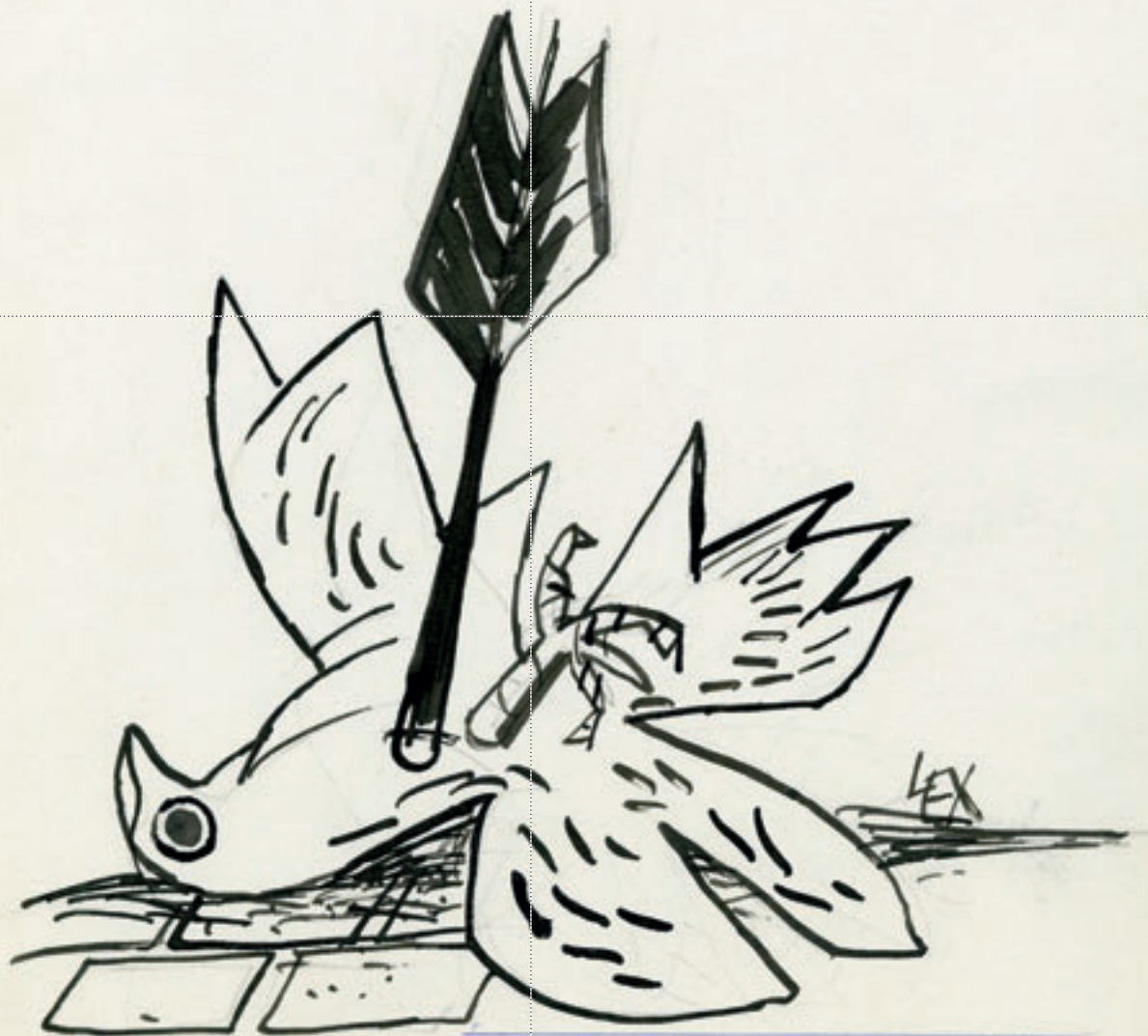
Nacionalsocijalizam, fašizam i njima izazvani Drugi svetski rat i genocid nad evropskim Jevrejima, Romima i Sintijima i mnogim slovenskim narodima, delegitimisali su i sam kapitalizam u očima velikog dela stanovništva. Spoj beskrupuloznog interesa za profitom i nekontrolisane totalitarne vlasti trebalo je iz osnova zaustaviti, da ne bi moglo doći do ponavljanja ovih besprimernih zločina. Na dnevnom redu su bili prevazilaženje prevlasti kapitalističkih banaka i koncerna i demokratizacija ekonomije.

U kapitalističkom delu Evrope nakon Drugog svetskog rata odvijalo se jedno prilagođavanje socijalističkog pokreta i socijalističkih i socijaldemokratskih partija okvirnom društvenom uređenju. Pod pritiskom novih odnosa moći, systemske konkurencije i iskustava u vremenu nakon 1945. godine i vodeće snage na Zapadu bile su spremne da prihvate zauzdavanje kapitalizma putem socijalne države blagostanja, ali i da ga iskoriste za sebe.

Slikar Lex Metz ilustruje gušenje Praškog proleća od strane trupa
Varšavskog pakta, u avgustu 1968. godine.

Collection PM (Metz, L.), International Institute of Social History (Amsterdam).

Grasene: *lymcluhé*
huy 17 en

B-4789
12195x2

Za razvoj socijaldemokratije u prvom planu je bilo distanciranje od sovjetskog puta i orijentacija ka mogućnosti ostvarivanja političke većine u zapadnom kapitalizmu. Određivanje programskog modela „demokratskog socijalizma“ delovalo je prevashodno negativno: demokratski socijalizam ne iskazuje „konačne istine“ (Godesberški program SPD 1959. godine), on se ne orijentiše ka državnoj privredi, nije vezan za određenu ideologiju ili pogled na svet i ne teži ka ukidanju postojećeg političkog poretka. Iz redova mladih socijalista koji su se tokom šezdesetih godina sve više radikalizovali, s pravom je stizala kritika: „Teorija demokratskog socijalizma moderne socijaldemokratije ne postoji, a SPD ne čini mnogo da bi do nje u dogledno vreme uopšte i došlo“ (Norbert Gansel).

I dok je u Zapadnoj Nemačkoj KPD³ 1956. godine zabranjena, a komunističke organizacije tek od 1968. godine ponovo imaju neku ulogu, Komunistička partija Italije etablirala se kao najjača komunistička partija Zapadne Evrope i sa 1,8 miliona članova imala skoro dvostruko više članova od SPD-a u Nemačkoj. Pritom, ona se mogla nadovezati na strategije jedne popularne i samostalne ideje komunizma, čvrsto ukorenjene u društvu, koju su već tokom međuratnog perioda razvili Antonio Gramši (Antonio Gramsci) i Palmiro Toljati (Palmiro Togliatti). Gramši je tvrdio da se u uslovima razvijenog građanskog društva, kao što je evropsko, socijalizam ne može postići u prvom redu državnim pučem i novim diktatorskim poretkom, već dugotrajnom borbom za ostvarivanje „kulturalne hegemonije“, odnosno putem postepenog preuzimanja vodeće uloge u društvu.

3 Komunistička partija Nemačke, prim. prev.

Da bi ostvario hegemoniju, komunistički pokret bi morao da uđe u sve organizacione strukture i institucije postojećeg društva, boreći se za njihovu reinterpretaciju, kao i za novo usmerenje svakodnevnih praksi i načina razmišljanja. Toljati je već tridesetih godina KPI doveo u akciono jedinstvo sa socijaldemokratama i socijalistima protiv fašističke vlasti. On je kao generalni sekretar vodio partiju i nakon rata od 1947. do 1964. godine. Kao i SPD u Nemačkoj, i KPI je priznala politički pluralizam i italijanski ustav.

„Narodni dom“ švedske socijaldemokratije

Socijaldemokratske partije zalagale su se pre svega za demokratizaciju društva i ostvarivanje osnovnih socijalnih prava pomoću jake socijalne države blagostanja, izgradnje javnog sektora i državne regulacije kapitalističke privrede. Ovaj model je posebno u Švedskoj ostvaren. Ekonomski uspon nakon Drugog svetskog rata stvorio je osnovu za ovu politiku. Pokušaj da se kapitalizam socijalno i demokratski ukroti delovao je uspešno. Koraci podruštvljanja koji bi išli dalje od toga ili su napušteni ili su tek nedоследно zastupani.

Pod vođstvom Per Albin Hansona (Per Albin Hansson) švedska socijaldemokratija počela je, pre svega u kontekstu svetske ekonomske krize (1929-1933.), da ostvaruje opsežan reformski koncept. Cilj je bilo stvaranje „Narodnog doma“ – jednog društva bez klasa: „Osnova doma je zajedništvo i saglasnost. U jednom dobrom domu ne postoje privilegovani ili diskriminisani, nema ljubimaca i nema dece prema kojoj se odnosi maćehinski. Tu jedan ne gleda na drugog s visine, tu niko ne pokušava da na račun drugog dođe do nekih prednosti, a onaj ko je jak ne ugnjetava

onog ko je slab i ne pljačka ga. U jednom dobrom domu vladaju jednakost, brižnost, saradnja i spremnost da se pomogne. Primenjeno na narodni dom i dom građana to bi značilo rušenje svih socijalnih i ekonomskih barijera koje građane trenutno dele na privilegovane i diskriminisane, na vladajuće i zavisne, na bogate i siromašne, na obezbeđene i osiromašene, na pljačkaše i opljačkane.“

Socijalno partnerstvo, potpuna zaposlenost, integracija žena u poslovni domen bili su centralni projekti „švedskog modela“. Pomoću „umetnosti socijalnog inženjeringa“ trebalo je stvoriti uslove za jedno harmonično društvo. Ipak, u to je spadala i raširena prisilna sterilizacija, kao i zloupotreba sistema domova za nezbrinutu decu.

Projekat „socijalne demokratije“ ostao je u okviru društvenih struktura obeleženih vladavinom kapitala. U principu, nije došlo do uspostavljanja novih svojinskih i odnosa moći koji bi mogli da spreče ponovno oslobađanje razula-renog kapitalizma, započeto kasnih sedamdesetih godina. Čim su se klasni odnosi moći promenili, pokazalo se da zauzdavanje dominacije logike profita na duži rok nije ni moglo biti ostvareno.

2.3. OD NOVE LEVICE DO 1975. GODINE

Šezdesetih godina širom sveta započeo je uspon društvenih pokreta i levih organizacija koji je doživeo svoj vrhunac u događajima 1968. godine i prouzrokovao jedan nov ciklus društvenih sukoba. Uzroci su bili raznovrsni. Socijalni i ekonomski razvoj nakon 1945. godine vodio je u sve veće kontradikcije. Dinamika društvenog razvoja, koja je bila izražena kako u novim društvenim pokretima tako i u fokusiranju sindikata na borbu za participaciju zaposlenih u ekonomskom usponu, nije se mogla obuhvatiti i izraziti dotadašnjim oblicima građanske parlamentarne politike.

Težnje jedne mlađe generacije, koja je rasla u uslovima mira i restauracije, sudarile su se sa konzervativizmom postojećeg društva. Posleratno društvo nije se ozbiljno i dosledno suočilo sa sopstvenom fašističkom prošlošću – umesto toga, mnogi pojedinci, načini razmišljanja i kulturne koncepcije potekle iz fašizma, delovale su i dalje u društvu. U očima mlađih, posleratno društvo je podjednako prihvatilo širenje siromaštva i bede širom sveta putem postojećeg ekonomskog poretka i uređenja, kao i beskrupulozne ratove pomoću kojih su evropske države

Maj 1968. godine u Francuskoj: „Početak dugotrajne borbe“. Poster je napravljen u Narodnoj radionici (Atelier Populaire).

Collection, International Institute of Social History (Amsterdam).

MAI 68

**DEBUT
D'UNE LUTTE
PROLONGEE**

LE JOURNALIER
MAY 1968

i SAD delovale protiv antikolonijalne emancipacije u Trećem svetu.

Pobune i pokreti šezdesetih godina uklonili su i poslednju pretenziju na monopol socijalističkih, socijaldemokratskih i komunističkih partija na radikalnu kritiku sistema i političku utopiju. Uspon novih pokreta pratilo je intenzivno usvajanje socijalističke teorije i istorije. „Nova levica“, kako je 1960. godine američki sociolog Sesil Rajt Mils (C. Wright Mills) prvi nazvao ovaj konglomerat pokreta, organizacija i aktera, ograđivala se i od zapadnog kapitalizma i od istočnog državnog socijalizma („socijalizma bez sovjeta“, kako je Rudi Dučke (Rudi Dutschke) nazivao SSSR). Time su sistematski u centar pažnje došli oni pristupi i tradicionalna strujanja koja su od 1917. godine pokušavala da se definišu putem jednog takvog duplog ograđivanja: kritika Roze Luksemburg upućena sovjetskoj birokratizaciji revolucije i revizionizmu nemačke socijaldemokratije; u Nemačkoj npr. Socijalistička Radnička Partija (SRP, čiji je član među ostalima bio i Vili Brant / Willy Brandt) i Komunistička Partija Nemačke – Opozicija (KPD-O, iz koje je potekao npr. Wolfgang Abendrot / Wolfgang Abendroth), sovjetsko-komunističke i levo-socijalističke tendencije. Ponovo su otkrivene potisnute tradicije socijalističkog feminizma Aleksandre Kolontaj, Klare Cetkin (Clara Zetkin) i Lili Braun (Lily Braun).

Nova levica je zbirni pojam koji se ne može precizno odrediti. Šezdesete godine iznedrile su i jedan kulturni emancipatorni pokret i jedno novo samopouzdanje i antiburžoasku svest. Posebno ih je obeležio emancipatorni pokret žena i crni emancipatorni pokret. Sve ove tendencije ne pripadaju Novoj levici u užem smislu i imale su izrazito

napet odnos prema njoj; ipak, one su se i preklapale sa njom, a dolazilo je i do jakih međusobnih uticaja.

SAD (USA)

Roza Parks (Rosa Parks), koja je radila kao sekretarica za Nacionalnu asocijaciju za unapređenje obojenih ljudi (National Association for the Advancement of Colored People / NAACP), 1. decembra 1955. godine odbila je da ustane sa svog mesta u autobusu, za koje je vozač tvrdio da pripada belim putnicima. Njeno hapšenje je pokrenulo bojkot autobusa u gradu Montgomeriju koji je na kraju doveo do okončanja rasne podele u sredstvima javnog prevoza. Pokret bojkota politizovao je i mladog Martina Lutera Kinga (Martin Luther King) koji je pored Malkolma Iks-a (Malcolm X) postao jedan od simbola crnog pokreta za građanska prava šezdesetih godina. Na univerzitetima su osnovani Studentski nenasilni koordinacioni komitet (Student Non-violent Coordinating Committee / SNCC) i Dibo klubovi (DuBois-Clubs) u kojima su crni i beli studenti i studentkinje bili zajedno organizovani, kao i SDS (Students for a Democratic Society / Studenti za demokratsko društvo).

Studentski pokret protestovao je protiv rasne podele, protiv bojkota revolucionarne Kube, ubistava crnih demonstranata u Južnoj Africi (u Šarpvilu / Sharpeville) 1960. godine) i ubistva Patrise Lumumbe (Patrice Lumumba) - vođe revolucije u Kongu (1961). Godine 1965. SDS je organizovao marš na Vašington (25.000 demonstranata) da bi protestovao protiv intervencije SAD-a u Vijetnamu. Studenti su javno spaljivali svoje pozive za vojnu službu. Crni pokret se radikalizovao. Održane su prve Black-Power-konferencije. U Kaliforniji su Hjui Njuton (Huey Newton) i Bobi Sil

(Bobby Seale) organizovali Partiju crnih pantera za samoodbranu (Black Panther Party for Self Defense), kojoj su pripadali i Stoukli Karmajkl (Stokeley Carmichael) i Eldridž Kliver (Eldridge Cleaver) (autor knjige „Soul on Ice“).

„Panteri“ su organizovali crne „komšiluke“, naoružali se (što je u Kaliforniji bilo legalno) i u svom programu od 10 tačaka zahtevali posao, stanove, obrazovanje i okončanje policijskog nasilja nad crncima. Godine 1967, kao i 1968. godine (nakon ubistva Martina Lutera Kinga) u više velikih gradova došlo je do pobuna u crnim kvartovima. Pobune su ugušene uz pomoć Nacionalne garde, pa je došlo do situacije slične građanskom ratu. Na olimpijadi u Meksiko Sitiju 1968. godine dvojica američkih crnih sportista, Tomi Smit (Tommie Smith) i Džon Karlos (John Carlos) uzdignutim pesnicama demonstrirali su za Crnu snagu (Black Power).

Partija crnih pantera (Black Panther Party) sebe je shvatala kao revolucionarnu organizaciju, blisku maoizmu. Generalno, maoizam je tih godina postao važan reper za ponovno oživljavanje marksističke teorije i socijalističkih programa. On je shvaćen kao teorija međunarodnog oslobođenja koja zahteva savez između antikolonijalnih oslobodilačkih borbi mladih nacija Trećeg sveta i borbi za oslobođenje crnaca i drugih etničkih manjina u kapitalističkim industrijskim državama. Mnogi aktivisti u kulturi su tokom šezdesetih godina bili pod uticajem maoizma, kao npr. crni džez muzičar Arči Šep (Archie Shepp) („Sweet Mao“), koji je 1967. godine nastupio na prvoj konferenciji Organizacije Latinoameričke Solidarnosti (OLAS) u Havani. Maoizam se Novoj levisci učinio kao kreativan marksizam, koji je socijalizam širio izvan jedne ograničavajuće veze sa so-

ciološki usko shvaćenom radničkom klasom i otvarao za realnost antikapitalističkih pokreta širom sveta.

Objavljivanjem knjige Beti Friden (Betty Friedan) „Ženska mistika“ („The Feminine Mystique“) (1960.) feministički pokret stupio je u jednu novu fazu („drugi talas feminizma“). Nakon integracije žena u proces proizvodnje tokom ratnih godina, pedesete su bile obeležene jednim patrijarhalnim recidivom, protiv koga je bio usmeren drugi talas feminizma koji je zahtevao kraj polne diskriminacije. Godine 1964. Zakonom o građanskim pravima sankcionisana je svaka diskriminaciju (prema rasi, polu, religiji ili nacionalnom poreklu). Tokom šezdesetih godina na univerzitetima je izrazito popularan bio zahtev za „afirmativnom akcijom“ („affirmative action“), tj. aktivnostima koje su za cilj imale podizanje udela žena i ne-belaca u broju zaposlenih u akademskim poslovima. To je rezultiralo efikasnim programima za koje su od 1965. godine stavljana na raspolaganje konkretna namenska sredstva.

Mnogi aktivisti i aktivistkinje pokreta za građanska prava i antiratnog pokreta bili su socijalisti/kinje, npr. poznata feministkinja Kejt Milet (Kate Millett) („Politika polova“ / „Sexual politics“). Najpoznatiji literarni prikazi socijalističkih utopija tokom sedamdesetih godina potiču od feminističkih autorki poput Ursule Legvin (Ursula LeGuin) („Planet der Habenichtse“¹), Džoane Ras (Joanna Russ) i Mardž Pirsi (Marge Piercy). Nova levica dovela je i do po-

1 Dobar prevod naslova ovog dela mogao bi biti „Planeta golja“ ili „Planeta siromaha“; međutim, delo je u prevodu na srpski jezik objavljeno pod naslovom „Čovek praznih šaka“ (1995., Beograd: Polaris, prev. Zoran Živković), prim. prev.

“Sloboda za Ruchell Magee”, poster američke Partije Crnih Pantera iz 1970. godine. Magee je najduže zatočeni politički zatvorenik u SAD, a možda i na svetu. Godine 2011. on je i dalje u zatvoru.

Collection CSD, International Institute of Social History (Amsterdam).

2, 1
W

"Wherever death may surprise us, it will be welcome, provided that this, our battle cry, reach some receptive ear, that another hand stretch out to take up weapons and that other men come forward to intone our funeral dirge with the staccato of machine guns and new cries of battle and victory."

ALL POWER TO THE PEOPLE

FREE RUCHELL MAGEE

RUCHELL MAGEE

WILLIAM CHRISTMAS

JAMES McCLAIN

JONATHAN JACKSON

“Feminizam živi!”, poster iz 1972. godine.

Collection, International Institute of Social History (Amsterdam).

FEMINISM LIVES!

From Pathfinder Press 410 West Street New York

novnog oživljavanja marksizma u nauci, koji se ogledao u osnivanju marksistički usmerenih časopisa (New Left Review, Monthly Review). Velik uticaj imalo je i delo „Monopoly Capital“ („Monopolni kapital“), koje su 1966. godine objavili Pol Baran (Paul Baran) i Pol Svizi (Paul Sweezy).

Treći svet i širenje „1968.“

Formiranje „Trećeg sveta“ kao političkog faktora došlo je do izražaja tek na afro-azijskoj konferenciji u Bandungu (1955.), za kojom je 1961. godine sledila prva konferencija Nesvrstanih država u Beogradu. Glavni protagonisti Pokreta nesvrstanih, koji je težio jednom samostalnom i suverenom razvoju novih nacija i odbijao podređivanje velikim silama SAD-u i SSSR-u, bili su Egipat, Indija i Jugoslavija. Elementi socijalističke politike, npr. sprovođenje nacionalizacija radi kontrole nad domaćim sirovinama, kao i razvojni planovi u domenu ekonomske politike, bili su sprovedeni u mnogim zemljama Trećeg sveta. Pojam „Treći svet“ koji je 1952. godine skovao francuski publicista Alfred Savi (Alfred Sauvy) bio je aluzija na „treći stalež“ Francuske revolucije. U njemu je bila izražena težnja za antikolonijalnim oslobođenjem, kulturnom samosvešću i samostalnim razvojem zemalja Juga.

Shodno tome, amerikanizacija vijetnamskog rata (1963-1969.) shvaćena je kao rat SAD-a protiv ovih težnji Trećeg sveta. Vijetnamski rat umnogome je bio paradigmatički za borbe za oslobođenje Trećeg sveta, npr. u vidu dosledne primene gerilskog rata kao strategije asimetričnog vođenja rata ili u vidu organizacijske objave „Nacionalnog oslobodilačkog fronta“ koji bi uključivao različite političke snage. Pre svega, ipak, ratna politika SAD-a u

Vijetnamu je značajno doprinela delegitimizaciji kapitalističkog sistema tokom šezdesetih godina. Moralno zaprepasćenje sveta, ali i mnogih Amerikanaca hranjeno je masakrima kao u Mi Laju (My Lai) (1968.) ili strategijom nasumičnih vazdušnih napada (američki general Kertis Le mej (Curtis LeMay) pretio je da će „Vijetnam bombardovati dok ga ne vrati u kameno doba“).

Različiti pokreti za emancipaciju i otpor razmenjivali su iskustva i proizveli su jedan ciklus socijalnih, političkih i vojnih borbi koji se koncentrisao oko 1968. godine. U Meksiku je došlo do protesta studenata. Studentski nemiri u Parizu proširili su se i povezali sa generalnim štrajkom radništva koji je danima paralisao zemlju („Pariski maj“). U Čehoslovačkoj je „Praško proleće“ obećavalo reforme i samoupravljanje. U Nemačkoj su demonstracije protiv posete persijskog šaha 2. juna 1967. godine, prilikom kojih je policija ubila studenta Benoa Onezorga (Benno Ohnesorg), ubrzale dalju radikalizaciju.

„Šezdesetosmaški pokret“ koji je usko povezan sa Novom levicom svuda se odvijao u konfrontaciji sa prevaziđenim političkim oblicima i organizacijama. U Nemačkoj, gde je od 1966. godine vladala Velika koalicija², govorilo se o „Vanparlamentarnoj opoziciji“ (APO). U SAD-u je 1968. godine kongres Demokratske partije održan iza bodljikave žice kako bi bio zaštićen od demonstiranja. Istovremeno, Nova levica je bila i deo jednog reformskog procesa političkih organizacija, procesa koji se odvijao i unutar posto-

2 „Veliku koaliciju“ u Nemačkoj čine dve najveće tzv. „narodne“ partije – Hrišćansko-demokratska unija (CDU) i Socijaldemokratska partija Nemačke (SPD), prim. prev.

ječih partija i političkih sistema. Ta tenzija izražena je i u domenu teorije.

Teorija Nove levice

U teoriji i praksi Nove levice bili su suprotstavljeni jedno „ortodoksno“ i jedno „antiautoritarno“ krilo, između kojih je, međutim, bilo mnogo mešovitih oblika. Ortodoksno krilo se trudilo da nastavi političko-ekonomsku kritiku kapitalizma, naglašavalo je značaj obaveznog organizovanja i institucionalne politike, držalo se i dalje velikog značaja SSSR-a za međunarodnu antikapitalističku strategiju i iz sovjetskog teorijskog razvoja je preuzelo ideje mirne koegzistencije sistema i demokratskog prelaska na socijalizam. Antiautoritarno krilo naglašavalo je prekid sa postojećim oblicima politike i ulogu spontanosti; ono se oslanjalo na kulturnu, pa čak i egzistencijalnu dimenziju protesta i sa simpatijama je gledalo na kinesku ideju „kulturne revolucije“; kritikovalo je približavanje dva velika sistema u njihovim hijerarhijsko-konzervativnim strukturama i njihovoj birokratizaciji vlasti.

Za ortodoksno krilo merodavna je postala pre svega teorija „državno-monopolističkog (Staatsmonopolistischen) kapitalizma“ (Stamokap), razvijena u DDR-u. U trenutnoj fazi kapitalizma procesi koncentracije i monopoli sve više dobijaju centralnu ulogu, pri čemu kapitalistički monopoli sve jače zavise od odgovarajuće državne politike i državnih struktura; monopoli, država i finansijski kapital međusobno se prožimaju u „državno-monopolističkim kompleksima“ (npr. u vojno-industrijskom kompleksu), u kojima se mimo konkurencije i tržišta planiraju i ostvaruju veliki dugoročni proizvodni projekti. U sve aktivnijoj regu-

lacionoj funkciji države i faktički već započetom planiranju leže potencijali za socijalističko ukidanje kapitalizma, dok se u okviru političkog delovanja promoviše savez svih „antimonopolističkih slojeva“ u koji se uključuju mali i srednji kapitalisti i svi oni koji su interesno pogođeni dominirajućim monopolima. *Stamokap* je bio teorijski aparat novoosnovane Nemačke Komunističke Partije (DKP) i doživeo je široku recepciju među mladim socijalistima.³ Godine 1972. pokrajinski⁴ odbori mladih socijalista (Juso) u Hamburgu i Berlinu usvojili su odgovarajuće strateške papire u skladu sa stamokap teorijom, dok je 1977. godine pristalica Stamokapa Klaus Uve Beneter (Klaus-Uwe Benneter), izabran za predsednika Mladih socijalista (kasnije će biti isključen iz SPD-a i zameniće ga Gerhard Šreder / Gerhard Schröder). Takođe, i dokumenti „Herfordske teze“ i „O radu marksista u SPD-u“, bile su pod uticajem Stamokapa.

Za antiautoritarno krilo bitne su postale teorije Herberta Markuzea (Herbert Marcuse). Markuze je naglašavao strukturnu paralelnost moći, ugnjetavanja, potiskivanja nagona, ritualizacije i otuđenja i u sovjetskom i u zapadnom društvenom sistemu („Jednodimenzionalni čovek“).

3 Pojmom „mladi socijalisti (nem. Jungsozialisten, skr. „Juso“ naziva se omladina Socijaldemokratske partije Nemačke (SPD), koja je u pomenu-tom periodu delovala u ondašnjoj Saveznoj Republici Nemačkoj (Zapadnoj Nemačkoj), prim. prev.

4 Nemački naziv „Bundesland“ ili „Land“ za federalne jedinice stare (zapadne) i sadašnje Savezne Republike Nemačke (danas ih ima 16) radi ujednačenosti prevodi se pojmom „pokrajina“, a ne, recimo, alternativnim pojmom „land“ ili u slučaju derivacije „zemaljski“, „zemaljska“ i sl. Prim. prev.

Dok je ortodoksno krilo u modernističkoj racionalnosti ili kapitalističkoj regulaciji videlo civilizacijski napredak, anti-autoritarno krilo je sve to odbacivalo kao internalizovano potiskivanje, „represivnu toleranciju“ i, generalno, isključivanje alternativa. Markuze je u teoriju oslobođenja integrisao i psihoanalizu. On je studentskom pokretu pripisivao izuzetnu ulogu upravo zbog njegovog „kulturno-revolucionarnog“ karaktera, tj. nemogućnosti integracije u postojeći poredak. Dok je ortodoksno krilo zadiralo duboko u socijaldemokratiju i sindikate, antiautoritarno krilo je inspirisalo kritički preokret konkretnih društvenih oblasti i socijalnih praksi, npr. u domenu socijalnog rada, pedagogije, zdravstva. Veliki uticaj imala je „Antipsihijatrija“ italijanskog psihijatra Franka Bazalje (Franco Basaglia), koji je pod sloganom „sloboda leči“ izborio ukidanje zatvorenih odeljenja u Italiji.

U SPD-u su pojmovi „demokratski socijalizam“ i „socijalna demokratija“ praktično postali zamenljivi, „demokratizacija društva“ bila je suštinsko rešenje Brantovih (Willy Brandt) vlada. Jusosi i SPD-Levica (SPDLinke) pokušali su da spoje reformsku praksu SPD-a sa jednom socijalističkom perspektivom, koristeći se formulom „reforme nezavisne od sistema“. Reformska politika kao deo jedne socijalističke strategije morala je biti sprovedena ka „antikapitalističkim strukturnim reformama“, putem kojih bi se društveni odnosi moći i ekonomske logike funkcionisanja bitno promenili u važnim delovima društva. Ovakve reforme, nezavisne od sistema, mogle su se sprovesti samo u vidu „duple strategije“ institucionalne politike (u parlamentima i partijama) i politike pokreta (u pokretima i na ulici). SPD je 1970. godine doneo odluku o razvoju „du-

goročnog programa“, koji bi trebalo da opiše dugoročnu strategiju jednog demokratskog socijalizma i konkretne prelazne projekte. Ovaj „Dugoročni program“ je izglasan 1975. godine pod naslovom „Orijentacijski okvir 85“, ali nije nakon toga dalje razvijan.

Konkretne demokratsko-socijalističke reforme

Ranih sedamdesetih godina delovalo je da će demokratski socijalizam biti predstojeća realna društvena alternativa. Ovakvom stavu doprineli su i pobeda Narodnog jedinstva (Unidad Popular) pod Salvadorom Aljendeom (Salvador Allende) u Čileu 1970. godine i „Revolucija karanfila“, vođena od strane nekolicine socijalističkih oficira, u Portugalu 1974. godine.

U mnogim zemljama Evrope levica je razvila programske koncepte koji su se mogli čitati kao pristupi „reformama nezavisnim od sistema“ i u fazama ih je i sprovodila. U Švedskoj, u okviru programa vlade Radničke partije, osmišljen je jedan oblik učešća zaposlenih u dobiti preduzeća, kojim bi podružtvljavanje velikih koncerna bilo ostvareno ne oduzimanjem svojine, već postepenim rastom udela i uticaja radnika, te konačno njihovom prevlašću. Hitova (Heath) laburistička vlada je u Velikoj Britaniji sprovela Nacionalni ekonomski plan, kojim su ključne oblasti privrede podređene državnom ciljnom planiranju. U Nemačkoj je učešće zaposlenih u odlučivanju uvedeno u svim velikim preduzećima. U Italiji je „mobilna skala“ („scala mobile“) garantovala automatsko prilagođavanje zarada stopi inflacije i time značajno promenila odnose snaga između suprotstavljenih strana u kolektivnom pregovaranju.

Sve ove „strukturne reforme“ imale su kao cilj jednu vrstu demokratskog tržišnog socijalizma u kome tržište i privatni kapital nisu ukinuti, ali su podređeni društvenoj kontroli i zajedničkom odlučivanju i integrisani u celovito državno planiranje. Ovde je itekako postojala konvergencija sa predstavama reformskih snaga u Istočnoj Evropi, koje su, sa druge strane, propagirale promenu okamenjenog državnog socijalizma sa planskom privredom u jedan demokratski vođen tržišni socijalizam, koji podržava individualnu inicijativu i zajedničko odlučivanje.

2.4. OD POBEDE NEOLIBERALIZMA DO DANAS

Pobuna kasnih šezdesetih godina širom sveta je promenila odnose snaga i dala podstrek ambicijama za stvaranje jednog demokratskog socijalizma. Ranih sedamdesetih godina mnogo toga je govorilo da bi se reforme u kapitalističkim zemljama srednjeročno mogle ustaliti kao jedna socijalna i demokratska transformacija i da ni u zemljama državnog socijalizma na duži rok neće biti alternative demokratskim i participativno-socijalističkim reformama. Karanfilska revolucija u Portugaliji (1974.) u okviru koje je prelazak u socijalizam kao državni cilj ušao u ustav, kraj Frankovog režima u Španiji (1975.) i vojne diktature u Grčkoj (1973.), uspon evrokomunističke italijanske komunističke partije (PCI) koja se distancirala od upravnih ambicija KP SSSR-a i najavila demokratski put ka socijalizmu, delovali su kao da potvrđuju ova očekivanja.

Međutim, pokret za demokratsko-socijalističku transformaciju se već sredinom sedamdesetih postepeno gasio i smenjen je usponom neoliberalizma koji je na drugačiji način iskoristio globalne promene proizvodnje i načina života. Niz rezova učinilo je to očiglednim. U Zapadnoj Evropi su

slabili reformski pokreti. Ostavke Branta u Nemačkoj (1974.) i Vilsona (Wilson) u Velikoj Britaniji (1976.), poraz na izborima švedskog SAP-a¹ (1976.), neuspeh italijanskog PCI-a u pokušaju da postane najjača partija i da izbori prvo komunističko učešće u vlasti u Zapadnoj Evropi (1976.) – sve su to bili simptomi činjenice da je reformski pokret, dostigavši svoj vrhunac, bio na zalasku. Nakon „Povelje 77“ (Čehoslovačka, 1977.) pokret se u istočnoevropskim zemljama polako udaljavao od svoje reformsko-socijalističke orijentacije i menjao – takođe i usled državne represije – u pokret za ljudska i građanska prava koji je ideološki bio više neutralan i koji je demokratsko-kapitalističku transformaciju devedesetih godina pozdravio kao konačno manje zlo.

Gubitak hegemonije

Razlozi za gubitak idejne hegemonije demokratsko-socijalističkog reformskog pokreta u korist neoliberalizma bili su raznovrsni, a i dalje su sporni. Na polju ekonomije demokratski socijalizam nije uspeo da razvije ubedljivu viziju jednog solidarnog i emancipatornog društva koje bi nastalo kao rezultat preloma u razvoju proizvodnih snaga. Vlade zemalja državnog socijalizma, ali i socijalističke reformske snage na Zapadu, imale su problema sa usvajanjem revolucionarnih novina u oblastima informacijskih i komunikacijskih tehnologija, proizvodnje zasnovane na nauci, logistike i automatizacije. Demontiranje fordističkog načina proizvodnje, kao i globalizaciju novih načina proizvodnje i života, koje je neoliberalizam sprovodio uz velike i beskrupulozne napore, levica je prihvatila uglavnom uz

1 Socijalistička radnička partija, prim. prev.

otpor i sa skepsom. Dok su zemlje državnog socijalizma u fazi nakon Drugog svetskog rata pokazivale visok tempo razvoja i veliku ekonomsku dinamiku, od sredine sedamdesetih godina su sve više zaostajale za produktivnošću i tempom razvoja kapitalističkih zemalja.

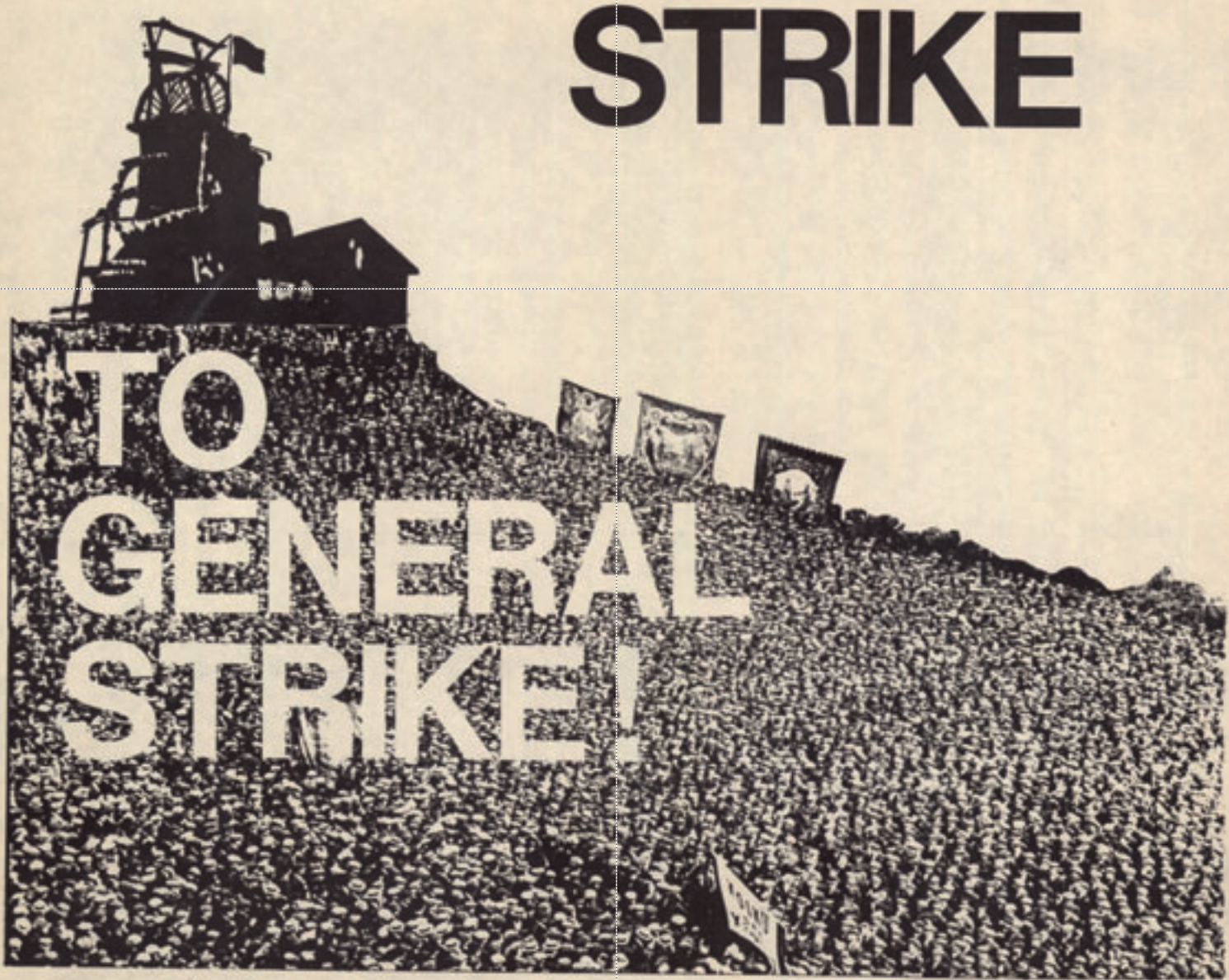
U pojedinim slučajevima demokratsko-socijalistička reforma je zaustavljena vojnim putem. Puč u Čileu 9. septembra 1973. koji je uz podršku CIA srušio demokratski izabranu socijalističku vladu Salvadora Aljendea, za pokret širom sveta je imao traumatičan karakter. Skoro svuda u Latinskoj Americi vojne diktature su preuzele vlast i proganjale levičarski pokret uz hapšenja, mučenja, ubistva i otmice. Trka u naoružavanju velikih sila, do koje je nakon faze smirivanja (sa konferencijom KEPS-a u Helsinkiju 1975. godine kao vrhuncem) ponovo došlo, enormnim vojnim troškovima značajno je doprinela da se ekonomija država Varšavskog pakta ruiniira i da se blokiraju njihovi ekonomski potencijali koji bi inače stajali na raspolaganju za jedan civilni i socijalni razvitak.

Potencijalna hegemonija demokratsko-socijalističkih snaga u procesima svetske transformacije zahtevala je da se brzim društvenim promenama nametne jedna pozitivna vizija. To se, međutim, nije desilo. Individualizacija, kraj starog društva rada, nestajanje klasičnih miljea i oblika organizacije, postmaterijalističke potrebe za kreativnom autonomijom individue, ukidanje tradicionalnog nacionalnog društva putem migracije i unutrašnje diferencijacije odredili su društvene promene. Dok je neoliberalizam ove tendencije pozdravljao i ugrađivao ih u svoje koncepte deregulacije, desolidarizacije i privatizacije, demokratsko-socijalističke snage često su pokušavale da se brane od ovih

„Od rudarskog štrajka do generalnog štrajka“ – poster iz vremena štrajka rudara u Engleskoj (1984/85.) koji je trajao godinu dana.

Collection CSD, International Institute of Social History (Amsterdam).

FROM MINERS STRIKE

TO
GENERAL
STRIKE!

tendencija, umesto da ih pokušaju kooptirati u progresivne koncepte emancipacije i produbljene demokratizacije.

Ovo je važno i za promene i prelome u kulturi. Usled uspona masovnih medija i popularne kulture, crnačke i uopšte ne-belačke savremene kulturne produkcije, jačanja globalizovane omladinske kulture, novih interaktivnih i pluralističkih medija, dotadašnja dominacija građanske kulture bližila se kraju. U vezi sa svim tim fenomenima, neoliberalizam se postavio kao glasnik demontaže društvenog establišmenta i time gurnuo levicu u konzervativnu ulogu branitelja „starih vrednosti“.

Konačno, razbijen je i savez Nove levice sa kulturnim i socijalnim emancipacijskim pokretima žena, crnaca i nebelaca, lezbejki i gej aktivista. Na Saveznoj konferenciji SDS-a² 1968. godine „Akcioni savez za oslobođenje žene“ paradajzom je gađao muški podijum, nakon što su drugovi odbili da diskutuju o feminističkim zahtevima i patrijarhatu u sopstvenoj organizaciji. U Italiji su se nove feminističke grupe odvojile od levih organizacionih konteksta, kao npr. DEMAU (Demistifi cacione dell' autorita patriarcale) ili Rivolta Femminile („Fućka nam se za Hegela“). Odbijanje mnogih levičara da se upuste u rasprave o pitanju oslobođenja žena i da sopstvene privilegije, kao muškaraca, dovedu u pitanje, izazvalo je razdor između levice i feminizma, koji ni kasnije nikada nije zaista do kraja uklonjen i koji je svuda doveo do jednog trajnog udaljavanja mnogih progresivnih žena od levih organizacija („Dragi drugovi, mi vas napuštamo“, bio je npr. naslov jednog „oproštajnog pisma“, objavljenog 1976. godine u listu „Il Manifesto“).

2 Socijalistički nemački studentski savez, prim. prev.

Novim pitanjima, na koja je trebalo pronaći odgovore, pripadala je i ekologija. Naftna kriza 1973. godine momentalno je stvorila društvenu svest o zavisnosti fordističkog koncepta razvoja od ograničenih sirovina, pre svega fosilnih goriva. Destruktivne posledice vladajućeg modela industrijskog društva pokazale su se u vidu uništavanja životne sredine, zatrovanosti, velikih industrijskih katastrofa poput hemijskih nesreća u Sevezu (1976.) i Bopalu (1984.) ili nuklearne nesreće u Černobilu (1986.). Agrarne tehnološke reforme koje su od šezdesetih godina pod sloganom „Zelene revolucije“ sprovedene u Indiji, Latinskoj Americi i Persiji (Iran) („bela revolucija“), u pogledu njihovih socijalnih i ekoloških posledica u najmanju ruku su bile ambivalentne. Socijalističkim snagama dugo nije uspevalo da se odvoje od svoje vezanosti za fordistički model napretka i njegove naivnosti u pogledu industrijske proizvodnje i linearnog upravljanja, kao ni da razviju jednu savremenu progresivnu kritiku kapitalističke i državno-socijalističke političke ekologije.

Glasnost i Perestrojka

Nakon pada Nikite Hruščova 1964. godine u SSSR-u je na vlast došao Leonid Brežnjev. Njegova vladavina je nazivana „Zlatnim dobom stagnacije“ (Viktor Kozlov) i postala je simbol odupiranja neophodnim promenama. Period Brežnjeva započeo je sovjetskom invazijom na Čehoslovačku 1968. godine sa ciljem suzbijanja „Praškog proleća“, kasnije legitimisanom „Brežnjevljevom doktrinom“ „ograničenog suvereniteta socijalističkih država“. Iako je od 1974. godine sve više bolovao od začepljenja krvnih sudova, on je do svoje smrti 1982. godine ostao generalni sekretar KP

SSSR-a i učinio je Politbiro institucijom čijem je proseku godina starosti članova jedino mogao da konkuriše Vatikan, kako je zajedljivo zaključio Ernest Mandel. Odbijanje reformi i insistiranje na vojnim rešenjima, odveli su SSSR i zemlje koje su bile sa njim u savezu u sve veću izolaciju i nazadnost. Fatalni ulazak u Avganistan 1979. godine obeležio je najkritičniji stupanj ovog razvoja.

Nakon uglavnom reformistički orijentisanog Jurija Andropova i konzervativnog Konstantina Černjenka, a obojica su samo vrlo kratko bili na poziciji generalnog sekretara KP SSSR, u Politbirou su se nametnuli reformisti i 1985. godine izabrali Mihaila Gorbačova za novog generalnog sekretara. Gorbačov i s njim povezani akteri bespoštedno su analizirali krizu sovjetske privrede i društva i pod parolama Glasnost i Perestrojka započeli proces transformacije koji je SSSR trebalo da izvede iz njegove ukočenosti i nesposobnosti reformisanja. Perestrojka (prestrojavanje, preobraženje) se umnogome nadovezala na istočnoevropske reformske težnje šezdesetih godina. Zakon o državnim preduzećima (1987.) povećao je odgovornost preduzeća i uveo ekonomsko knjigovodstvo. Od tada firme su mogle slobodno koristiti proizvodne kapacitete koji nisu bili „zauzeti“ državnim nalogima i tako proizvedena dobra prodati na tržištu; umesto centralnih ekonomskih planova svako preduzeće je trebalo da uspostavi samoodgovornost i kontrolu izabраниh radničkih kolektiva. Novina u Zakonu o zadrugama (1988.) bila je ta da su dopuštena privatna preduzeća, iako u početku samo uz stroge uslove i otežavajuće okolnosti. Državni monopol u domenu spoljne trgovine postepeno je napušten. Sa ciljem rešavanja problema nedostatka kapitala i unapređenja tehnološkog

transfera Joint-Venture-zakonom (Zakonom o zajedničkim ulaganjima) (1987.) dopuštena su inostrana učešća u kapitalu, koja su u početku bila ograničena na manjinska učešća, ali su kasnije bila proširena i na većinska učešća. Raspad administrativnog i finansijskog privrednog upravljanja relativno brzo je doveo do duboke krize.

Privredna reforma bila je povezana sa političkom reformom. Glasnost je značila slobodu javne debate, ukidanje cenzure i ciljano ohrabrivanje kritike i učešća baze. Najviši organ vlade sastavljen je delom od slobodno izabranih članova, a delom od članova koje je delegirala komunistička organizacija. Demokratizacija i Glasnost, obnova partijskih kadrova putem slobodnog postavljanja kandidata i putem izbora, kao i pozivi na formiranje kritičke javnosti trebalo je da učine proces reforme nepovratnim i da prevaziđu uticaj konzervativnih snaga u partijskoj i privrednoj birokratiji.

Sam Gorbačov je Perestrojku video kao pokušaj demokratizacije socijalizma. U toj reformskoj eri koja je trajala samo šest godina privredni problemi nisu mogli biti rešeni; nivo i način snabdevanja ostali su loši, ekonomska sposobnost inovacije nije zaista napredovala. Pod pritiskom globalne konkurencije reformski proces delimično je poprimao neoliberalne crte. Smanjivanje subvencija za prehrambene proizvode, podizanje cena, smanjenje javnih službi, zatvaranje nerentabilnih preduzeća i inflacija vodili su ka procesu osiromašenja i izazivali su štrajkove, nemire i omladinske pobune. Kako u širokoj populaciji, tako i u krugovima inteligencije mnogi su već bili otpisali socijalizam, dok su drugi nostalgичno glorifikovali pseudosigurnost autoritarnog državnog socijalizma. Nakon neuspešnog puča 1991.

godine, kada je jedna grupa oficira uhapsila Gorbačova i htela da zaustavi procese demokratizacije, kao novi centri moći nametnule su se elite nacionalnih sovjetskih republika. Ruski predsednik Boris Jeljcin zabranio je KP SSSR i započeo je prelazak u kapitalizam.

Na međunarodnom planu, perestrojka je imala ogroman uticaj. Ona je prihvaćena kao spektakularni pokušaj obnove socijalizma u znaku demokratije, slobode i globalne saradnje („Novo razmišljanje“). Glavno obećanje, da će radnici i ostalo stanovništvo reformom ponovo postati „gazde u svojoj kući“ i da će se uvesti jedna socijalistička demokratija u privredi i društvu, zapravo nije moglo biti ostvareno ni u SSSR-u ni u drugim prosovjetski orijentisanim zemljama. U kratkom životnom veku reformske ere nije moglo biti rešeno pitanje da li bi reforme dugoročno mogle imati uspeha i da li je bila moguća transformacija koja ne bi vodila ka ponovnom uvođenju kapitalizma, već zaista ka jednom novom, demokratsko-socijalistički ustrojenom društvenom sistemu. Društveni i ekonomski sistem kojem se težilo takođe je ostao neodređen i kontradiktoran.

Glasnost i perestrojka su za razvoj demokratskog socijalizma markirale jednu liniju, nakon koje odabir između društvenog napretka s jedne, i prava na slobodu s druge strane, ili mogućnost gušenja unutarpartijske i opštedruštvene demokratije u ime političke efikasnosti, nikada više neće biti prihvatljivi. Politika koja narod ili partiju paternalistički pokušava da zaštiti same od sebe, ne može se nazivati socijalističkom: to celom svetu ostaje kao zavet sovjetskog reformskog perioda.

Promena uzora u Trećem svetu

U zemljama u razvoju socijalizam je sedamdesetih i osamdesetih godina 20. veka izgubio karakter uzora za samostalni postkolonijalni razvitak, koji je pedesetih i šezdesetih godina još posedovao. Nakon nezavisnosti, u mnogim zemljama Afrike, generacija političara koja je i sprovela dekolonizaciju, u znaku „afričkog socijalizma“, relativno uspešno je započela modernizaciju obrazovnog sistema, uspostavljanje nacionalne kontrole prirodnih bogatstava i ključnih industrija, kao i državnu politiku industrijskog i agrarnog rasta. Ovoj generaciji pripadali su, recimo, Kenet Kaunda (Kenneth Kaunda) u Zambiji i Kwame Nkruma (Kwame Nkrumah) u Gani. Međutim, u daljem toku razvoja, sve češće su se nametale diktatura, korupcija i politika ličnog bogaćenja, koje su prisvajale prihode od izvoza na račun većine stanovništva. Pojedini afrički diktatori koji su se ponekad pozivali na „socijalizam“, u međuvremenu su postali ozloglašeni zbog povreda ljudskih prava, terora ili katastrofalnih perioda gladi uslovljenih pogrešnom politikom.

Jedan od najstrašnijih režima, uspostavljenih u ime socijalizma, bila je vladavina Crvenih Kmera u Kambodži (1975–1979.). Pod vođstvom Pola Pota, Crveni Kmeri su proglasili „agrarni socijalizam“, proterali celokupno gradsko stanovništvo u seoske oblasti, radikalno izolovali zemlju od ostatka sveta i na najbrutalniji način ubili najmanje 1,5 miliona ljudi, sve dok njihov režim terora nije zaustavila vojska ponovo ujedinjenog Vijetnama. Međunarodna levica dugo je ignorisala izveštaje o užasima u Kambodži i nazivajući ih imperijalističkom propagandom.

Usled toga socijalističke snage u Africi i Aziji izgubile su svaku vrstu hegemonije. Njihovo mesto u „crnoj Africi“ zauzeli su pokreti za građanska prava i demokratizaciju, koji su se često zalagali za kapitalističke i liberalne reforme i koji su artikulisali ambicije postkolonijalnih građanskih slojeva u usponu. U Aziji je mnoge postkolonijalne države u početku odlikovala snažna državna privreda, koja je bila podjednako izražena u pogledu državne svojine nad delom infrastrukture i ključnih industrija, kao i u centralnom privrednom planiranju, dok su istovremeno postojali i privatna ekonomija i kapitalistička tržišta. Ovaj tip, kome je pripadala i Indija, pored Kine najveća azijska ekonomija, pokazao se kao funkcionalan za izgradnju nacionalne industrije. Iako se od osamdesetih godina na ovamo, usled privatizacije, deregulacije i liberalizacije ovaj model sve više transformisao, kontradiktorni odnos između državne intervencije i okvirnog planiranja i privatne kapitalističke akumulacije ostao je karakteristika razvojnih strategija mnogih azijskih država, pa i prosperitetnih „država tigrova“.

Na severnoafričkom, arapskom i azijskom prostoru bankrot socijalističkih i nacionalističkih pokreta i režima doprineo je usponu fundamentalističkog islamizma kao novog narodnog pokreta, u kome se socijalno pitanje i razočarenje zapadnim razvojnim modelom spajalo sa konzervativnim ambicijama autoritarnih nacionalnih elita i patrijarhalnih vladajućih grupa. Tako su nakon persijske (iranske) revolucije 1979. godine islamističke snage brzo nadjačale sekularne i levičarske snage i pokušale da Iran pretvore u jednu novu fundamentalističku teokratiju. Vojne vlade, koje su pod parolom „arapskog socijalizma“ dospеле na vlast, sve više su se otvarale islamističkim uticajima.

Posebnu ulogu igrala je levica u Južnoj Africi. Nakon nezavisnosti, u Južnoj Africi se putem politike otvorene rasne diskriminacije (Aparthejd) na vlasti održala bela elita, koja je oborena tek nakon borbe koja je trajala 50 godina. Glavni nosilac otpora, Afrički Nacionalni Kongres (African National Congress) (ANC), od svog osnivanja 1955. godine shvatao se kao organizacija u tradiciji nacionalnog oslobođenja i u svojoj osnivačkoj povelji (Freedom Charta) izjašnjavao se za nacionalizaciju rudnika i ključnih oblasti industrije, za agrarnu reformu, za pravo na rad i za besplatno javno obrazovanje. ANC je bio usko povezan sa Južnoafričkom komunističkom partijom (SACP), koja se dosledno zalagala za kraj aparthejda, kao i sa Savezom sindikata COSATU. SACP je snažno uticala na strategiju borbe protiv aparthejda. U njene najpoznatije predstavnike ubrajaju se teoretičarka Rut Ferst (Ruth First), koja je u britanskom egzilu bila zadužena za međunarodni solidarni rad, i Kris Hani (Chris Hani), koji je učestvovao u stvaranju vojnog dela ANC-a i kao generalni sekretar SACP-a postao jedan od najpopularnijih političara Južne Afrike. Oboje su ubijeni.

U toku borbe protiv režim aparthejda, jedna grupa oko Stiva Bikoa (Steve Biko) i Mamfele Ramfelea (Mamphele Ramphela) razvila je Pokret Crne Svesti (Black Consciousness Movement) (BCM). U tradiciji crnih aktivista i teoretičara poput Franca Fanona (Frantz Fanon) i Ema Sezera (Aime Cesaire) BCM je naglašavao psihosocijalnu celovitost rasističkog ugnjetavanja i neophodnost kulturne emancipacije, lokalne samoorganizacije (community

work³) i pozitivne reinterpretacije („black is beautiful“⁴), kako bi se pobeglo iz začaranog kruga ugnjetavanja i samomarginalizacije. BCM je imao velik međunarodni uticaj i pripadao je onima koji su utrli put organizacijama u kvar-tovima za crnce (townships), koje su pobunom u Sovetu (Soweto⁵) 1976. godine izazvale rasistički režim.

Od 1985. godine režim aparthejda na međunarodnom planu toliko je bio diskreditovan da je konačno pristao na usmereni prelazak na demokratiju koji je završen slobodnim izborima 1994. godine i pobedom na izborima ANC-a. Dok je ANC za vreme svoje vlade sproveo uspešne strategije afirmativne akcije (affirmative action), njegova ekonomska i socijalna politika pod Nelsonom Mandelom (Nelson Mandela) i Taboom Mbekijem (Thabo Mbeki) uglavnom je bila neoliberalna i razočarala je mnoge njegove pristalice. U decembru 2007. godine izborom Jakoba Zume (Jacob Zuma) za predsednika ANC-a, levo krilo partije nadjačalo je pristalice Mbekija.

Latinska Amerika: glasnici promene

Motor promene usmerene ka novoj sposobnosti potencijalne hegemonije socijalizma od devedesetih godina prošlog veka nalazi se u Latinskoj Americi. Nakon okončanja vojnih diktatura u Brazilu (1985.), Argentini (1983.), Urugvaju (1985.) i Čileu (1989.) leвица se ponovo formirala. Osnovna iskustva već su učinjena u borbama za oslobođe-

3 Rad u zajednicama, prim. prev.

4 „Crno je lepo“, prim. prev.

5 *South Western Township* ili skraćeno *Soweto* je deo Johanesburga. Prim. prev.

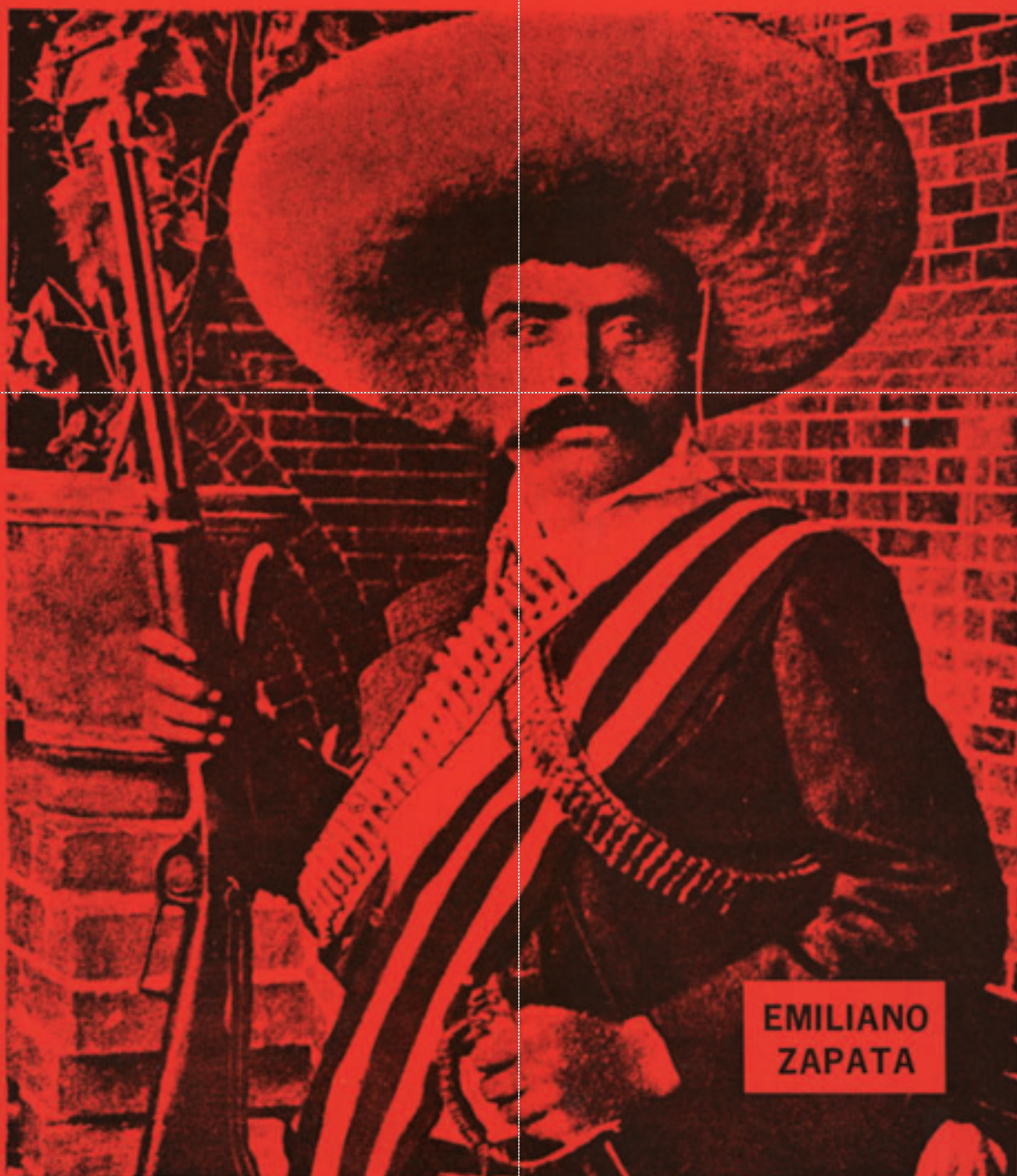
nje u Centralnoj Americi. Revolucija u Nikaragvi (1979.) bila je rezultat delovanja jedne široke koalicije u kojoj je snažan progresivan uticaj imao, za Latinsku Ameriku tipičan, hrišćanski socijalizam. Nikaragvanske kontrarevolucionarne snage, uz direktnu podršku SAD-a, uspele su da koaliciju uvuku u građanski rat. Nakon rušenja revolucionarne vlade na izborima 1990. godine, u fokus obnovljene leve teorije i prakse dospela je pobuna EZLN-a (Ejercito Zapatista de Liberacion Nacional / Zapatistička vojska nacionalnog oslobođenja) u Čiapasu (Meksiko) 1994. godine. EZLN je u sebi spojio marksističke snage i tradicije indigenog (domorodačkog) pokreta; „zapatisti“ su se svesno nadovezali na tradiciju seljačko-narodnog otpora. Zapatizam je zagovarao jedan „postmoderni“ socijalizam koji se definisao uglavnom kao otpor neoliberalnoj globalizaciji i izjašnjavao se ciljano u korist pluralizma, direktne demokratije, civilnog društva i samoorganizacije. Pojavom zapatizma stvoren je jedan nov, međunarodno efikasan jezik kojim su kritika kapitalizma i socijalna utopija izražavane mimo starih ortodoksija i koji je pokrenuo jedan globalni pokret solidarnosti koji je imao velikog uticaja na alterglobalistički pokret i globalne socijalne forume.

Godine 1998. Ugo Čavez (Hugo Chavez) je postao predsednik Venecuele. „Bolivarska revolucija“ koju je proglasio, pozivala se takođe na jednu istorijsku liniju tradicije: „panamerički“ pokret za nezavisnost predvođen Simonom Bolivarom (Simon Bolivar) u 19. veku. Čavez je zastavio privatizacione politike svojih prethodnika i pokrenuo popularne programe za jačanje infrastrukture, socijalne i zdravstvene zaštite i opismenjavanja širokih delova stanovništva. Oslonjen na svoju visoku popularnost, Čavez

„Živela revolucija“ – na posteru je Emiliano Zapata (1879-1919.), vođa seljačkog pokreta u Meksiku, s početka XX veka.

Collection, International Institute of Social History (Amsterdam).

VIVA LA REVOLUCION

EMILIANO
ZAPATA

je uvek iznova uspešno pobeđivao kako u konfliktima sa privatnim naftnim lobijem tako i na referendumima i predsedničkim izborima. Ojačao je državnu kontrolu naftne industrije. Njeni profiti postali su pod Čavezom motor socijalnih reformi i nove multilateralne politike; tako je osnivanjem „Bolivarske alternative za Ameriku“ (ALBA) iniciran jedan sistem solidarnih trgovinskih odnosa kao alternativa Američkoj zoni slobodne trgovine (ALCA). Čavez „antiimperijalističku“ saradnju traži ne samo sa vladama u Latinskoj Americi, nego i sa Iranom. U kojoj meri je Čavezova reformska politika podređena jednom autoritarnom stilu vođenja politike, ili je pak deo jedne socijalne demokratizacije, jeste sporno.

Od 2000. godine na ovamo skoro svuda u Latinskoj Americi vlast su preuzele leve snage. Na izborima u Brazilu je 2003. godine pobedila Radnička Partija (PT) pod Lulom da Silvom (Lula da Silva), 2004. godine je izbore u Urugvaju dobio Frente Amplio, jedan široki levi savez i na vlast doveo Tabarea Vaskeza (Tabare Vasquez). U Argentini su na predsedničkim izborima 2003. godine pobedili Nestor Kirhner (Nestor Kirchner) i 2007. godine Kristina Kirhner (Cristina Kirchner), njegova žena, kao predstavnici grupe Frente para la Victoria, levog krila peronističke Partije pravde (PJ). U Boliviji je nakon izbora 2005. godine Movimiento al Socialismo, sa Evom Moralesom (Evo Morales) na čelu, postavio predsednika koji se izborio za nacionalizaciju industrije gasa. U Čileu je 2006. godine predsednica postala socijalistkinja Mišel Bačelet (Michelle Bachelet).

Partije levice i demokratski socijalizam u Zapadnoj Evropi

Od devedesetih godina i u Evropi su stvarane partije koje se nalaze levo od socijaldemokratije i obnavljaju viziju jednog demokratskog socijalizma.

U Italiji je iz delova PCI⁶ i različitih radikalnih levih organizacija (poput organizacije Democrazia Proletaria) stvorena partija Partito della Rifondazione Comunista (PRC). Sa njenim popularnim sekretarom Faustom Bertinotijem (Fausto Bertinotti) na čelu, PRC je najavila jedan novi tip leve partije koja ulazi u čvrst savez sa alterglobalističkim pokretom i sindikatima i ne želi da preokret u društvu postigne prvenstveno putem osvajanja državne vlasti. PRC je 2006. godine ušla u vladajuću koaliciju sa savezom levog centra da bi smenila vladu Silvija Berluskonija (Silvio Berlusconi). Koalicija je preživela 2007. godinu (kada je premijer Romano Prodi bezuspešno pokušavao da obezbedi podršku za nastavak italijanske intervencije u Avganistanu) ali se 2008. godine konačno raspala. Radikalna levica doživela je razarajući poraz.

U Nemačkoj je nakon kraja DDR-a iz bivše državne partije SED-a proizašla Partija Demokratskog Socijalizma⁷ (PDS). Od 2005. godine ona saraduje sa Izbornom alternativom za rad i socijalnu pravdu⁸ (WASG), sa kojom se 2007. godine ujedinila stvorivši partiju DIE LINKE⁹. Die LINKE se

6 Komunistička Partija Italije, prim. prev.

7 Orig.: Partei des Demokratischen Sozialismus, prim. prev.

8 Orig.: Wahlalternative Arbeit und soziale Gerechtigkeit, prim. prev.

9 U značenju: Levica. U nastavku će radi veće razumljivosti biti korišćen originalni naziv „Die Linke“, prim. prev.

izjašnjava za demokratski socijalizam; njena programska orijentacija, međutim, još nije zaključena.

„Partije levice“ pod različitim imenima etablirale su se u Holandiji (Socijalistička Partija, 1994.) i u Portugaliji (Bloco del Esquerda, 1999.). Socijalistička Partija Levice u Norveškoj i Partija Levice u Švedskoj postoje već duže, norveška Partija Levice od 2005. godine vlada u koaliciji sa socijaldemokratama i centrom.

Sve u svemu, još nije jasno u kakvom odnosu se nalazi demokratski socijalizam novih ili obnovljenih partija levice prema pozicijama leve socijaldemokratije sedamdesetih godina. Njihove programske smernice bile su demokratizacija društva, distanciranje od autoritarnog državnog socijalizma sovjetskog kova, kejnzijanizam kao ekonomska politika koja podstiče rast i usmerena je ka domaćim tržištima, i izgradnja socijalne države u savezu sa sindikatima. Ponovno oživljavanje ovih pozicija koje je socijaldemokratija bila napustila u znaku projekata „New Labour“¹⁰ i Agenda 2010¹¹, okuplja jednu jaku struju unutar partija levice. Pored toga postoje struje koje žele da stave veći akcenat na obnavljanje antikapitalističke transformacije, socijalističke društvene alternative, nove definicije levih socijalističkih programa u doba globalizacije i individualizacije ili na jednu „postmoderno“ obnovljenu teoriju organizacije.

10 Reč je o novoj laburističkoj politici u Velikoj Britaniji, prim. prev.

11 Reč je o reformskom programu nemačke socijaldemokratije u vreme vlade Gerharda Šredera (Gerhard Schröder), prim. prev.

Kina posle Maoa: „socijalistička tržišna ekonomija“ ili kapitalistička transformacija?

Narodna Republika Kina 1978. godine je započela proces radikalne ekonomske reforme. Za razliku od perestrojke u SSSR-u od 1985. godine, kineske promene nisu dovele do politike prelaska na slobodne i tajne izbore. Reforme su se odvijale u okviru političkog sistema koji kontroliše Komunistička partija Kine (KPK). Kina je danas mesto jedne velike transformacije čiji su rezultati i karakter sporni.

Nakon Maove smrti (1976.), Deng Sijaoping (Deng Xiaoping) je nadjačao „Bandu četvorke“ oko Maove udovice Jang Ćing (Jiang Qing) i okončao je fazu maoističke politike. Na XI Kongresu KPK, u decembru 1978. godine, odlučeno je o nizu reformi u domenu ekonomske politike i koracima ka modernizaciji i otvaranju zemlje, koracima koji su od 1992. godine još više radikalizovani.

Ekonomske reforme ispunile su ono što su kritičari maoističkog „voluntarizma“ zahtevali već šezdesetih godina, a ličile su i na reformske zahteve opozicionih ekonomskih teoretičara u Istočnoj Evropi. Liu Šaoči (Liu Shaoqi) koji je nasledio Maoa kao predsednik države nakon katastrofalnog neuspeha „Velikog skoka“ 1959. godine, uzroke za debakl video je u generalno previsokoj stopi investicija, a preniskoj stopi potrošnje, kao i u preopterećivanju seoske ekonomije drakonskom visinom poreza, u blokadi poljoprivredne produktivnosti putem centralističkog direktnog planiranja i pre nagljene kolektivizacije. On se zalagao za modernizaciju poljoprivrede uz pomoć veće lične inicijative, različitih oblika svojine i ponovnog uvođenja tržišta za jedan deo proizvedenih dobara. Ova politika zaustavljena

je Kulturnom revolucijom, Liu je bio potpuno razvlašćen i umro je u kućnom pritvoru 1969. godine.

Ekonomista Sun Jefang (Sun Yefang), od 1957. godine direktor Instituta za ekonomske nauke Kineske akademije nauka, 1964. godine smenjen i u periodu 1968-1975. godine pritvoren zbog „revizionističkih“ stavova, u zatvoru je dalje radio na kritici maoističke ekonomije i na osnovama ekonomske reforme, koja je u mnogome najavila kurs zacrtan posle 1978. godine. Srž Sunove teorije bila je teza, da zakon vrednosti, po kome se realna vrednost dobara zasniva na društveno potrebnom radnom vremenu neophodnom za njihovu proizvodnju, postoji dalje i u socijalizmu. Voluntaristička ekonomska politika, koja se probila pod Mao Cedungom i koja je verovala da može jednostavno da naredi rast proizvodnje, to ignoriše i vodi ka zapostavljanju troškova proizvodnje, rasipanju resursa, nezainteresovanosti za podizanje produktivnosti tehnološkom modernizacijom. Sun je zato zahtevao naučni proračun troškova na državnom nivou, ekonomsko računovodstvo na nivou preduzeća, veću samostalnost preduzeća (u državnoj svojini), realističan sistem cena i reformu finansijskog sistema.

Reforme 1978. godine bile su usmerene u prvom redu na podizanje produktivnosti na selu. Narodne komune su ukinute. Zemlja je ostala u državnom vlasništvu, ali su seoska domaćinstva mogla da u okviru „ugovorne odgovornosti“ samostalno prodaju viškove koji bi prevazišli ostvarenje plana. Podignute su državne cene otkupa. Od 1984. godine uveden je sistem samostalne prodaje dobara proizvedenih u većem obimu od planiranog i u industriji i u oblasti uslužnih delatnosti. Sela i gradovi mogli su samostalno da

osnivaju preduzeća. Ova seoska kolektivna preduzeća delovala su izvan centralnog privrednog planiranja i opsluživala su lokalna tržišta robe široke potrošnje. Kao posledica reformi ubrzano je rasla poljoprivredna proizvodnja, kao i proizvodnja nepoljoprivrednih dobara na selu. Podržavala se konkurencija regija i opština.

Od 1992. godine regulacije, nalik tržišnim, koje su u početku uvedene kao dopuna državnom direktnom planiranju, korak po korak postaju norma. Novi sistem proglašen je za „socijalističku tržišnu ekonomiju“. Sistem cena je reformisan, a cene za najveći deo dobara su liberalizovane. Preduzeća u domenu proizvodnje robe široke potrošnje dobrim delom su privatizovana, prodajom ili prevođenjem u akcionarska društva. Zajednička ulaganja (Joint-Venture) su dopuštena, mada samo uz manjinsko učešće inostranog kapitala i uslove koji omogućuju održivi tehnološki transfer.

Velika državna preduzeća u početku su i dalje kontrolisala oblasti teške industrije, komunikacija i infrastrukture. Od 1995. godine i ova privredna područja su reformisana. Sistem centralnog ubiranja dobiti zamenjen je sistemom progresivnog oporezivanja, pri čemu su centralna državna vlast i provincije delile prihode od poreza. Nerentabilna državna preduzeća su zatvorena, a obaveza državnih preduzeća da obezbeđuju socijalne usluge i zaposlenost je postepeno ukinuta i zamenjena sistemom državnih socijalnih usluga. Pristupanjem Kine WTO-u¹² 2001. godine povećan je pritisak na državna preduzeća da posluju profitabilno i da konkurišu domaćim i stranim privatnim preduzećima.

12 World Trade Organization = Svetska trgovinska organizacija, prim. prev.

Ekonomске reforme izazvale su ogroman impuls rasta. Preko tri decenije rast bruto društvenog proizvoda kretao se oko 10% godišnje. Prihodi i snabdevanje velike većine stanovništva vidljivo su porasli. Nikada u istoriji tolikom broju ljudi nije za tako kratko vreme uspelo da izađu iz siromaštva. Posebno su primorski gradovi prosperirali, oslonjeni na sve veću ulogu Kine u međunarodnoj trgovini i na investicije inostranog kapitala, koji je naišao na širom sveta jedinstveno povoljan nivo zarada uz visoku ponudu infrastrukture i uslužnih delatnosti.

Jedan deo stanovništva nije učestvovao u ovom rastu blagostanja. Time je došlo do novih socijalnih podela. Društvena nejednakost u Kini danas spada u najdramatičnije na svetu. Migracija u gradove vodi ka nastajanju jednog masovnog gradskog migrantskog proletarijata. Postoji visok broj smrtnih kazni.

Državni menadžment je, za razliku od drugih industrijskih zemalja u razvoju poput Indije, sprečio nastajanje slamova (gradskih siromašnih predgrađa) i do sada obezbedio osnovno snabdevanje rastuće populacije. Od 2005. godine državna vlast orijentacijom ka jednom „harmoničnom društvu“ pokušava da reaguje na socijalne probleme i ekstremnu nejednakost.

Nade u demokratizaciju kulminirale su u studentskim protestima i opsadi trga Tjenanmen u Pekingu 1989. godine. Nakon dva meseca protesti su krvavo ugušeni. Relativno liberalnog Žao Zijanga (Zhao Ziyang) koji je pokušao da studente nagovori da se povuku, na mestu sekretara KPK zamenio je Điang Cemin (Jiang Zemin).

Kritičari maoizma insistirali su na jasnoj vezi između eko-

nomske stagnacije i autoritarne politike, kulta ličnosti i nedostatka unutrašnje partijske demokratije. U reformskom periodu posle 1978. godine vidljiva je veza između autoritarne komunističke državne vlasti i jednog sve više tržišno orijentisanog formiranja privrede i socijalne strukture. Danas, s jedne strane postoje pokušaji stvaranja kineskog civilnog društva, a s druge strane ne postoji niti jedno nezavisno radničko predstavničko telo niti legalna politička opozicija.

Kako god, vodeća uloga KPK i jednopartijski sistem ostali su netaknuti. Međutim, unutar ovih struktura došlo je do političke pluralizacije. Funkcija partije se promenila. Ona je sve više garant osnovnih socijalnih interesa, razvoja proizvodnih snaga i jedinstva Kine, ali se istovremeno sve više povlači iz neposredne administracije. Ubrzano su izgrađeni elementi pravne države u civilnim pitanjima. Za vrlo velike delove stanovništva individualne slobode značajno su povećane. Instaliran je jedan mehanizam stalne kadrovske obnove partijskog i državnog rukovodstva, jedinstven u istoriji komunističkih državnih partija.

Ocene trenutnog karaktera kineskog ekonomskog sistema su kontroverzne. Primat politike i centralna uloga države u postavljanju pravca ekonomskog razvoja i određivanju ekonomsko-političkog delovanja i dalje su na snazi. Veliki delovi vlasništva nad sredstvima proizvodnje su privatizovani; međutim, nacionalni resursi, ključne grane industrije, komunikacioni sektori i infrastruktura, kao i finansijski sektor, pod kontrolom su države. Nasuprot tome, participacija stanovništva i zaposlenih u društvenim odlukama, odnosno u odlukama preduzeća je manje razvijena, a socijalna struktura je sve više obeležena podelom na zaposlene koji zavise od plate i na vlasnike kapitala.

Zato je sporno, u kojoj meri kineski put od 1978. godine predstavlja jedan uspešan dalji razvitak socijalističkog ekonomskog sistema (tržišni socijalizam) ili se, najkasnije od 1995. godine, već dogodila transformacija ka jednom, u suštini kapitalističkom ekonomskom sistemu, ili se ta transformacija trenutno događa.

2.5. PONOVRNO OŽIVLJAVANJE SOCIJALISTIČKIH VIZIJA

Od sredine devedesetih godina 20. veka, ali još više u prvoj deceniji 21. veka, primetno je poraslo interesovanje za socijalizam kao odgovor na savremene izazove. Dolazi do ponovnog oživljavanja progresivnih socijalnih utopija. Od raspada zemalja državnog socijalizma, koje su nakon 1990. godine mnogi doživeli kao pravi šok, prošle su skoro dve decenije, pa je pristup njegovom istorijskom i analitičkom razmatranju u međuvremenu mnogo bolji. Novi eksperimenti odbijanja dominacije kapitala i kapitalističkog komandovanja postoje. Svetski alterglobalistički pokret, duboka kriza kapitalizma i nova aktuelnost „socijalnog pitanja“ negiraju navodno nepostojanje alternative kapitalističkom poretku i ponovo na dnevni red stavljaju potragu za antikapitalističkim perspektivama i utopijama.

Rad na socijalizmu kao antikapitalističkom pokretu i realističnom postkapitalističkom poretku time se povećao. Pritom, grubo se mogu primetiti dve glavne struje ovog pokreta (pokušaj jedne sistematizacije različitih modela preduzećemo u trećem delu).

Socijalizam kao modernizovan, racionalan odgovor na negativne posledice kapitalizma

Dok je dinamika kapitalizma bila u prvom planu u fazi nakon 1975. godine i delimično i nakon 1989. godine, na prelasku iz 20. u 21. vek u centar pažnje dospele su negativne posledice jednog nesalomljivog kapitalizma bez konkurencije: rat i novi imperijalizam (drugi Zalivski rat 2003. godine i trajna okupacija Iraka), trajno uništavanje životne sredine i pitanje granica ekološke izdržljivosti (klimatska katastrofa), beda u Trećem svetu, itd. Usled neoliberalnih „reformi“ tržišta rada devedesetih godina, beda i osiromašenje na nov način su ponovo postali svakodnevica i u razvijenim industrijskim državama. Generalno se raširio utisak da je neoliberalni kapitalizam iscrpeo svoju dinamiku i da se sve više razvija na osnovu ekstra profita o trošku čoveka i prirode.

Na osnovu ovih iskustava nastali su modeli socijalističkih alternativa koje su propagirane pre svega kao racionalne alternative razarajućem varvarstvu kapitalizma. Pritom se iz neuspeha državnog socijalizma izvlače različite konsekvence. S jedne strane stoje modeli koji teže jednom planiranom ekonomskom razvoju kao suprotnosti tržištima, kao i razvoju bez ličnog interesa privrednih subjekata. U krugovima pokreta socijalnih foruma popularan je „Parekon“ model Majkla Alberta (Michael Albert) koji zastupa jednu direktno demokratsku plansku ekonomiju. U krugovima snaga koje sebe neposrednije vide u tradiciji socijalističkih partija i organizacija, često se propagira obnovljena planska ekonomija „kompjuterskog socijalizma“ Kokšota (Cockshott) i Kotrela (Cottrell), koja je ujedno i ekonomski model na koji se poziva Ditrihov (Dietrich) „socijalizam 21.

veka". Državni socijalizam 20. veka u obe struje smatra se nedemokratskim i neefikasnim, ali se kao prelazni oblici ka kapitalizmu odbijaju i ekonomske reforme ere Gorbačov i „socijalistička tržišna ekonomija“ Kine.

S druge strane stoje modeli koji svesno integrišu tržišta i lične interese privrednih subjekata u socijalističku ekonomiju, kako ne bi zaostali za dinamikom, inovacijom i indirektnim upravljanjem razvijenog kapitalizma. Ove struje se svesno nadovezuju na iskustva reformskih faza državnog socijalizma i zagovaraju demokratski tržišni socijalizam, koji različitim instrumentima pokušava da ekonomiju podredi regulišućem okvirnom planiranju i demokratskoj kontroli stanovništva i zaposlenih. Modeli sežu od i dalje popularnog „Trećeg puta“ Ota Šika uz integraciju tržišta u jedno jako nacionalno opšte planiranje, preko „šerholder socijalizma“¹, kako ga skicira Amerikanac Džon Romer (John Roemer), sve do „privredno-demokratskih“ modela koji prihvataju konvencionalnu kapitalističku konkurenciju i akumulaciju privatnog kapitala, ali je jakom državnom regulacijom, socijalnom redistribucijom, pojačanom participacijom zaposlenih i mešavinom oblika svojine žele zadržati u društveno korisnim okvirima.

Poseban značaj imaju struje koje socijalističku ekonomiju izvode iz ekološkog zamora fordističkog modela proizvodnje kojeg shvataju neraskidivo povezanim sa kapitalizmom. Tu spadaju i zastupnici jednog „ekološkog socijalizma“.

1 U značenju „akcionarski socijalizam“, prim. prev.

Socijalizam kao odgovor na promene u sferi rada i društvene produkcije

Jedan drugi impuls obnovi socijalističkih vizija nastao je usled razmišljanja o tome kako se, kao posledica tehnoloških i društvenih preloma, suštinski menja karakter rada i društvene proizvodnje, i kako se dovodi u pitanje oblik kapitalističkog načina proizvodnje. Na ovom polju značajan i primeran doprinos dali su Antonio Negri (Antonio Negri) i Majkl Hart (Michael Hardt) svojim delima „Empire“² (2001) i „Multitude“³ (2004).

U središtu njihove analize stoje novi oblici produktivnosti, izlazak rada izvan granica fabrike, sve više deplasirana podela između produkcije i reprodukcije, rada i ne-rada, nova uloga subjektiviteta, kooperacije i samoorganizacije u radu. Time se suštinski u pitanje dovode kapitalistički oblici organizacije društvene proizvodnje, motivacije, podela na radnu aktivnost (zavisni od plate) i radne organizacije (preduzetnici). Novi oblici produktivnosti krče sebi put u vidu globalnih kooperativnih softverskih projekata, pretenzije zaposlenih na suverenost svog rada, nemogućnosti programiranja društvenih procesa obrazovanja, Interneta kao novog globalnog resursa znanja i komunikacije, kao i u vidu značaja i nemogućnosti nasilnog pokretanja kreativnih procesa u oblastima proizvodnje i radne aktivnosti.

2 Delo je na srpski prevedeno pod naslovom „Imperija“ (IGAM, Beograd 2005.). Prevod na hrvatski jezik – pod naslovom „Imperij“ – doživeo je već drugo izdanje (Multimedijalni institut; Arkzin, Zagreb 2003., odnosno 2010.), prim. prev.

3 Knjiga je trenutno prevedena samo na hrvatski jezik pod naslovom „Mnoštvo“ (Multimedijalni institut, Zagreb 2009.), prim. prev.

Snaga ovog približavanja jednoj obnovljenoj socijalističkoj viziji (koja bi trebalo da adekvatno odgovori na ove prelome i da društveni i individualni rad oslobodi od oklopa kapitalističkog komandovanja) do sada se ne ogleda u konkretnim modelima i detaljnije opisanim sistemskim alternativama, nego u tome što se tu može stvoriti veza sa široko rasprostranjenim radnim i svakodnevnim iskustvima, ka neposrednom doživljaju protivrečnosti modernog proletarijata. U novoj proceni reproduktivnih aktivnosti, komunikativnih i kooperativnih procesa, viđenja migracije kao društvenog pokreta i ključnog elementa jedne nastajuće globalne svesti, u svemu tome leži šansa za približavanje feminističkim, antirasističkim i antiautoritarnim pokretima.

U kontekst ovog približavanja postkapitalističkim perspektivama spadaju i teorija i praksa pokreta slobodnog (i besplatnog) softvera (Stallman, Mertens), jednog novog feminističkog socijalizma (Folbre, Gibson-Graham), debate o osnovnom prihodu⁴ i globalnim socijalnim pravima (npr. attac). Tipično za ove pristupe, ovde se u manjoj meri u prvom planu nalazi organizacija proizvodnje, a mnogo više organizacija društvenog života, procesi redistribucije i političko organizovanje.

4 U pitanju je politički koncept po kome svaki pojedinac u društvu ima pravo na „osnovni prihod“, tj. određeni iznos novca koji redovno (mesečno) isplaćuje država. Ovde se pritom ne radi o nekoj vrsti zamene socijalne pomoći koju država dodeljuje socijalno ugroženima. Radi se o konceptu koji od države očekuje da putem „osnovnog prihoda“ generiše materijalnu osnovu za celokupno stanovništvo (ili one koji poseduju državljanstvo). Garantovanjem te materijalne baze neutralisala bi se struktura zavisnosti od kompetitivnih mehanizama tržišta rada i omogućio se (kreativni) razvoj društva. Prim. prev.

3.

SOCIJALIZAM U 21. VEKU

Od njegovog nastanka socijalizam karakterišu velike protivrečnosti. Od sposobnosti ili nesposobnosti socijalizma da izađe na kraj sa ovim protivrečnostima, u uslovima koji su se često brzo menjali, zavisilo je da li se produktivno razvijao ili je dospevao u krizu.

Možda najvažnije iskustvo dvestagodišnje istorije socijalizma je to što je važno biti svestan ovih fundamentalnih protivrečnosti i tražiti načine da se one emancipacijski reše. Ovo obeležava i diskusiju o osnivanju jednog socijalizma 21. veka.

Sloboda, jednakost, solidarnost

Dvesta godina nakon njegovog nastanka, ne može se prevideti činjenica da se socijalizam teško može redukovati na jednu jednostavnu definiciju. Svi pokušaji da se to učini propali su.

U najboljem slučaju je moguće određenje socijalizma kao jednog sveobuhvatnog istorijskog pokreta traženja:

Zajedničko svim strujama socijalizma je nastojanje da pronađu oblike razvoja modernih društava koja prevazilaze kapitalizam, u kojima će »slobodan razvitak svakog pojedinca [biti] uslov za slobodan razvitak svih « (Karl Marks).

Već u ovoj formulaciji zajedničkog u socijalizmu ukazuje se, međutim, na jednu fundamentalnu kontradikciju – onu između podjednake slobode pojedinca i solidarnog doprinosa za razvoj svih. Koja prava ima pojedinac u odnosu na zajednicu i društvo? Šta ona može da zahteva od njega ili nje? Šta doprinosi razvoju kojih pojedinačnih ljudi i ko to ocenjuje? Kada težnja za uspostavljanjem jednakosti postaje represija? Kada težnja za slobodom postaje eksploatacija drugih? Na kom mestu se završava solidarnost i postaje tek represija nove vlasti?

U potrazi za jednom opštom formulom socijalizma ogleda se protivrečnost.

Opšta formula kapitala je umnožavanje novca (kapitala) kao svrha samoj sebi: Vrednost treba da se pretvori u dodatnu vrednost, novac (G) u višak novca (G'), u profit. Posredstvom razmene dobara (W) G treba da postane G' (G-W-G'), novac treba da se zameni „za više novca“, pisao je Marks u „Kapitalu“. Bazu za ovu čudesnu „samovalorizaciju“ kapital nalazi u prisvajanju neplaćenog dodatnog rada.

Često su pominjane posledice dominacije kapitala nad proizvodnim i životnim procesima, ekonomijom i društvom, međuljudskim odnosima i odnosima prema prirodi.

One su bile, i jesu i dalje, pokretači stalnih novih antikapitalističkih pokreta. One proizvode eksploataciju, represiju, izopštavanje, uništavanje prirodnih životnih osnova, imperijalno širenje i militarizam sve do globalne pretnje oružjem za masovno uništenje, otuđenja i besmisla, konzumerizma itd. Postojeći odnosi moći između polova (patrijarhat), između nacija (kolonijalizam) ili rasnih grupa (rasizam) i kapitalistički odnosi svojine i vlasti, pritom stvaraju simbiozu.

Ako kapitalistička društva odlikuje to da se njihova reprodukcija i razvoj podređuju kapitalizaciji, kojoj svrši se oni podređuju onda u jednom socijalističkom društvu? Ako se bogatstvo kapitalističkih društava meri bogatstvom dobara koja se mogu valorizovati (bruto društvenim proizvodom), kako se ono može meriti u jednom socijalističkom društvu? Šta čini meru po kojoj bi trebalo socijalistički koncipirati odnose svojine i moći?

„Opšta formula socijalizma“ mogla bi se opisati tako da je cilj jednog socijalističkog društva omogućavanje slobodnog, univerzalnog razvoja individua, posredstvom solidarnog razvoja svih. Svojim doprinosom društvenom reproduktivnom i životnom procesu, individue bi trebalo da se ljudski obogate – da postanu bogatije u pogledu potreba, užitaka, sposobnosti, odnosa i čulnih utisaka. Individue (I) bi tako postale razvijenije individue (I'). Njihov solidarni doprinos razvoju svih (S) postao bi uslov za njihov sopstveni razvoj. Opšta formula socijalizma mogla bi stoga biti i ovako zapisana: I-S-I'. Njeno ostvarivanje garantovalo bi da sloboda vodi ka jednakosti, a jednakost ka slobodi.

Međutim, kako treba menjati društvo da bi jedan slobodniji razvoj individua zaista doprinosio solidarnom razvoju

svih, a da bi on opet, podsticao individualnu slobodu – to je osnovno pitanje svakog socijalizma. Oko tog „kako“ stalno se i uvek iznova lome duhovi i političke snage.

Pluralitet i jedinstvo

Istorijski je socijalizam u prvi mah postao efikasan kao radnički socijalizam. Isključivanje industrijskog proletarijata iz učešća u svojini i moći (klasično „socijalno pitanje“) postalo je ključna tačka socijalističkog razmišljanja. Delovalo je kao da će njeno rešavanje garantovati rešavanje svih drugih pitanja (ravnopravnost polova, solidarnost među narodima, prevazilaženje rata i uništavanja prirode). Marksizam je govorio o istorijskoj misiji radničke klase da istovremeno oslobodi sebe, a time i sve ljude od eksploatacije i represije. („Dobro shvaćeni“) interesi industrijskog proletarijata trebalo je da istovremeno budu i zajednički interesi za emancipaciju svih.

Međutim, najkasnije u 20. veku, postalo je jasno da postoji mnoštvo odnosa eksploatacije, nejednakosti i represije. Polazeći od toga, socijalistički pokreti moraju da se vrednuju po tome u kolikoj meri doprinose slobodnom razvoju zaista svakog pojedinca, a ne samo belog muškarca zaposlenog u centrima današnjeg kapitalizma. Feministički, ekološki, pacifistički ili antirasistički socijalizam su ravnopravni oblici socijalizma. Socijalizam 21. veka će se ili razvijati kao *pluralni socijalizam* ili će propasti.

Ovo ima niz konsekvenci koje su izvučene iz diskusija na leviци:

Prvo: Odvajanje socijalizma od isključivog fiksiranja na radnički pokret istovremeno je jedan oblik njegove gene-

ralizacije. Jedan savremeni socijalizam odnosi se na svaki odnos vlasti (kapital-rad, muškarac-žena, belci-crcni, čovek-priroda itd.) i ima za cilj njegovo emancipatorsko ukidanje.

Drugo: Umesto ranijih predstava „glavne kontradikcije“ između kapitala i rada i „sporednih kontradikcija“ između muškarca i žene ili Severa i Juga, odnosno čoveka i prirode, postavlja se zadatak konkretnog *povezivanja* mnoštva borbi vrlo različitih socijalnih i kulturnih grupa za njihovo oslobođenje.

Treće: Ne postoji nijedna grupa čiji se interesi neposredno poklapaju sa emancipacijskim interesima svih drugih grupa, pogođenih represijom, eksploatacijom, izopštavanjem ili nasiljem. Jedinstvo nastaje samo uz održavanje i uzimanje u obzir raznovrsnosti – kulturne, političke, organizacione, kadrovske. Svaka grupa mora se istovremeno održati i „prerasti“ sebe u smislu uzimanja u obzir protivrečnosti i sukoba koji se pojavljuju. Ukoliko se to ne desi, iz ograničenosti i zatvorenosti može izrasti nova represija i izopštavanje.

Jedan pluralni socijalizam ne može se odreći jedinstva. Radi se, međutim, o jednom novom tipu jedinstva – jednog jedinstva raznovrsnosti i jedinstva koje omogućava raznovrsnost. A i obrnuto, raznovrsnost ne može biti proizvoljnost, već mora da omogući solidarno jedinstvo, dakle zajedničku raznovrsnost. Ali šta to konkretno znači danas? Kako promeniti ekonomiju, politiku, kulturu da bi ova nova raznovrsnost postala moguća? Kako se mogu promeniti gradovi i ruralni predeli, a kako saobraćaj i potrošnja?

Otvorenost i usmerenost

Konkretna vizija socijalističkog radničkog pokreta bila je zajednička kontrola organizovanih radnika nad industrijom putem jedne kombinacije samoupravljanja i plansko-privredne koordinacije. Istovremeno, uvek je postojala i liberteraska vizija odumiranja države i svih drugih odnosa vlasti, kao cilja socijalističkih i komunističkih pokreta.

Protivrečnost ove dve pozicije delimično je „rešena“ odvajanjem bliskog i dalekog cilja. Kratkoročno, jačanje jedne centralizovane organizacione moći delovalo je kao jedino moguće sredstvo za suprotstavljanje sopstvene snage kapitalu i njegovoj državi.

Čak i u okviru systemske konkurencije između kapitalizma i sovjetskog socijalizma moć socijalističkih aktera viđena je pre svega u njihovom jedinstvu i složnosti bez protivrečnosti. Način i cilj dovedeni su u jedan fundamentalan odnos suprotnosti.

Socijalni, kulturni i tehnološki prelomi poslednjih četrdeset godina i iskustva i sa državnim socijalizmom i sa socijalnom demokratijom i sa komunističkim partijama doveli su do nastajanja jednog *otvorenog socijalizma*. To znači između ostalog:

Prvo: Pravac društvenog razvoja je otvoren i ne može se pretpostaviti na osnovu naučnog uvida jedne avangarde koja odozgo vodi i upravlja. Napredovanja u smeru socijalizma izrastaju pre svega iz jačanja samoodlučivanja društvenih grupa i individua na osnovu jednog slobodnijeg pristupa ekonomskim, socijalnim, političkim i kulturnim resursima i jačanja solidarnih oblika samoupravljanja. Me-

đutim, iz toga istovremeno nastaje i jedna veća zajednička odgovornost svih da se obezbede uslovi za to. Javna kontrola, opšta preraspodela, široka javna svojina i razvijeni javni sektori osposobljeni da deluju, preduslovi su za samoodlučivanje i samoupravljanje.

Drugo: Jedan otvoreni socijalizam nema za cilj ostvarivanje jednog zadatog modela, već omogućavanje razvoja koji se ne mogu predvideti. Dok se u kapitalizmu takvi razvoji uvek iznova podređuju diktatu kapitala i stoga brzo postaju *jednodimenzionalni* (Herbert Markuze), socijalizam 21. veka, to tvrdi aktuelna diskusija, sastoji se upravo u tome da stvori jedan svet u kome imaju mesta mnogi svetovi. Cilj nije uništavanje kulturne ili biološke ili socijalne raznovrsnosti, već njeno povećanje. Radi se o stvaranju oblika i načina koevolucije umesto nametanja jedne zapadno-kapitalističke monokulture.

Treće: socijalizam će se u 21. veku moći dokazati samo onda ako se otvori za raznovrsnost društvenih iskustava, vizija, životnih koncepata i praksi. To nije jednostavno. Organizacije poput partija i sindikata neizostavno imaju tendenciju da privileguju određene oblike delovanja i mišljenja. Orijehtisanje ka podršci biračkog tela i vrbovanje članova, štrajkovi i trajni angažman u često centralizovanim strukturama, stvaraju tendencije zatvaranja i izopštavanja. Otvaranje prema društvenim pokretima i kulturnim inicijativama, kao i generalno stvaranje novih otvorenih prostora, spadaju u neke od najvažnijih zadataka savremene socijalističke politike, koji, međutim, istovremeno ostaju zavisni od visoko organizovanih oblika delovanja partija ili sindikata.

Četvrto: Otvorenost zavisi od slobodnog pristupa informacijama i resursima neophodnim za delovanje. U njih spadaju participativni javni sektori, mreže uslužnih delatnosti, javni obrazovni sistem, otvoreno informacijsko društvo, čije su osnove *open source* i *open access*. Otvorenost zahteva otvorenost u najširem smislu – javnu svojinu, javne ekonomske sektore, javnu ekonomsku regulaciju, javne uslužne delatnosti, participativnu javnost najvažnijih medija, javnu analizu i kritike svih oblika vlasti.

Po kojim principima bi jedna takva nova javnost morala da funkcioniše, kojim postavljenim ciljevima bi morala da odgovara, kako bi trebalo da bude organizovana, a da se ne pretvori u jedno novo zatvoreno kućište centralističke zavisnosti i instrument vlasti?

Prelom i kontinuitet – Transformacija

Iskustva rata, genocida, brutalne represije i izrabljivanja, uvek su vodila ka odbijanju sadašnjeg društva u celini i ka definisanju socijalizma, pre svega, kao načina za otklanjanje problema, koji bi, na kraju, doveo i do ukidanja svih institucija buržoaskog društva. One su shvatane isključivo kao instrumenti vlasti. Tako su socijalizam ili komunizam shvatani kao društvo bez novca, bez vlasti, bez države. Ipak, nešto od toga bi bilo neophodno samo tokom jednog prelaznog perioda, dok se „belezi starog društva“ (Karl Marks) ne prevaziđu – pre svega dok se ne prekine sa podređivanjem ljudi porobljavajućoj podeli rada.

Stav o totalnom prelomu otvara pitanje kako tačno to novo društvo treba da bude koncipirano, koje institucije obeležavaju jedno alternativno društvo bez države i tržišta, koji

odnosi moći onda nastaju, kako se oni mogu emancipatorno i solidarno kontrolisati i urediti. Nakon iskustava sa državnim socijalizmom treba odgovoriti i na pitanje kako se obezbeđuje sposobnost inovacije i razvoja jednog novog društva.

Ovom pozivu na totalni prelom i na „stanje *tabula rasa*“ oduvek je bila suprotstavljena jedna pozicija koja je socijalizam želela da dostigne putem promenjenog korišćenja postojećih oblika podruštvljavanja – poput socijalističke tržišne ekonomije sa socijalističkom državom i socijalističkim pravom. Osvajanje državne vlasti (parlamentarno ili vanparlamentarno) trebalo bi da služi tome da se aparati starog društva podrede novim svrhama. Ukazivalo se, pored toga, i na dostignuća ranijih borbi (poput socijalne države, opšteg prava glasa i drugih demokratskih sloboda), koje treba očuvati.

Pozicija jedne radikalne reformske politike koja socijalizam shvata kao proširenje i uopštavanje dostignuća socijalnog regulisanja i kao novu orijentaciju kapitalistički ustrojenog društva, a u daljem razvoju ovih dostignuća istovremeno želi da prevaziđe tu dominaciju profita, nailazi na probleme: u kojoj meri, na primer, socijalna država nije više tek izlaženje u susret vladajućim grupama i istovremeno uslov za reprodukciju kapitalizma, već element jednog alternativnog, nekapitalističkog poretka? Da li takvi elementi samo olakšavaju vršenje vlasti vladajućih grupa ili možda ipak stvaraju stvarne prostore za emancipaciju i solidarnost? U kojoj meri je reprezentativna ili čak i direktna demokratija danas nešto više od jednog oblika kontrolisane smene vlasti elita i vršenja uticaja građanki i građana sa ciljem boljeg upravljanja postojećim, ili je, pak, ona donela

pristupe koji to prevazilaze? Zar jedna takva demokratska transformacija ne bi naišla na oružani otpor vladajućih klasa kao 1973. godine u Čileu?

Preduzeća, kompeticija i solidarna regulacija

Razvojna sposobnost buržoaskog društva bila je sa entuzijazmom hvaljena već kod Marksa u „Manifestu“: „Buržoazija ne može da postoji a da neprekidno ne revolucioniše oruđa za proizvodnju, dakle odnose proizvodnje, pa dakle i celokupne društvene odnose. A svima ranijim industrijskim klasama bio je, naprotiv, prvi uslov opstanka nepromenjeno zadržavanje starog načina proizvodnje. Stalno revolucionisanje proizvodnje, neprekidno potresanje svih društvenih odnosa, večna nesigurnost i kretanje odlikuju buržoasku epohu od svih ranijih. Ona rastvara sve čvrste, zarđale odnose sa svim starinskim predstavama i shvatanjima koji ih prate; svi novi odnosi zastarevaju pre no što mogu da očvrstnu.“¹

Ova sposobnost buržoaskokapitalističkih društava za permanentna previranja, koju je Jozef A. Šumpeter (Joseph A. Schumpeter) nazvao „stvaralačkim uništavanjem putem konkurencije“, ostaje neslomljena. U predburžoaskim društvima skoro svi resursi se vekovima suštinski nepromenjeno koriste na nasleđeni način. Trgovina se ograničava na razmenu malog broja proizvoda.

U trenutku u kom se radna snaga mnogih ljudi, kao uo-

1 Preuzeto iz reizdanja srpskohrvatskog prevoda (prev. Moša Pijade): Marks, Karl; Engels, Fridrih (2005): Komunistički manifest. Beograd: Liber – CLS. URL: http://www.liber.org.rs/fantom/tekstovi/komunisticki_manifest.html, poslednji pristup: 15.12.2011. (Prim. prev.).

stalom i svi drugi resursi, pretvaraju u robu, oni se mogu koristiti uvek na nov način, dakle i inovativno. Onog trenutka kada, umesto tradicionalnog zajedništva, preduzeća postanu najvažniji oblik proizvodnje, njihovo preživljavanje zavisi od toga mogu li biti konkurentnija od drugih. To ih primorava na stalnu promenu. I odnosi države odlikuju se ovim pritiskom konkurencije. Partije, sindikati, naučnici i intelektualci, svaki pojedinac na tržištu rada biva obuhvaćen time.

Inovativna promena preduzeća i organizacija, stalno učenje i stupanje na nepoznat teren, otkrivanje uvek novih potreba, procedura, proizvoda, stvaranje novih institucija i pravila, permanentna promena načina života i oblika rada, karakteristike su moderne ekonomije. Ona se zasniva na mogućnosti kombinacije i rekombinacije društvenih resursa: radne snage, sirovina, sredstava proizvodnje i transporta, znanja, kulturnih sposobnosti i talenata, strasti i užitaka.

Ova sposobnost za stalnim obnavljanjem ima dva osnovna institucionalna uslova – mogućnost slobodnog raspolaganja resursima i konkurenciju u pogledu njihovog najefikasnijeg korišćenja.

Ove institucije moderne razvojne sposobnosti socijalisti su dovodili u pitanje iz dva ugla:

Prvo, u osnovne stavove socijalizma spada ideja da se raspolaganje resursima podredi društvenoj kontroli i regulaciji. Ali šta to znači? Tako se zahteva da svaki predlog za promenu treba prvo da potvrde svi kojih se ona tiče – putem jedne sveobuhvatne demokratizacije, centralizovane planske ekonomije, kompjuterizovanog procesa glasanja, potpune decentralizacije ekonomije osnovnih potreba, itd.

Putem ovog zajedničkog odlučivanja, planiranja i kontrole treba sprečiti osamostaljenje sila u vidu moći kapitala, države, vojske ili ideologije.

Kako se, međutim, planiranje i kontrola mogu tako koncipirati, da se pritom mogućnost bilo kakve obnove istovremeno ne saseče u korenu, da interesi za prostim očuvanjem ne prevladaju nad bilo kakvom promenom, da individualna sloboda ne postane žrtva kolektivne stagnacije? Slobodan razvoj pojedinca ne može se odvojiti od slobodnog raspolaganja resursima. A istovremeno se ova sloboda mora tako usmeriti, da doprinosi solidarnom razvoju svih. Koja sredstva su za to i u kojim oblastima ispravna?

Drugo, deo osnovnog shvatanja socijalizma je i to da kooperacija, a ne konkurencija, treba da predstavlja osnovni oblik zajedničkog delovanja jednog novog društva. Zajednički solidarni razvoj morao bi da zameni konkurenciju potiskivanja.

U kom odnosu je, međutim, solidarnost prema promeni i obnovi? Da li svako proizvodno preduzeće treba da opstane i onda kada je njegova produktivnost vrlo niska i kada je njegovo održanje moguće tek ukoliko se ulože veći društveni resursi u njegovo subvencionisanje? Kako stoje stvari sa partijama koje više nemaju birača? Kako sa novinama koje niko ne čita? Važi li kooperacija i solidarnost pre svega za individue i životne zajednice ili i za sve organizacije i preduzeća? Ne moraju li ovi poslednji da se održavaju u konkurenciji takođe i pre svega na osnovu kriterijuma korisnosti, svakako - kriterijuma koristi koji su demokratski i socijalno određeni?

Socijalizam i nov odnos prema prirodi

Prelaz iz tradicionalnih društava zasnovanih na poljoprivredi i stočarstvu u moderni kapitalizam, zasnovan na industriji i uslužnim delatnostima kao i globalnim sredstvima komunikacije doveo je do jedne krize odnosa prema unutrašnjoj i spoljašnjoj prirodi. Granice jednog ekspanzivnog rasta pokazuju se s jedne strane u istrošenosti neobnovljivih prirodnih resursa, a s druge strane u uništavanju životnih osnova (globalnom zagrevanju, uništavanju životne sredine, pustošenju itd.) kao i u krizama psihosocijalne preopterećenosti individue i njegovih zajednica.

U poslednjih 25 godina potrošnja primarne energije porasla je za šezdeset posto. Prosečne temperature porašće u toku 21. veka za dva do četiri stepena. Dramatično će se uvećati i nedostatak vode.

Današnji ekonomski sistem i prevladavajući način života u fundamentalnoj su suprotnosti u odnosu na zahteve ekoloških sistema – oni se zasnivaju na eksploataciji neobnovljivih izvora sirovina i energije. Prelazak na solarnu energiju (Sunce je Zemljin stvarni trajni izvor energije) i prelazak na relativno zatvorene tokove razmene materije predstavljaju sledeću veliku tehnološku revoluciju, koja se može uporediti sa prelazom sa lova i sakupljanja plodova na poljoprivredu, odnosno sa poljoprivrede na industriju.

Ekološko-socijalističke struje snažno naglašavaju da je jedina takva revolucija moguća samo ako se prevaziđe dominacija ekspanzivne kapitalizacije, ako se političke odluke usmere na osnovu kriterijuma socijalne i ekološke održivosti, ako se egoistični *homo oeconomicus* zameni ljudima orijentisanim ka međusobnoj podršci i kooperaciji.

Socijalizam kao društvo kulture – civilizacija i varvarstvo

Ova kratko prikazana nova vrsta inovativnog razvoja jednog modernog društva više nije vezana za jedan predodređeni standard. Doslovno sve postaje moguće. Svaki čvrst oslonac nestaje. „Bog je mrtav!“ konstatovao je Fridrih Niče (Friedrich Nietzsche). Civilizacijski napredak i najstrašnije, dotad nepoznato, varvarstvo obeležili su poslednjih dvesta godina.

U srednjoj Evropi prosečni očekivani životni vek udvostručio se od 1840. godine. Svake godine on je rastao za tri meseca! Uvedeno je opšte školsko obrazovanje, obuhvaćan socijalni sistem. Do 1750. godine svetski rast bruto društvenog proizvoda po glavi stanovnika nije iznosio više od 0,08 posto (manje od hiljaditog dela godišnje). To se do 1850. godine udvostručava, raste petostruko u periodu između 1850. i 1950. godine (0,88 posto), a između 1950. i 1990. godine dostiže preko 2,2 posto. Sve ovo je omogućilo porast blagostanja za oko šezdeset odsto svetskog stanovništva, a istovremeno sve jače ugrožavalo ekološku ravnotežu.

Naspram napretka civilizacije, poslednjih 200 godina obeležava i jedno neverovatno varvarstvo. Ono je išlo rame uz rame sa oslobađanjem nasilja. U odnosu na prethodna stoleća, 20. vek je bio obeležen nečuvenim porastom nasilja. Američki istoričar Džozef Ramel (Joseph Rummel) na osnovu vrlo detaljnih studija dolazi do zaključka da je u prethodnih 25 vekova (do 20. veka) u ratovima stradalo 40 miliona ljudi, kao i preko 130 miliona civila koji su postali žrtve terora, masakra i spaljivanja. U 20. veku bilo je 110

miliona mrtvih u ratu i 192 miliona mrtvih usled masovnih ubistava!

Karl Kaucki (Karl Kautsky) izgovorio je osnovno uverenje marksističke socijaldemokratije kada je 1891. napisao: „Zadržavanje u kapitalističkoj civilizaciji je nemoguće; važi ili napred u socijalizam ili nazad u varvarstvo.“ Sovjetski državni socijalizam zato je i s pravom propao, jer usled svoje uglavnom nekontrolisane koncentracije moći, ekstremnog nepoštovanja najosnovnijih prava na slobodu pojedinca kao i jedne ekstenzivne eksploatacije prirode nije mogao da zauzda varvarske tendencije Moderne.

Antropološki, čovek je, za razliku od svakog drugog nama poznatog bića, sposoban za sve. Njegovo ponašanje nije biološki određeno. Moderna društva ove sposobnosti potenciraju sve do industrijskog uništavanja velikih grupa ljudi, oružja za globalno masovno uništenje, ekološke katastrofe koja postaje sve verovatnija ili do genetske promene samog čoveka. Ljudska vrsta stalno otkriva nove i moćnije instrumente za sopstveno uništenje. Istovremeno, današnja društva su nedovoljno sposobna ili nespособna da ove svoje sposobnosti civilizacijski kontrolišu i humano usmere.

S obzirom na ovu sve veću suprotnost između sposobnosti za proizvodnju dobara i sposobnosti za kontrolu i usmeravanje ovih inovativnih potencijala, socijalizam kao pokret ka jednom alternativnom poretku u 21. veku mora se višestruko dokazati.

Alternativa „socijalizam ili varvarstvo“ implicira da socijalizam ima jedan civilizatorski zadatak: proterivanje nasilja iz društva, njegovu što je moguće sveobuhvatniju pacifika-

ciju – unutrašnju, spoljašnju i u odnosu prema prirodi.

Pritom se uvek ističu tri aspekta:

Prvo, radi se o *sprečavanju nasilja*. Deo toga je i nastanak širokih društvenih pokreta protiv rata kao i zalaganje za međunarodno pravo, uspostavljanje monopola na silu od strane UN, vladavina prava i podela vlasti, kao i zaustavljanje izvoza oružja.

Drugo, socijalistička opcija teži ka *prevazilaženju socijalnih uzroka nasilja* – vojno-industrijskog kompleksa, agresivne moći kapitala, načina proizvodnje i života (zasnovanog na neobnovljivim izvorima energije) koji proždire resurse, siromaštva i sociokulturne dezintegracije, političkih struktura odlučivanja koje su podređene vlasti kapitala i kratkoročnim interesima itd.

Treće, 20. vek je pokazao da se varvarstvo u mnogim njegovim oblicima može potisnuti i prevazići, samo ako se današnja kultura bezgraničnog ekspanzionizma i imperijalizma, usmerenosti na moć i potrošnju, hedonizma i egoizma, individualne napuštenosti i straha, zameni jednom novom kulturom kreativnog samoostvarivanja i solidarnosti. U tom smislu socijalizam zaista teži jednoj kulturnoj revoluciji i podređivanju politike i ekonomije kulturi slobodnog solidarnog razvoja svakog čoveka.

Nekoliko zaključaka

Istorija i sadašnjost socijalističkog mišljenja i socijalističke politike obeleženi su protivrečnostima. Svi pokušaji da se utekne ovim protivrečnostima svaki put su bili neuspešni. Socijaldemokrate i komunisti, reformatori i revolucionari,

Poster korišćen za vreme okupacije fabričkog pogona Citroën u Parizu, maja 1968. godine. Napravljen je u okviru Narodne radionice (Atelier Populaire) koju su formirali studenti Akademije lepih umetnosti (Ecole des Beaux Arts).

Collection, International Institute of Social History (Amsterdam).

revizionisti i dogmate, etatisti i anarhisti, predstavnici parlamentarizma i vanparlamentarne opozicije, uglavnom su nepomirljivo i poput stranaca, pa čak i neprijateljski bili suprotstavljeni jedni drugima.

I danas je veliki izazov naći „zajednički jezik“.

Na redu bi mogla biti sledeća pitanja:

- Koje reforme vode ka jednoj suštinskoj promeni odnosa svojine i moći i prevazilaze kapitalizam? Koja politika, koja ima za cilj suštinske promene i time je revolucionarna, pronalazi početak za te promene, koji je povezan sa ekonomskim, socijalnim i političkim nepretkom?
- Koja je radikalna politika istovremeno i realna politika u smislu stvarnog napretka za one koji su pogođeni izopštavanjem, represijom i izrabljivanjem? I koja realna politika menja društvo u tom smislu?
- Kako se rad u parlamentima (i učešće u vladi?) može iskoristiti za jačanje socijalnih, demokratskih, sindikalnih i drugih alternativnih snaga, kako time mogu biti poboljšani uslovi emancipativnih pokreta? Kako vanparlamentarne snage mogu uticati na promenu političkih odnosa moći?
- Kako se državnim reformama mogu potisnuti dominacija profita, a zaštititi i raširiti javna svojina i dalje izgraditi javne usluge i javno regulisanje? I kako se vanparlamentarna delatnost može iskoristiti i za direktno ili indirektno uticanje na državnu politiku?
- Kako reformske težnje raznih snaga na različitim nivoima delovanja (lokalno, regionalno, nacionalno, globalno) mogu dostići neophodnu konzistenciju da bi dove-

le do promene odnosa koja garantuje novu relativnu stabilnost i upravljanje socijalnim, ekonomskim i odnosima prema prirodi?

Prostor socijalističke politike

Interventno socijalističko mišljenje i delovanje može se shvatiti kao delovanje jednog mnoštva aktera u prostoru ispunjenom protivrečnostima. Veoma pojednostavljeno mogu se uočiti četiri pola ovog prostora, koji se grade putem dve ose: (1) osa društvena reprodukcija vs. individualan život i (2) osa koncentracija moći vs. decentralizacija moći. Po nama su ovo dve fundamentalne protivrečnosti:

- s jedne strane protivrečnost između dugoročne održivosti društva (imajući u vidu i njegovu ekološku dimenziju) i jedinstvenosti i konačnosti individua;
- s druge strane protivrečnost između koncentracije ekonomske, političke i kulturne moći na jednoj strani (koja je neophodna da bi se postojeći masivni odnosi moći pogurali protiv jakih interesnih grupa) i slobodnog samoupravljanja na drugoj strani.

Jedno takvo shvatanje socijalizma kao delovanja u prostoru ispunjenom protivrečnostima može pomoći da se bolje razumeju konflikti socijalističkih, komunističkih i drugih emancipatornih snaga i da se pronađu oblici produktivnog rešavanja ovih konflikata.

Osnovni elementi socijalističkog delovanja

Ukoliko sledimo ovo shvatanje socijalizma kao delovanja u prostoru protivrečnosti, dobijaju se četiri ključna elementa

socijalističkog delovanja koja se međusobno dopunjuju: (1) društveno upravljanje putem javnog regulisanja i planiranja; (2) organizacija protivsile u odnosu na prevlast kapitala, patrijarhata ili rasizma, putem slobodnog društvenog organizovanja (sindikati, pokreti) i putem institucionalne demokratizacije; (3) obezbeđivanje i zadovoljavanje ljudskih potreba putem javne svojine i javnih usluga; kao i (4) projekti slobodne kooperacije koji se organizuju na osnovu sopstvenih resursa i prema sopstvenim predstavama, oslonjeni na individualna, materijalno potkovanu prava i slobode.

Socijalistička politika se shodno tome bori protiv represije tako što mobiliše protivsilu u obliku društvenog planiranja i demokratizacije. Ona se bori protiv izopštavanja time što razvija javni prostor i daje socijalne garancije, ali istovremeno i otvara i osigurava prostore za slobodan, samostalan i kreativan razvoj. Planiranje i javnost se okreću protiv eksploatacije čoveka, prirode i budućnosti; dok su demokratizacija i samostalan razvoj usmereni protiv otuđenja čoveka koje nastaje kada individua nema kontrolu nad svojim neposrednim životnim okolnostima i svojim socijalnim okruženjem.

Između ovih glavnih pravaca socijalističkog delovanja postoje tenzije i protivrečnosti. Što je državna i ekonomska moć koncentrisanija i organizovanija i što centralno planiranje i velike društvene organizacije više određuju društvo, to se strukture samoupravljanja jače izlažu pritisku, a opasnost od novog izopštavanja se povećava. Što društvena reprodukcija više dospeva u centar pažnje, što regulacija i javnost više uređuju život i njegovu ekonomiju, to teže postaje živeti individualne životne odluke i netradicionalne

oblike samoostvarenja – individua i njena sloboda nastupaju kao remetilački faktor i opasnost po zajednicu, a novo otuđenje nastaje, jer sve već deluje kao da je odlučeno. Jako, jednostrano naglašavanje individualnih sloboda i samoupravljanja, međutim, može da znači da se represija i izrabljivanje ne suzbijaju dovoljno, zato što ne nastaje jedna zajednička organizovana sila koja se suprotstavlja nejednakosti i prevaziđenim strukturama dominacije i ciljano deluje protiv rizika za čoveka, prirodu i ekonomiju. Centralni cilj socijalizma: da okonča eksploataciju i izrabljivanje čoveka od strane čoveka, da ukine vlast i nejednaku participaciju (tj. klasno društvo), stoga je trajni zadatak. On u jednom socijalističkom društvu postaje rešiv, ali je to jedan dugotrajan proces i stvar borbi, konflikata i kreativnih rešenja. Ne videti ili svesno prećutkivati ovu činjenicu, najbrži je put u nove strukture represije i eksploatacije, u novo otuđenje i izopštavanje, u nastajanje novih oblika vlasti.

Jednostrane varijante socijalizma

Različiti pravci i struje socijalističkog pokreta pojednostavljeno se daju prikazati putem njihove pozicije u prostoru socijalističke politike. Konflikta i suprotnosti tako se mogu shvatiti kao suprotni pravci koji, svaki za sebe, različito reaguju na izazove vremena i odnose snaga, sa različitim prednostima i zaslepljenostima. Tako su socijalistički pokret u 20. veku obeležavale dve glavne suprotnosti, u okviru kojih su po dva tabora jednostrano naglašavala jednu stranu socijalističkog prostora.

Jedna glavna suprotnost postojala je između komunističkog i anarhističkog shvatanja socijalizma. Komunizam, onako kako se kao pravac formirao tokom dvadesetih i tri-

desetih godina 20. veka, naglašavao je aspekte javne svojine (kao potpunog državnog vlasništva nad proizvodnim sredstvima i potpunu državnu organizaciju javnih usluga) i državne planske ekonomije kao potpune ekonomske regulacije putem centralne komandne strukture. Naspram toga, nezavisna društvena organizacija protivsile (sindikati, pokreti) i demokratizacija institucija (putem izbora, vladavine prava, participacije, partija) bile su nedovoljno razvijene, baš kao i aspekt individualnih sloboda i stvaranja prostora neophodnog za slobodnu kooperaciju i projekte odozdo.

Anarhizam, koji je u obliku anarhosindikalističkog pokreta u Španiji, ali npr. i u Latinskoj Americi dobio na značaju i uticaju, za razliku od komunizma nije imao definisano shvatanje neophodnosti državnog ekonomskog planiranja ili javne svojine i javnih usluga. Umesto toga, organizacija društvene protivsile je trebalo da raspusti državnu vlast i centralnu državu. Ekonomiju i društvo trebalo je iznova izgraditi odozdo, iz nezavisne samoorganizacije, iz seoskih komuna, opština i proizvodnih zadruga.

Kao posledica date jednostranosti, koja je odgovarala različitim istorijskim iskustvima i različitim organizacionim strukturama, anarhizam je, doduše, mogao da u određenim fazama postigne snažnu mobilizaciju baze, ali nije mogao da proizvede i odbrani stabilne opšte društvene strukture. Nasuprot tome, komunistički pokret koncentrisao se na izgradnju socijalističkih nacionalnih država sa jakom koncentracijom moći i državno-ekonomskom dinamikom. Neshvatanje značaja prava na slobodu i demokratiju proizvelo je nove oblike represije i otuđenja, koji su onda opet postali polazna tačka nove opozicije, nepriznate od strane komunističkih država i onemogućene da javno deluje.

Druga glavna suprotnost socijalističkog pokreta u 20. veku bila je između socijaldemokratije i levog radikalizma. „Demokratski socijalizam“ socijaldemokratije povezivao je želju za državnim regulisanjem i planiranjem privrede i društva, uz izjašnjavanje za demokratiju, kao i za značaj autonomije sindikata i društvenih pokreta. Integracijom u kapitalistička posleratna društva, međutim, pretenzije na javnu svojinu (i u pogledu proizvodnih sredstava) i javne usluge (kao državne organizacije važnih sistema snabdevanja) sve više su napuštane u korist orijentacije ka jednojstavnijoj „socijalnoj tržišnoj ekonomiji“. Socijaldemokratija je potisnula sopstvene premise tokom sve većeg otvaranja ka svetskom tržištu i prihvatanja kapitalističke tržišne moći i socijalne nejednakosti.

Suparnik socijaldemokratije u socijalističkoj istoriji 20. veka bio je levi radikalizam. Ograđujući se od socijaldemokratije, levi radikalizam je naglašavao upravo tu „donju polovinu“ socijalističkog prostora. Ukidanje kapitalizma značilo je stoga nacionalizaciju proizvodnje da bi se potrebe stanovništva zadovoljile direktno iz državnih sistema. Ukidanje principa profita (i prava na privatnu svojinu) trebalo je da omogući da se projekti slobodne kooperacije mogu razvijati bez smetnji u vidu procena o ekonomičnosti. Antiautoritarna komponenta levog radikalizma imala je izvor u njegovom bezuslovnom odbijanju bilo kakvog „valorizacijskog mišljenja“, bilo kakve „ekonomizacije“ društvenih odnosa. Socijalno samoostvarivanje i društvenu aktivnost ne bi trebalo ni da paternalistički određuju visoke institucije, niti bi trebalo da zavise samo od toga koliko su „korisne“ za celokupne društvene procese reprodukcije.

Levi radikalizam je bio nedovoljno svestan problema nepostojanja preciznog odnosa prema celokupnom ekonomskom planiranju i regulaciji za koje nije izradio nikakve sisteme i instrumente. Takođe, on nije imao poverenja ni u jake institucije i organizacije društvene protivsnile i kritikovao je sindikate i široke društvene pokrete kao nedovoljno klasno svesne. Umesto reprezentativne demokratije i partija treba uvesti direktno samoupravljanje u vidu saveta. Time su oblici, koji su u neposrednim borbenim fazama revolucionarnog pokreta igrali važnu ulogu – radnički saveti, direktno usvajanje, privremene strukture za snabdevanje i javnost – posmatrani nekritički kao jedine institucije jednog socijalističkog društva. U praksi, međutim, pokazalo se da ovi oblici ne ostaju trajno stabilni i da nisu bili u stanju da upravljaju kompleksnim ekonomskim i socijalnim procesima. Usled njegove unutrašnje udaljenosti od svakodnevice i realnog proletarijata, levi radikalizam je rizikovao da dođe u situaciju monopolizacije moći odlučivanja od strane malog broja aktivnih i redovno je dospevao u odnos kontradikcije prema interesima društvenih većina.

Nepotpuni modeli socijalizma

Istoriji i sadašnjosti debate o socijalizmu pripadaju i pristupi i koncepti koji se usredsređuju samo na određene aspekte socijalističke politike. Oni daju važne impulse, ali sami za sebe ne predstavljaju potpune modele socijalizma, jer ne posmatraju druge aspekte i stoga ne predstavljaju jedan koncept socijalističke politike koji bi bio dovoljno konzistentan.

Jedan važan primer je vizija GPL-društva (vidi napomenu u nastavku), razvijena iz pokreta slobodnog softvera.

Iz iskustva samoorganizovane proizvodnje kompleksnih kompjuterskih programa (softver) u velikim, nekomercijalnim, globalnim kooperacijama („projektima“) izrodila se zamisao da se ova vrsta proizvodnje posmatra kao opšti model za jedan slobodan način proizvodnje. Slično kao u slučaju mašine, jednom uloženi rad u proizvodnju proizvodnog sredstva može se uvek iznova koristiti, pri čemu se to proizvodno sredstvo u slučaju softvera može proizvoljno besplatno kopirati i distribuirati. Preduslov je da se uz proizvod pošalje i programski kod („open source“, Erik Rejmond / Eric Raymond) i da je dozvoljena neograničena proizvoljna promena i dalja distribucija („slobodan softver“, Ričard Stolmen / Richard Stallman). Ovi uslovi nazivaju se i praktikuju još i kao „General Public Licence“² (GPL) ili „copyleft“ (za razliku od „copyright“³).

Teorija GPL-društva, razvijena u delovima pokreta slobodnog softvera (oekonux kontekst), nazvana jednostavno i „samorazvoj“, polazi od toga da slobodna, nekomercijalna, samoorganizovana kooperacija, onako kako se odvija u projektima slobodnog softvera, može i treba da postane osnovni model svake proizvodnje. Svi proizvodi proizvode se slobodno i besplatno se stavljaju na raspolaganje svima, i to na osnovu slobodnog pristupa informacijama (Internet, potpuna razmena informacija o proizvodu, podaci, softver) i „samorazvoja“ u radu, tj. motivacije ne usled plaćanja,

2 Opšta javna licenca, eng., prim. prev.

3 U pitanju je igra reči već u samom pojmu „copyright“ koji na engleskom znači (ograničeno) pravo kopiranja. Delu reči – „right“ – koji inače znači „pravo“, ali i „desno“, dodeljuje se ovo drugo značenje, da bi se zatim na osnovu suprotnog značenja – dakle „levo“ – izgradio pojam „copyleft“ („left“ je engleska reč za „levo“). Prim. prev.

već usled podsticaja koncipiranja i samoostvarenja. Zaista, postoje takvi oblici organizacije proizvodnje, npr. u oblasti kulturne proizvodnje. Deo pokreta slobodnog softvera, orijentisan ka GPL-društvu, teorijski je blizak takozvanoj kritici vrednosti, jednoj postmarksističkoj struji, po kojoj jedno nekapitalističko društvo ne sme da pokazuje znake bilo kakvog posredovanja u pogledu robnih ili finansijskih odnosa ili određivanja vrednosti (Robert Kurc (Robert Kurz), Rosvita Šolc (Roswitha Scholz), časopisi *Krisis* i *Exit*).

GPL-društvo predstavlja važan doprinos načinu na koji se jaki projekti slobodne kooperacije i jaka ekonomska prava i slobode mogu radikalno osmisliti, kao i činjenici da je u visoko razvijenim delovima današnje proizvodnje jedna odgovarajuća praksa već uspostavljena. Na osnovu tog iskustva usledili su i važni impulsi za teoriju demokratskih oblika organizacije („open organization“⁴). „Samorazvoj“, međutim, ne predstavlja konzistentan model nekapitalističkog društva, pošto unutar ovog koncepta dosad nije moglo biti objašnjeno kako u okviru GPL-društva mogu biti obezbeđene pouzdane javne usluge, planirano ostvarivanje neophodnih industrijskih i socijalnih zadataka, kao i demokratska kontrola svih ljudi nad društvenim strukturama i ekonomskim razvojem. Nejasno je takođe da li i u kojoj meri se iskustva sa proizvodnjom nematerijalnih dobara mogu preneti na proizvodnju materijalnih dobara i na usluge (takozvano „pitanje pogačica“, Beni Berman / Benni Bärmann).

U nepotpune modele socijalizma mogu se svrstati i koncepti koji su bili značajni pod određenim istorijskim i eko-

4 Otvorena organizacija, eng., prim. prev.

nomskim okolnostima, ali takođe nisu mogli da stvore trajan model socijalističkog društva, pošto su se dotakli samo jednog određenog aspekta u okviru prostora socijalističke politike. To važi npr. za postkolonijalni razvojni socijalizam koji se uspeo etablirati u mnogim mladim državama Trećeg sveta nakon sticanja nezavisnosti. Jako državno vlasništvo nad proizvodnim sredstvima (i prirodnim resursima) i jaka birokratija (dopunskih) javnih usluga stajali su u prvom planu da bi se ostvarila izgradnja nove ekonomije, koja je usled prethodne kolonijalne vlasti bila fragmentisana, izobličena i u pogledu svoje produktivnosti nedovoljno razvijena. Međutim, tamo gde je izostalo ambiciozno ekonomsko planiranje ili regulacija (onako kako je razvijena npr. u zemljama državnog socijalizma), poput jedne relevantne demokratizacije posredstvom transparentnih i odgovornih institucija, posredstvom nezavisnih masovnih društvenih organizacija i putem demokratske zamene elita i vlada (kao u „socijaldemokratskim“ društvima Zapada posle rata), nastali su društveni sistemi koje ne možemo zaista nazvati socijalističkim. Postkolonijalni razvojni socijalizam stoga nije predstavljao jedan samostalan stabilan model, već jedan prelazni oblik iz kog su se razvili ili državnosocijalistički sistemi sovjetskog tipa (Kuba, Vijetnam) ili kapitalistički sistemi koji su politički dospeli pod autoritarnu vlast, a zadržali jedan relativno snažan državni sektor (Alžir, Zimbabve).

Osim toga, kao nepotpuni modeli socijalizma mogu se posmatrati i određene popularne predstave o socijalizmu koje njegovo zasnivanje svode na jedan jedini aspekt prostora socijalističke politike. Jedan takav popularan, ali nepotpun socijalizam je npr. „socijalizam razuma“, po kome

neophodnost socijalizma jednostavno proizilazi iz „anarhije“ kapitalističkog načina proizvodnje, koja očigledno nije u stanju da zadovolji egzistencijalne potrebe velikog dela čovečanstva. Jedna druga popularna varijanta je ona po kojoj je socijalizam sveobuhvatna demokratizacija društvenih odluka, dakle, postepeno podređivanje svih važnih – pa upravo i ekonomskih i socijalnih – odluka oblicima kolektivnog, demokratski institucionalizovanog formiranja volje stanovništva.

I ovo su važni pristupi socijalizmu. Ipak, oni ostaju nepotpuni jer ni planiranje ni demokratizacija sami po sebi nisu dovoljni da bi se opisala konzistentna i ostvariva varijanta socijalizma koja bi zaista bila u stanju da kapitalizmu suprotstavi jednu funkcionalnu alternativu.

Integrirani modeli socijalizma

Za uspeh jedne socijalističke alternative kapitalizmu neophodni su integrirani modeli, u kojima se međusobno povezuju različiti aspekti prostora socijalističke politike. U drugoj polovini 20. veka, za mnoge socijalističke snage, koncept kejnzijanizma je postao jedna takva integrirana vizija. Ekonomista Džon Mejnard Kejns (John Maynard Keynes) tridesetih godina razvio je teoriju da tržište često dostiže ravnotežu pri kojoj se višak vrednosti nedovoljno investira a proizvodni kapaciteti nisu iskorišćeni, što doводи do nezaposlenosti. Stoga država mora sistematski da interveniše kako bi stvorila potražnju. Ovo se odvija, s jedne strane, putem kreditiranih investicionih programa (deficit spending), a s druge strane putem državno organizovane raspodele i apsorpcije stope privatne štednje pomoću poreza, tako da se silom stvara vraćanje akumu-

liranog viška vrednosti u promet. U instrumente upravljanja privredom spada i anticiklična kamatna politika koja u slučaju stagnativnih tendencija pojeftinjuje novac da bi podstakla privatne investicije.

Levo tumačenje kejnzijanizma tvrdi da je jedan takav oblik usmeravanja tržišta privatnog kapitala trajno moguć samo ukoliko se u ekonomskoj i društvenoj organizaciji nametnu socijalistički elementi. Tako je za apsorpciju dobiti potrebna jedna jaka društvena protivsila u vidu sindikata, ekonomske demokratije i visokog političkog učešća. Pošto razvoj plata mora odgovarati bar razvoju produktivnosti, neophodni su jaki sindikati, u idealnom slučaju čak institucionalna povezanost sa proračunima preduzeća. Da bi se osujetila strategija privatnog kapitala koji pokušava da svoju dobit jednostavno osigura podizanjem cena, umesto inovacijom i širenjem proizvodnje, neophodan je državni proizvodni sektor koji može da preko ključnih preduzeća u svim važnim branšama utiče na razvoj cena.

Jedan tako shvaćen kejnzijanizam imao bi za rezultat „mešovitu ekonomiju“ („mixed economy“), u kojoj su različiti oblici svojine u međusobnoj konkurenciji i u kojoj se dinamika tržišta privatnog kapitala kontroliše i ugrađena je u jaku državnu regulaciju i investiciono okvirno planiranje, pomoću jake društvene protivsile i institucionalne demokratizacije, kao i pomoću ciljane, odabrane javne svojine proizvodnih sredstava i jakih javnih usluga. Samo u ovom radikalizovanom obliku kejnzijanizam može da važi za model socijalizma. Iako su socijalističke snage u Evropi i Latinskoj Americi u pojedinim fazama sledile ovaj model, on nigde nije mogao zaista biti ostvaren. Globalizacija proizvodnje i tržišta danas predstavlja nove izazove

za jedan takav model socijalizma na koje bi trebalo odgovoriti novim, proširenim instrumentima. Da li ovo treba pre da usledi primenom kejnzijanske organizacije na transnacionalne jedinice ili pre pomoću institucionalizovanih „fajervolova“⁵ („firewalls“), tj. zaštite protiv uništavanja nacionalnog upravljanja putem globalnog prometa robe i kapitala, ili kombinacijom oba, ostaje otvoreno.

Centralni resurs, na koji bi se mogli osloniti (levi) kejnzijanski modeli, nalazi se u domenu institucionalne demokratizacije i organizacije društvene protivsile. Relativna slabost kejnzijanizma ogleda se u domenu projekata slobodne kooperacije i samoupravljanja i samoorganizacije odozdo, što upravo u sukobu sa neoliberalizmom predstavlja jedan značajan problem.

Postojanje tržišta, novca i konkurencije pretpostavljeno je i u modelima socijalizma koji se mogu zbirno označiti kao „akcionarski socijalizam“ (u vezi sa jednom detaljnijom diskusijom vidi npr. Džon E. Remer / John E. Roemer, *Budućnost za socijalizam / A Future for Socialism*). Društveno vlasništvo nad proizvodnim sredstvima ovde se ne organizuje posredstvom odabrane državne svojine, već putem individualizovane narodne svojine. Sva preduzeća, počevši od jedne određene veličine, su u formi deonica u vlasništvu stanovništva. Pomoću ovih „kupona“, koji su ravnomerno podeljeni stanovništvu, i zaposleni i oni koji ne rade za platu dobijaju individualni udeo u dobitima predu-

5 „Fajervol“ (eng. „firewall“, doslovno: „vatreni zid“) je termin kojim se u oblasti računarstva označava vrsta programa koja kompjuter, dok je umrežen ili povezan na internet štiti od „napada“, tj. spoljnih pokušaja pristupa tom kompjuteru sa ciljem krađe ili uništavanja podataka. Prim. prev.

zeća i kontrolišu rukovodstvo, koje međutim, u okviru ove kontrole obezbeđuje nezavisne odluke preduzeća. Pošto postoji opšti individualni interes za profitabilnost kupona, održava se mehanizam usmeravanja kapitala ka posebno dinamičnim oblastima, koji je bio odlučujući za veliku snagu inovacije kapitalističke ekonomije. Dok je privatizacija preduzeća u državnoj svojini, koja je preduzeta u nekim bivšim zemljama državnog socijalizma nakon promene sistema, brzo dovela do rasprodaje i ponovne koncentracije kapitala u rukama malog broja ljudi, odvajanjem toka kupona od toka novca u ovom modelu, to je isključeno.

Pošto se „anarhija“ kapitalističkog tržišta u ovom modelu svesno zadržava, i akcionarski socijalizam zahteva jedno delotvorno državno okvirno planiranje, društveno investiciono planiranje i društvenu protivsilu i demokratizaciju. Pošto važne društvene potrebe i neophodnosti u okviru tržišta nisu izražene ili su u najboljem slučaju nepotpuno izražene, one moraju da se artikulišu i učine sposobnim za pregovaranje na drugi način. U te načine spadaju i direktno učešće zaposlenih u odlukama datog preduzeća, sindikalno organizovanje zaposlenih, jaki društveni pokreti sa institucionalizovanim pravima intervencije i učešće stanovništva u lokalnom, regionalnom i nacionalnom ekonomskom planiranju.

Centralni resurs akcionarskog socijalizma jeste regulacija i planiranje ekonomije jer ovaj oblik podružtvljavanja proizvodne svojine održava visoku inovacijsku dinamiku, ali i sprečava nastajanje jakih privatnih interesnih grupa koje bi u uslovima kapitalizma svim snagama pokušavale da osujete državno okvirno planiranje. Relativna slabost ogleda se u oblasti faktičke državne svojine i javnih usluga, kojima u ovom modelu nije dodeljeno značajno mesto.

Manje na kapitalističku inovacijsku dinamiku, a više na državno-socijalistička iskustva sa planskom ekonomijom oslanjaju se modeli socijalizma koji se nazivaju i „kompjuterski socijalizam“ (Kokšot i Kotrel / Cockshott, Cotrell) i koji imaju snažan uticaj na mnoge aktuelne latinoameričke pokušaje socijalizma („socijalizam u 21. veku“, Ditrih / Dietrich). Ukidanje poznatih nedostataka istorijskih planskih ekonomija (nedostatak transparentnosti, lažni podaci, racionalnost preduzeća u pogledu društveno iracionalnih strategija itd.) pokušava se ostvariti uz pomoć modernih informacijskih tehnologija, ali uz državnu svojinu nad proizvodnim sredstvima. Cene se ne prepuštaju tržištu, ali se odgovarajući efekti upravljanja oponašaju pomoću „algoritama oskudice“. U principu, međutim, ne dolazi do kalkulacije svih cena izračunavanjem vrednosti u smislu količine rada uložene u proizvodnju.

Nacionalizacija ključnih oblasti industrije i prirodnih resursa, izgradnja javnih usluga i relativna podrška društvenoj samoorganizaciji odozdo, odgovarajuće su smernice aktuelne orijentacije socijalizma u Latinskoj Americi. Centralni resurs ovog modela je kontrola nacionalnih resursa, za kojima vlada velika potražnja na svetskim tržištima (npr. nafta) i koji služe kao „Cash-Cows“⁶ socijalne izgradnje. Relativna slabost nalazi se u oblasti društvene protivteže i institucionalne demokratizacije. U jednom modelu, koji

6 „Cash Cow“ (doslovno: krava za novac, eng.) je pojam kojim se u ekonomiji generalno označava bilo koji proizvod koji donosi velike zarade koje su stabilne i predvidive, a ne zahtevaju dodatna ulaganja npr. u vidu reklame, jer se proizvod „sam reklamira“; ovde u značenju privrednih sektora koji služe kao državna „krava muzara“ za određene socijalne projekte države. Prim. prev.

nacionalna društva u celini na izvestan način organizuje kao preduzeća pod državnom upravom, antipluralne i autoritarne tendencije su, najblaže rečeno, očigledne.

Radikalizovanu varijantu kompjuterskog socijalizma predstavlja Parekon (Parecon), model koji propagira Majkl Albert (Michael Albert) i koji ima jak odziv u delovima pokreta svetskih foruma. Parekon model zastupa jednu direktno demokratsku plansku privredu u kojoj se u participativnim procedurama poredi proizvodnja i društvena potražnja i u kojoj se distribucija odvija bez tržišta. Neophodnosti društvenog investiranja i razvoja oslikavaju se u okviru međusobno konkurišućih, demokratski izabраниh ekonomskih planova. Jedina osnova za kalkulaciju zarade jeste realno individualno radno vreme; zarada (i odgovarajuće usluge naknade zarade) je jednaka individualnoj količini jedinica potrošnje koje se koriste za plaćanje/obračunavanje lične potrošnje. Rezerve prema ovom sistemu postoje, pre svega, s obzirom na veliku birokratsku zahtevnost planiranja, na ukočenost proizvodnog dešavanja „zasnovanog na porudžbini“, kao i na nejasan odnos prema aktivnostima društvene reprodukcije.

Četvrtu varijantu ili niz varijanti u aktuelnoj debati o socijalizmu predstavlja takozvana „solidarna ekonomija“. Pojam se ponekad koristi kao pojmovni „kontejner“ u koji se ubacuje sve što je trenutni antikapitalistički pokret razvio u vezi sa ekonomskim težnjama i socijalnim projektima. On, međutim, označava i jedan važan savremeni koncept socijalizma. Ideja vodilja solidarne ekonomije je prevazilaženje podele na produkciju i reprodukciju, na ekonomske i socijalne aspekte privređivanja. Prelaz na jedan postkapitalistički način proizvodnje odvija se po ovom modelu na taj

način što se sistematski finansiraju i podržavaju sve proizvodne jedinice (državne, društvene, strukturne) koje nisu u prvom redu određene ostvarivanjem profita. Njima pripadaju, s jedne strane, samoupravna preduzeća, odnosno preduzeća kojima upravlja osoblje, zadruge, alternativne mreže trgovine i distribucije. S druge strane, njima pripadaju takođe i privredne jedinice koje čine takozvani „treći sektor“, koji nije deo ni državnog ni privatnog privrednog sektora, već koji uz pomoć javnog (delimičnog) finansiranja obavlja društveno neophodne, odnosno zadatke definisane kao poželjne: neprofitna dobrotvorna udruženja i njihove krovne organizacije, nosioce projekata za zapošljavanje, institucije javnog prava i društva, organe i strukture prostorne samouprave (npr. kvartovska administracija) i ostale kojima su poverene javne obaveze. Konačno, njima pripadaju i privredne jedinice koje nude ekonomske, socijalne ili ekološke uslužne delatnosti ili proizvode dobra, ali su na osnovu svoje strukture nekomercijalne ili ne posluju u svrhe profita, npr. fondacije, mreže, nevladine organizacije, slobodni proizvodni kompleksi (softverski, naučni, kulturni ili drugi projekti proizvodnje koji ne funkcionišu na bazi plaćanja i svoje proizvode stavljaju besplatno na raspolaganje), sve do ispomoći u komšiluku i odnosima razmene „socijalnog kapitala“.

Centralni resurs solidarne ekonomije je oblast projekata slobodne kooperacije. Solidarna ekonomija otvara pogled ka tome da (i uz kapitalističke odnose) jedan važan deo ekonomskih odnosa ne sledi princip profita, da taj deo raste i preuzima sve kompleksnije zadatke i da će prelaz ka socijalizmu uslediti manje putem državne reorganizacije ekonomije odozgo, već pre putem oslobađanja već postojeće neka-

pitalističke ekonomije odozdo. Ova promjenjena predstava o procesu transformacije sporadično se naziva i prelaskom sa modernog ka „postmodernom socijalizmu“ (Burbach/Nunez/Kagarlitsky) ili i „postmarksizmom“ (Mouffe, Laclau).

Relativna slabost solidarne ekonomije leži u celokupnoj ekonomskoj regulaciji i planiranju, kao i u mogućnosti savladavanja kompleksne inovacije. Još nedostaje dokaz da se i vrlo velikim (transnacionalnim) preduzećima i proizvodnim kompleksima može upravljati u okviru struktura solidarne ekonomije, a da se ne pojave tendencije vidljive u birokratskim državnim preduzećima ili u neodgovornim privatnim koncernima.

Aktuelnost socijalizma

Socijalizam budućnosti neće biti izmišljen na papiru. Globalna razmena, naučna diskusija, društveni dijalog sa svim zainteresovanim snagama važniji su više nego ikad. Podjednako važna je, međutim, i razmena iskustava iz socijalnih borbi, pokušaja organizacije, društvenih kampanja i konflikata, kao i iz realnog samoupravljanja. Kritika kapitalizma mora biti prevedena u zajedničko izrađivanje i popularizaciju alternativa koje se mogu živeti i koje mogu funkcionisati. Ne traži se apstraktno poučavanje, već otvoreno i iskreno interesovanje za to kako se problemi ovog vremena mogu rešiti, a neostvarene ambicije mnogih ljudi ostvariti. Socijalistkinje i socijalisti su deo toga. Oni dele iste probleme, isti bes, iste nade, iste protivrečnosti sa mnogim drugim ljudima.

Socijalistkinje i socijalisti čvrsto drže do toga da mora postojati nešto drugo umesto kapitalizma, vladavine i

represije, umesto materijalne, socijalne i psihičke bede – takođe više od protivrečnosti i nesposobnosti, više od izolacije i straha od promene. Oni čvrsto drže do toga da je demokratija više od pravne države i predstavničkog sistema – naime, da je demokratija radikalno zalaganje za to da odluke treba da donose ljudi kojih se one i tiču, neposredni proizvođači u preduzeću, u gradu, u porodici, u državi, u društvu. Oni čvrsto drže do toga da je socijalizam više od nacionalizacije i centralizma – naime, da je nužno prebacivanje odgovornosti na individue, radikalno priznanje njihovih sposobnosti i njihovog prava da sami planiraju i koncipiraju sve svoje odnose. Socijalistkinje i socijalisti čvrsto drže do toga da je javnost više od pukog poučavanja i snabdevanja informacijama – naime, radi se o opredeljenju za jednakost, za egalitarni pristup svih ljudi resursima, za jednakost životnih odnosa i za jednakost u konfliktu. Oni čvrsto drže do toga da je oslobođenje više od razvlašćivanja onih koji vrše represiju i uklanjanja represije – naime, potrebna je radikalna transformacija logike odnosa između ljudi, udaljavanje od logike instrumentalizacije i konkurencije, a približavanje logici kooperacije i sopstvenog kreativnog razvoja.

Prostor socijalizma stvara konflikte, ali sprečava jednostranost i ukočenost. Socijalizam budućnosti mora biti efikasan, demokratski, egalitaran i emancipatorski („liberter-ski“). U onoj meri u kojoj se do sada potlačene i izopštene grupe budu oslobađale i postajale društveno svesne, menjaće se i slika koju one imaju o socijalizmu, kao i očekivanja koja s njim povezuju. Pokret ka socijalizmu jeste mesto borbi, ali je i mesto kreativnosti, radoznalosti, otkrića.

PLAKATI

Plakat 1:

Poster iz 1890. godine najavljuje obeležavanje godišnjice masakra na čikaškom trgu Hejmarket koje je označilo ustanovljavanje proslave Prvog maja kao međunarodnog dana radničkog pokreta.

Collection, International Institute of Social History (Amsterdam).

Plakat 2:

Sovjetski poster iz 1919. godine: proslava u spomen na dvogodišnjicu revolucije.

Collection, International Institute of Social History (Amsterdam).

Plakat 3:

Slikar Lex Metz ilustruje gušenje Praškog proleća od strane trupa Varšavskog pakta, u avgustu 1968. godine.

Collection PM (Metz, L.), International Institute of Social History (Amsterdam).

Plakat 4:

Maj 1968. godine u Francuskoj: „Početak dugotrajne borbe“. Poster je napravljen u Narodnoj radionici (Atelier Populaire).

Collection, International Institute of Social History (Amsterdam).

Plakat 5:

“Sloboda za Ruchell Magee”, poster američke Partije Crnih Pantera iz 1970. godine. Magee je najduže zatočeni politički zatvorenik u SAD, a možda i na svetu. Godine 2011. on je i dalje u zatvoru.

Collection CSD, International Institute of Social History (Amsterdam).

Plakat 6:

“Feminizam živi!”, poster iz 1972. godine.

Collection, International Institute of Social History (Amsterdam).

Plakat 7:

„Od rudarskog štrajka do generalnog štrajka“ – poster iz vremena štrajka rudara u Engleskoj (1984/85.) koji je trajao godinu dana.

Collection CSD, International Institute of Social History (Amsterdam).

Plakat 8:

„Živela revolucija“ – na posteru je Emiliano Zapata (1879-1919.), vođa seljačkog pokreta u Meksiku, s početka XX veka.

Collection, International Institute of Social History (Amsterdam).

Plakat 9:

Poster korišćen za vreme okupacije fabričkog pogona Citroën u Parizu, maja 1968. godine. Napravljen je u okviru Narodne radionice (Atelier Populaire) koju su formirali studenti Akademije lepih umetnosti (Ecole des Beaux Arts).

Collection, International Institute of Social History (Amsterdam).

VIŠE INFORMACIJA

Marxists Internet Archive

Marksistička Internet Arhiva je volonterska i neprofitna javna biblioteka. MIA ima za cilj održavanje arhive svih dela koja su marksistička ili su relevantna za razumevanje marksizma, a koja mogu biti slobodno objavljivana.

<http://www.marxists.org/>

New Left Review

Žurnal na 160 strana, objavljuje se u Londonu na svaka dva meseca. New Left Review analizira svetsku politiku, globalnu ekonomiju, državne vlasti i protestne pokrete, savremenu društvenu teoriju, istoriju i filozofiju, umetnost i estetiku.

<http://newleftreview.org/>

Party of the European Left

Partija Evropske Levice (skraćeno: Evropska Levica) je politička partija koja na evropskom nivou okuplja demokratsko-socijalističke i komunističke partije iz zemalja Evropske Unije, ali i drugih evropskih država.

<http://www.european-left.org/>

ATTAC

ATTAC (Udruženje za oporezivanje finansijskih transakcija i pomoć građanima) je međunarodna organizacija uključena u alterglobalistički pokret.

<http://www.attac.org/>

Transform!

Transform! je evropska mreža za alternativno mišljenje i politički dijalog.

<http://www.transform-network.net/en/home.html>

European Social Forum

Evropski Socijalni Forum (ESF) predstavlja otvoreni prostor okupljanja organizacija civilnog društva i pokreta suprotstavljenih neoliberalizmu, dominaciji kapitala i svakom obliku imperijalizma. ESF spaja inicijative angažovane u izgradnji društva posvećenog interesima ljudi; on im omogućava da nastave sa promišljanjima, sa demokratskim debatama, formulisanjem predloga i projekata, slobodnom razmenom iskustava i umrežavanjem aktivnosti.

<http://www.fse-esf.org/>

ROSA LUXEMBURG STIFTUNG

Fondacija Roza Luksemburg (Rosa Luxemburg Stiftung; RLS) je nemačka politička fondacija, bliska partiji Die Linke (Levica). Glavni cilj fondacije je da omogući političko obrazovanje. Od 1990 godine, fondacija deluje u skladu s radom i idejama Roze Luksemburg (Rosa Luxemburg), i predstavlja struju demokratskog socijalizma. RLS predano radi u okviru tradicije radničkog, ženskog, antifašističkog i antiratnog pokreta.

Rosa Luxemburg Stiftung je neprofitna organizacija. Kroz svoj rad, RLS se zalaže za kritičku analizu društvenih procesa i podržava i neguje mreže aktivista koje se zalažu za emancipaciju od svih oblika dominacije i eksploatacije. Ističući važnost kritičke analize društva, RLS podstiče saradnju i dijalog u celom svetu i razvija različite koncepte političkog obrazovanja. Na taj način, ona ostaje posvećena nasleđu političkog aktivizma Roze Luksemburg u savremenom svetu, u koje spadaju: kritika i prevazilaženje kapitalizma, protivljenje imperijalnoj moći, suprotstavljanje ratu i svim formama diktature, zalaganje za radikalnu demokratiju, socijalnu pravdu i solidarnost.

RLS je nadahnuta idejama i konceptima demokratskog socijalizma. Glavne ideje su sloboda, jednakost i solidarnost za sve. Demokratski

socijalizam je zamišljen kao opšti pokret za ljudska prava, koji podrazumeva solidarnost s radničkim, ženskim i antikolonijalnim pokretima. Njegova vizija je društvo u kojem ljudi imaju kontrolu nad svojim životima, u ekonomskom i svakom drugom pogledu.

Ovu viziju Rosa Luxemburg Stiftung ostvaruje kroz:

- organizovanje političkog obrazovanja i širenje znanja o socijalnim odnosima u savremenom svetu;
- stvaranje prostora za kritičku analizu postojećeg kapitalizma;
- stvaranje međunarodnog foruma koji podstiče dijalog između levo orijentisanih institucija, pokreta i organizacija, intelektualaca i nevladinih organizacija;
- pružanje podrške mirovnim i međunarodnim inicijativama za socijalnu pravdu i solidarnost;
- očuvanje prava na demokratsku participaciju.

Pored glavne kancelarije u Berlinu, RLS ima predstavništva u Sao Paulu (Brazil), Meksiko Sitiju (Meksiko), Kitou (Ekvador), Johanesburgu (Južna Afrika), Dakaru (Senegal), Nju Delhiju (Indija), Pekingu (Kina), Hanoju (Vijetnam), Tel Avivu (Israel), Ramali (Palestina), Briselu (Belgija), Varšavi (Poljska), Moskvi (Rusija) i Beogradu (Srbija).

Više informacije
www.rosalux.de
www.rosalux.rs

CIP - Каталогизacija у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

141.82:329.14

БРИ, Михаел, 1954-

Šta je socijalizam? : koncepti, prakse,
problemi / Mihael Bri, Kristof Šper ; [prevod
sa nemačkog Đorđe Tomić]. - Beograd : Rosa
Luxemburg Stiftung, 2012 (Beograd :
Pekograf). - 118 str. ; 16 cm

Prevod dela: Was ist Socialismus? / Michael
Brie, Christoph Spehr. - Tiraž 700. - Str.
5-6: Za početak / Ana Veselinović, Miloš
Jadžić i Boris Kanzleiter. - Napomene uz
tekst.

ISBN 978-86-88745-01-7

1. Шпер, кристоф, 1963- [аутор]

а) Социјализам

COBISS.SR-ID 188956428

Širom sveta je počela jedna nova diskusija o socijalizmu. Iz krize neo-liberalizma izrasta potraga za alternativama. Kapitalizam nije poslednja reč istorije. Ali da li je socijalizam sledeće poglavlje? I šta uopšte on znači? Koji konflikti su obeležavali socijalizam u njegovoj istoriji? Koje kontradikcije danas obeležavaju socijalističko mišljenje i delovanje? Kakvu budućnost socijalizam ima u 21. veku?

**ROSA
LUXEMBURG
STIFTUNG
SOUTHEAST
EUROPE**